

מארי והמקרא: מבחר מכתבי מארי, בייחוד אלה שיש להם זיקה למקרא מכול היבט שהוא.

תחילה אביא מכתבים שפרסמתי בעבר בכתבי עת שונים:

1. התכשיטים הכלולים במתנת החתן
2. "כינה הכתוב" (euphemisme) מקראי במכתב ממארי
3. "אנין הטעם"
4. "הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי" (שמות כג, כ)
5. "לרקמות תובל למלך, בתולות אחריה רעותיה, מובאות לך" (תהלים מה, טו)
6. "נטה בכידון אשר בידך על העי" (יהושע ח, יח^א)
7. "לא תלך רכיל בעמיך" (ויקרא יט, טז^א)
8. "כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים" (במדבר י, לא^ב)
9. "ויאמר שאול אל דוד בשתים תתחתן בי היום" (שמואל א יח, כא^ב)
10. "הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי חמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם" (שמואל א יב, ג)
11. שלושה מכתבים ממארי שעניינם מוהר
12. "והיא העלתם (שנים אנשים מרגלים חרש) הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על הגג" (יהושע ב, ו); "ויאמר דויד כל מכה יבואי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש" (דברי הימים א יא, ו)
13. חזרה מקשרת מקורית וחזרה מקשרת משנית
14. שחרור עבדים בעת מלחמה במארי ובמקרא
15. "אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל" (ירמיהו כז, ח)
16. נוסחת פתיחה לדיבור ישיר באמצע הדיבור הישיר במקרא ובמארי
17. דיאלוגים קצרים
18. האישה השנייה דחוויה על-ידי בעלה, וסאל של זמך
19. דיבור מעל חומת עיר נצורה
20. דברי חנופה
21. האוכלוסיה רעבה
22. החזרת בני משפחה גולים
23. "איש לשון" (תהלים קמ, יב)
24. הכנת חותם
25. משפט האל בנהר

26. גורלו של שליח
27. טיט להכנת לוחות כתיבה
28. אשתר שומרת החיים
29. הקור חיסל את הצאן
30. השליח הנאמן
31. כיבוד לאנשים חשובים (קטרינג)
32. שרים מסגירים עיר
33. חמורי משא
34. שמן משחה
35. בקשת ריחיים לטחינת שעורה לצבא
36. שבועה בכפייה
37. משלוח קרני ראם ונוצות בת יענה
38. מלך עני
39. "יחי אדני המלך" (מל"א א, לא)
40. ניחוש בעזרת רגב אדמה של עיר
41. נכד נולד לזמרלם
42. "איש לשון"
43. "ושמן למאור" (שמות לה, 8א); "ושמן לא תסוך" (דברים כח, מב¹); "ולא רככה בשמן" (ישעיה א, וב³); "וראשית שמנים ימשחו" (עמוס ו, וא²)
44. "ויהי לו הושע עבד וישב לו מנחה... ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה" (מלכים ב, יז, גב; דא,ג)
45. "נכנס יין יצא סוד" (מסכת סנהדרין ל"ח, א)
46. החבירו איננו עברי אלא מהגר
47. "כי מי עמד בסוד ה'" (ירמיה כג, יחא¹); "ואם עמדו בסודי" (כבא)
48. "את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו" (ויקרא יא, א¹)
49. שלוש גרסאות על גורלו של אויב זמרלם
50. "ויהי גם את רחל מלאה... וירא ה' כי שנאה לאה" (בראשית כט, לא¹); לא^{1א})
51. הוכחת ניאוף: האם התקיים: "כמכחול בשפופרת" (בבא מציעא צא, א)
52. משפט האל (Ordeal)
53. "וימלך מלך בבל את מתניה דדו תחתיו (תחת יהויכין) ויסב את שמו צדקיהו" (מלכים ב, כד, יז)
54. "ויצבר עפר וילכדה" (חבקוק א, יב²)
55. "לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדניו" (דברים כג: טז)
56. "אלה מסעי בני ישראל" (במדבר לג, א¹)
57. "אפריון עשה לו המלך שלמה" (שיר השירים ג: טא)

58. "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים" (דברים כג: ה_א)
59. "ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עומדים את פני (או: לפני) שלמה אביו ... ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו אשר (או: חסר) העמדים לפניו (מלכים א, יב: וא₁, חב₂; דברי הימים ב, י: וא₁, חב₂)
60. "איש יודע מנגן בכנור" (שמואל א, טז: טז_{א2}), "ולקח דוד את הכנור ונגן בידו" (שמואל א, טז: כג_{א2})
61. "לפתח חטאת רבץ" (בראשית ד: ז_{א3})
62. "ויצא משה לקראת חתנו וישתחו" (שמות יח, ז_{א2})
63. גבורת האדם וישועת האל, הסיבתיות הכפולה בחשיבה ההיסטורית במכתבי ממארי
64. "ביתך נשרף עליך באש"; "פן נשרף אותך ואת בית אביך באש" (שופ' יב, אב₂; יד, טו, א₃)
65. "... וישם את הים לחרבה... ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה... וישב הים לפנות בקר לאיתנו" (שמות יד, כא-כז)
66. "ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו ולקחתם מן החרם" (יהושע ו, יח_א)
67. "כעדר הרחלים (//הקצובות?) שעלו מן הרחצה" (שיר השירים ו, וא וכן ד, בא)
68. בין חצור לבבל: חוקים בבליים בחצור וחוקי המקרא (ראה 185!)
69. "גם אלה בין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר בראה פקו פליליה", ישעיהו כח, 7; "לו איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה", מיכה ב, יא
70. "והנה תומם בבטנה", בראשית כה, כד_ב
71. "לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנוף הארץ ההיא" (ירמיהו ג, א_א)
72. "ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו... ויהי טוחן בבית האסירים (קרי: האסורים)" (שופטים טז, כא, א_{ב3})
73. "ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את כל איביך מפניך ועשיתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ", (שמואל ב, ז, ט)
74. "וונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה" (ישעיהו א, ח)
75. "לבנון ושריון כמו בן ראמים", (תהלים כט: ו_ב)
76. "ותמלא ארצו אלילים" (ישעיהו ב, א8); "ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו" (א20); "כי ביום ההוא ימאסון איש את אלילי כספו ואלילי זהבו" (לא, א7)
77. מלכים יב, 11 (= דברי הימים כד, 11): ספר המלך (= סופר המלך); מל"א כא, 8: ותחתם בחתמו".
78. "מצאנו מים" (בראשית כו, 32-33)

1. התכשיטים הכלולים במתנת החתן*

שלושה מכתבים עוסקים בהכנות לנשואי יִסְמַחְאָדְ עם בת אֲשַחְאָדְ מלך קטנ:
ARM I.46; 54; 77. מהלך העניינים מזכיר מאוד את המסופר בבראשית כד.
המכתב השלישי פוסם בספרי, עמ' 136-137, להלן אביא את תרגומם של
המכתב הראשון והשני:

סְמַסְאָדְ לִיִּסְמַחְאָדְ
ARM I.46 (= LAPO 18 1006)

אמור אל יִסְמַחְאָדְ: כה (אמר) סְמַסְאָדְ אביר:
⁵ארבעה כיכרות (= 120 ק"ג) כסף בעבור מוהר בת אֲשַחְאָדְ צריכים להינתן.
מתוך ארבעת כיכרות הכסף, בעבור כיכר אחת (= 30 ק"ג) הכינותי לך המחאה
בעבור לָאֵם, ואנכי שלושה כיכרות (= 90 ק"ג) כסף אתן. ¹⁰אֲשַחְאָדְ יודע את
החישוב. בעבור ארבעה כיכרות כסף מוהר בתו, הוא ייתן נדוניה של עשרה
כיכרות (= 300 ק"ג) כסף, ובגדים בע[רך של] חמישה כיכרות כסף (= 150
ק"ג). אנכי מנדוניה זאת ¹⁵האם בגדים כלשהם אקנה? האם אתה תקנה? אנכי
אתן שלושה כיכרות, 52 מנים, עשרה שקלי כסף (= 116.83 ק"ג). ²⁰עתה את
בְקִנָּם שלחתי לך, 52 מנה, עשרה שקלי כסף בידי בְקִנָּם הפקד, ומנה
מאבטחים ²⁵לכסף הזה, בכדי שאלי יביא (אותו). הורה לעשות שם מיתרת
הכסף הזה 7 5/6 מנה כסף בערך של כיכר אחת (= 30 ק"ג) כסף, ³⁰לנזם
ולטבעות כסף. אשר לקטנ ילך צריך לקחת (אותם).

סְמַסְאָדְ לִיִּסְמַחְאָדְ
ARM I. 54 (= LAPO 16 258)

אמור אל יִסְמַחְאָדְ: כה (אמר) סְמַסְאָדְ אביר:
⁵ל(מלך) קטנ שלושה בגדים, שתי מצנפות ושני כדים כמשלוח שלי בתיבת מסע
אחת חתום ושלח. ¹⁰[ו]כמש[לוח] ח שלך שני בגדים, שתי מצנפות [ושני כדים]
חתום ושלח. ¹⁵כ[אשר דגנזנש] יעלה [X שליחים] ואיש אחד, [מאבטחם],
צריך לאר[גן]. ²⁰חודשיים הוא מעוכב. הוא צריך לחזור [אליי]. בגד [אחד] רגיל
ועשרה שקלי [כסף ל]יד דגנזנש [ת].

2. "כינה הכתוב" (euphemisme) מקראי במכתב ממארי*

רש"י מפרש שבשלושת הפסוקים הבאים, שבהם נזכרת המילה "אויב", עניין לנו בלשון נקייה, מה שקרוי "כינה הכתוב" או euphemisme בלעז: במקום להתייחס ישירות לדוד או לה' נוקט הכתוב בלשון נקייה ומקדים להם את המילה "אויב": "ובקש ה' מיד איבי דוד" (שמואל א כ, טז); "כה יעשה אלהים לאיבי דוד וכה יסיף" (שמואל א כה, כב); "אפס כי נאץ נאצת את איבי ה'" (שמואל ב יב, יד). הכוונה לאמתו של דבר היא לדוד או לה'. בין מכתבי מארי מצוי מכתב שגם בו משתמש הכותב בתוספת המלה "אויב" (*ayyābum*) כלשון נקייה. המכתבים נשלחו על-ידי אנבשרם, בת זמרלם ואשת אבלאד מלך אשלכ, לאביה. אנבשרם ביקרה במארי, אולי לרגל חגיגות האלה אשתר. אביה מורה לה לחזור לאשלכ ושם לבדוק את ביתה. אם הדבר יהיה בלתי אפשרי, אביה מורה לה לשוב למארי. בתשובתה היא מזהירה את אביה, שאך יחצה בעלה את החבור, המסמן את גבול ממלכת זמרלם, הוא יתעלם מדברי זמרלם שנאמרו לו במארי. ואכן כך היה. הוא התעלם מדברי זמרלם. לאחר שהוא חצה את החבור והגיע לעיר תרנב, השוכנת בגדה השמאלית של החבור העליון דרומה לראס אל-עין, הוא לא הכניס את אנבשרם לעירו אשלכ אלא הוא הכניס אותה לנחר, עיר שהייתה בשליטה ישירה של זמרלם. הוא אינו דואג לה למזון ולעצי הסקה ומצבה הנוכחי, אחרי שחזרה ממארי, גרוע יותר ממצבה קודם לביקורה בבית אביה. היא מדגישה שבהתנהגותו הוא ביזה את זמרלם. אך תחת לומר זאת ישירות, מתוך כבוד לאביה, היא נוקטת בלשון נקייה, ממש לשון מקראית, ואומרת "אויב אדוני" כשהכוונה המפורשת היא אדוני: הוא ביזה את אדוני. דוגמא נוספת ראה בספרי עמ' 148-149.

אנבשרם לזמרלם

(ARM II.113 [= LAPO 18 1244])

אמור אל אדוני: כה (אמרה) אנבשרם אמתך:

מקודם אדוני הורה לי: "לכי, ארגני את ביתך. אם זה בלתי אפשרי, כסי את ראשך ועזבי!" את זאת אדוני הורה לי, ואני כך לאדוני ענית: כה אני (אמרתי): "הוא (= אבלאד) אך יחצה את החבור, ואת דברי אדוני ישליך לאחוריו." את הדבר שאל אדוני אמרתי הוא אישר (בהתנהגותו). כאשר הוא הגיע לתרנב, כה הוא (אמר): "היות שאל אדונך פנית, לכי! שאדונך עצמו יכניס אותך לאשלכ!" ולמקום מגוריי, לנחר הכניס אותי. מהיום שמלפני אדוני יצאתי, אני חסרה אוכל וחומרי בערה. המצב הנוכחי גרוע מהקודם! (אם) אדוני ימשיך לשתוק (לנוכח המצב), אזי שיוליכו אותי (למארי). צערי רב יותר מאשר קודם. [עתה] הוא לא

ביזה אותי, אלא אַבְלֵאֲדָּ [אֲדָּ] ביזה את אויב אדוני! ואתראסְדָּ (מושל נַחַר) הגיע הנה, ופעמיים, שלוש פעמים בגללי לאַבְלֵאֲדָּ כתב, אך אַבְלֵאֲדָּ התעלם מדבריו.

אַנְבַּשְׁרָם לְזַמְרָלָם
(ARM X.76 [= LAPO 18 1243])

אמור אל אדוני: כה (אמרה) אַנְבַּשְׁרָם אמתך:
מקודם [אדוני הורה לי]: "לכי, בד[קין] את ענייניך. אם זה בלתי אפשרי כסי את ראשך ועזבי!" המצב העכשווי גרוע [מהקודם]! הוא אך חצה את החבור, ואת הוראת [אדוני] נטש ו[בעלי] לנַחַר הכניס אותי. עתה אדוני צריך לכתוב לי, בכדי שיוליכו אותי (למארי).

*פורסם ב: *Orientalia* XLVIII/1 (1979), pp. 109-111

3. "אנין הטעם"

לְסַמְאֲדָּ מֶלֶךְ כְּרַנְּ בִּימֵי סַמְסַאֲדָּ הֵייתָה בַּת בַּשֵּׁם אֶלְתַּנְּ וּשְׁנֵי בָנִים: אַסְקַרְאֲדָּ, שַׁעֲלָה לְמַלְכָּה בְּכְרַנְּ בַּשְּׁנָה הַשְּׁתִּי-עֶשְׂרֵה לְמַלְכוּת זְמַרְלָם, וְנַפְסַנְאֲדָּ. אֶלְתַּנְּ, שְׁנִישָׂאָה לְמַגִּיד הָעֵתִידוֹת אַקְבַּחְמָּ (= חַקְבַּחְמָּ), הַתְּגוֹרְרָה בְּאַרְמוֹן בְּקַטְרָּ, שֶׁהֵייתָה הַבִּירָה הַשְּׁנִיָּה שֶׁל מַמְלַכַת כְּרַנְּ.
לְפִי הַנֶּאֱמָר בְּמַכְתָּב מִסַּתְבַּר שֶׁנַּפְסַנְאֲדָּ בִּיקַשׁ, כִּכֵּל הַנֶּרְאָה, מֵאַחוֹתוֹ, אֶלְתַּנְּ, לְשַׁלֹּחַ לוֹ דָּג גְּדוֹל, אֲךָ לְאַלְתַּנְּ לֹא נִמְצָא דָּג גְּדוֹל, וְלִכֵּן שַׁלְּחָה לוֹ בְּמַקוֹמוֹ דָּגִים קְטָנִים, בְּצִינָה בְּמַכְתָּב שֶׁצִּרְפָּה לְמַשְׁלוֹחַ, כִּי הֵם מֵאֲכָל אַהוּב עַל בַּעֲלָה אַקְבַּחְמָּ, וּבּוֹדָאֵי יַעֲרָבוּ גַם לְחִיר אַחִיהַּ נַפְסַנְאֲדָּ. אוֹלָם נַפְסַנְאֲדָּ, בְּמַקוֹם לֵהִיּוֹת אֲסִיר תּוֹדָה לְאַלְתַּנְּ עַל מַשְׁלוֹחַ הַדָּגִים, שׁוֹלַח לָהּ מַכְתָּב עוֹקְצָנִי, שֶׁבּוֹ הוּא מְדַגֵּשׁ אֶת הַבְּדֵל הַמַּעֲמָד בִּינוֹ, בֵּן לְמַשְׁפַּחָה מַלְכוּתִית עֵתִיקָה, וּבֵין מַגִּיד-הָעֵתִידוֹת. הוּא, נַפְסַנְאֲדָּ, אֵינְנוּ קֶרְתָּנִי כְּגִיסוֹ אַקְבַּחְמָּ, אֲלֹא הוּא אִישׁ הָעוֹלָם הַגְּדוֹל. אַקְבַּחְמָּ הַתְּרַגֵּל לְאֲכוֹל דָּגִים קְטָנִים בְּעֵרֵי הַמַּחֲזוּז קַטְרָּ וְכְרַנְּ, בְּעוֹד שֶׁהוּא נַפְסַנְאֲדָּ, עֵידָן אֶת טַעְמוֹ עוֹד לְפָנָי שְׁנַיִם רַבּוֹת בְּסַעוּדוֹת הַמַּלְכוּתִיּוֹת בְּהֵן הַשְּׁתַתְּףָּ בְּעֵרֵי הַבִּירָה: שַׁבַּת-אַנְלָל, אַפְלָתָם, מֵאַרִי וּבַבְּל. בְּסַעוּדוֹת אֵלֶּה לְמַד לְאַהוּב אֶת מַעֲדָן הַדָּג הַגְּדוֹל. בְּאַשֵׁר לְטַעֲמָם הַמַּעוֹלָה שֶׁל הַדָּגִים הַגְּדוֹלִים שֶׁמְצוּיִים בְּנֵהֲרוֹת הָאֲזוֹר נִיתֵן לְהַבִּיאַ עֲדוֹת מוֹדְרָנִית בְּסַפֵּר שֶׁהַתְּפָרְסָם בְּצִרְפָּתִית בִּשְׁנַת 1931: "יש בפרת ובחבור דגים ענקיים... ראיתי דגים באורך של שני מטר... שכיחים הם הדגים במשקל של שמונים עד תשעים ק"ג. דגים אותם עדיין לעתים קרובות והם מצויינים" (V. Müller, *En Syrie avec les bédouins*, Paris 1931, p. 82).

נַפְסַנְאֲדָּ לְאַלְתַּנְּ

(OBTR 42)

אמור לאלתנ: כה (אמר) נפסנאד:
ששמש ומרדך⁵ יעניקו לך חיים! בדבר מה שכתבת (אלתנ), כה את (כתבת):
"10 שלחתי לך דגים קטנים, שאקבחמ אוהב. " כשם שבעלך, אקבחמ, למד
(לאכול) דגים קטנים בקטר ובפרנ, ¹⁵ כך אני מזה ימים רבים ²⁰ (למדתי) לאהוב
דג גדול בשבת-אנלל, באפלתם, במארי ובבבל! כיוון שאין דג גדול, שלחתי לי
(דגים) קטנים, אך מי יאכל אותם?
על טיבם של הדגים הקטנים מעיד גם מכתב מארכיון מארי:

חיסמ לזמרלם
ARM XXVIII.88

חיסמ, מלך העיר אלנצר שבאדמרץ, כותב לזמרלם שהוא נהנה מאוד מהדגים
הטעימים שזמרלם שלח לו. ניתן לקבוע את תאריך המכתב בעזרת השוואה
ללוח כלכלי קטן (ARM XXI.88) שבו מצויין שב-18 בתמוז בשנה הארבע
עשרה למלכות זמרלם: "68 דגים ניתנו באלנצר לחיסמ".

אמור אל זמרלם: כה (אמר) חיסמ בנך.
⁵שמעתי את מכתבך אשר שלחתי לי.
הביאו לי את דגי-הפמר (סוג של דג קטן) אשר שלחתי לי. אכלתי (אותם) והם
היו מאוד טעימים בפי. ועתה בקביעות אני אוכל ¹⁰ מתוך דגי-הפמר אשר שלחתי
לי.

*המכתב הראשון פורסם בשנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום ה-10, תשמ"א-
תשמ"ב (1983), עמ' 221-222.

4. "הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר
הכנתי" (שמות כג, כ) *

כאשר בני ישראל חצו את "המדבר הגדול והנורא" (דב' א, יט) הולך אותם
בדרכם ה', כנאמר בספר דברים: "ה' אלהיך ... המוליכך במדבר" (דב' ח, יד-
טו) או בספר עמוס: "ואולך אתכם במדבר" (עמ' ב, י). אולם התורה יודעת
לספר על עוד ארבעה "מורי-דרך": 1. חבב המדיני: "כי על כן ידעת חנתנו
במדבר והיית לנו לעינים" (במ' י, לא), 2. עמוד הענן ועמוד האש: "וינחם בענן
יומם וכל הלילה באור אש" (תה' עח, יד), 3. ארון ברית ה': "וארון ברית ה' נסע
לפניהם ... לתור להם מנוחה" (במ' י, לג), 4. מלאך ה': "הנה אנכי שלח מלאך

לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי" (שמ' כג, כ). ניתן לנסות לתארך את ארבעת המוטיבים בתיארוך יחסי, מהקדום למאוחר. וזה הסדר שאנו מציעים: חבב < עמוד הענן ועמוד האש < מלאך ה' < ארון ברית ה'. יש לציין, כי בפרשיות מאוחרות המתארות את נדודי בני ישראל במדבר מופיע רק מוטיב עמוד הענן ועמוד האש. נושא עיוננו הוא המלאך המוליך את בני ישראל במדבר. האנציקלופדיה מגדירה את המלאך המקראי במילים אלה "מלאך, באמונה דתית - יצור רוחני העושה את רצון-אלהים ומשמש לו שליח אל בני-האדם" (א"ע כג, טור 513). השוואה בין המלאך, מורה הדרך המגן על ההולכים בדרכי המדבר, לבין ה-*lamassatum/lamassum* האכדי, הנזכר במכתב ממארי שבו נדון, עשויה ללמד אותנו על "המושג בחיים" של מוטיב המלאך, המוליך את בני-ישראל בדרכי המדבר בדרכם ממצרים לארץ כנען. במילונים מתפרשת המילה *lamassatum/lamassum* כ-"protective spirit" (CAD L, p. 60a[1]), או כ-"weiblicher Schutzgeist" (AHw, p. 533a[4]), ואשורולוג צרפתי אף מתרגמו ב-"Ange protecteur" (J.-M. Durand, *MARI V* [1987], p. 672).

מכתב מארכיון מארי ממחיש בדרך נאה ביותר את הנסיבות ב"חיים" אשר בהן רואים המאמינים את הגורם להצלחתם בעזרתה של דמות ביניימית. במארי עניין לנו בחבורה הנרדפת על-ידי אויב, אך למרות זאת עולה בידה להגיע ליעדה. ההצלחה מיוחסת ל"רוח הטובה", הַלְמָסוּם של המלך, אשר הוליכה אותם בדרכי המדבר. כנראה, שגם בישראל של תקופת המלוכה, כאלף שנים אחרי מארי, האמינו שהמלאך, שליח האל, ש"בשינוי כל הטעון שינוי" הוא מקבילו של הַלְמָסוּם, הוא המגן על ההולכים בדרך והוא הדואג להבאתם בשלום למחוז חפצם (כדברי יעקב: "המלאך הגאל אתי מכל רע", בר' מח, טז). זה לדעתנו המקור לתיאור אשר לפיו בני-ישראל הנרדפים על-ידי המצרים בדרכי המדבר (השווה "וירדפו מצרים אחריהם", שמ' יד, ט) ניצלים בזכות "מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל" (שמ' יד, יט). תאריך המכתב הוא סוף השנה השישית למלכות זְמַרְלִם, בתחילת האביב. כותב המכתב הוא יִסְדָּגָן העומד בראש חיל משלוח של מארי, אשר נשלח לעזרתו של קֶרְנָלִם מלך אַנְדָּרְג. אויבו של קֶרְנָלִם הוא בְּנֶאֱשֶׁתֶר מלך פְּרִד, אשר הצליח בערמומיות רבה להעביר לצידו את מלכי אַדְמֶרֶץ. קֶרְנָלִם תכנן להגיע לִשְׁבַּת-אֶנְלִל. בכדי לעצור אותו, בְּנֶאֱשֶׁתֶר שלח לקראתו את שר הצבא שלו עם יחידה מבני שבט נְמַח, וציווה על מלכי אַדְמֶרֶץ לקשור את בני שבט יַמְתַּבֵּל, אשר נמצאו בביתם. כנראה שבעקבות מעשי בְּנֶאֱשֶׁתֶר שונתה התוכנית ובמקום שקֶרְנָלִם עצמו ילך לִשְׁבַּת-אֶנְלִל, הלך שמה כותב המכתב בראש חיל המשלוח של מארי. גם תוכנית זו נודעה לְבְּנֶאֱשֶׁתֶר והוא שלח את שר הצבא סְלִלִם בראש צבא כבד לעיר פֶּסֶפ, כנראה בכדי לחסום את המעבר בין ההרים גְּלִבֵּל סַנְגֶּר וגְּלִבֵּל גְּרִבֵּ, ולא לאפשר לִיִּסְדָּגָן, להגיע לִשְׁבַּת-אֶנְלִל, אך הַלְמָסוּם, הוא

"המלאך הטוב" (*lamassum*), של זמרלם הוליך אותו והוא וחיל המשלוח של זמרלם, שהוא עמד בראשו, הגיעו בשלום לשבת-אָנלל, ומשם הוא שלח את המכתב הזה לזמרלם הנמצא במארי. בסיומו של המכתב מזהיר יִסְדָּגן את זמרלם לא להקל ראש בהתנהגותו הערמומית של בַּנְאָשְׁתֶּר, אלא לעמוד בראש הצבא, אשר התקבץ בעקבות המפקד שנערך בעמק הפרת, ולעלות לאֲדַמְרֶץ על-מנת להחזירה לצידו.

יִסְדָּגן לזמרלם
(ARM II.130 [LAPO 16 336])

אמור אל אדוני: כה (אמר) יִסְדָּגן עבדך:
אל ישים אדוני לב לדברי בַּנְאָשְׁתֶּר (מלך כַּרְד). האיש הזה הוא כמו מרכבה שבורה. הוא אינו יוצא⁵ מביתו. ולמרות זאת הוא גונב כל הזמן את הגדולה (= התואר המלך הגדול) ואת ידו שולח בכול. ואת כל מלכי ארץ אֲדַמְרֶץ פיתה (לעבור) לצידו והם הולכים אחריו. קַרְנָלִם הפיץ¹⁰ שמועה, כי הוא עומד לעבור לשבת-אָנלל. הדבר נודע לַבְּנָאשְׁתֶּר והוא שלח את סָלָלִם (שר צבא בַּנְאָשְׁתֶּר) עם צבא נִמַּח לַכְּסָפָה לקראת קַרְנָלִם, וכן¹⁵ כתב למלכי אֲדַמְרֶץ, ואזי הם קשרו במצוות בַּנְאָשְׁתֶּר את בני יִמְתַּבֵּל אשר ישבו בביתם. בַּנְאָשְׁתֶּר שמע שקַרְנָלִם יושב באַנְדָּרַג ושאנחנו עברנו, הוא שלח לַכְּסָפָה את שַׁגְרָאָבִם (שר צבא כַּרְד) עם צבאו הכבד וסָלָלִם עם אלף איש רדף²⁵ אחריו, אך "המלאך הטוב" (*lamassum*) הוליך אותי ושלום לחיל המשלוח של אדוני. נכנסתי לשבת-אָנלל. את מכתבי זה שלחתי³⁰ אל אדוני משבת-אָנלל. אל יתירשל אדוני בדבר ערמומיותו של בַּנְאָשְׁתֶּר. שמעתי על המיפקד באח-פְּרָתִם, יתן-נא אדוני הוראות תקיפות, יקח-נא אדוני³⁵ צבא בידיו, ויעשה-נא⁴⁰ אדוני שבימי האביב כל ארץ אֲדַמְרֶץ תוחזר לידי.

* המכתב פורסם בבית מקרא קל"ב (תשנ"ג), עמ' 83-90.

5. "לרקמות תובל למלך, בתולות אחריה רעותיה, מובאות לך" (תהלים מה, טו)*

את מזמור מ"ה שבתהלים מקובל לראות כשיר כלולות לרגל הנישואים הדיפלומטיים של מלך ישראל עם בת מלך צור. לפי המזמור מסתבר שהכלה נמצאת בבירת בעלה לעתיד והיא עומדת, ככל הנראה, לפני טקס הכלולות עצמו. כיצד הגיעה מארמון אביה לארמון בעלה - אין המזמור מספר (השווה מל"א ג, א: "ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד"). לעומת זאת, בארכיון מארי נשתמרה קבוצת תעודות, אשר

באמצעותן ניתן לשחזר את הדרך שעשתה מחלב למארי - כאלף שנה קודם לכן - כלה מלכותית אחרת, שיבתום בת ירים-לים מלך חלב, אשר עמדה להינשא לזמרי-לים מלך מארי.

בארכיון נשתמרו שלוש תעודות הקשורות בהכנות למסע אַסְקָדָם (ראש מגידי העתידות של זְמַרְלָם) ממארי לחלב שנשלח בדומה לעבד אברהם (בראשית כד) להביא את הכלה. בראשונה, מהאחד בחודש טבת (X), בשנה השנייה למלכות זְמַרְלָם רשום שמן שהוצא ממחסני הארמון בעבור הסירות שיצאו לדרך עם אַסְקָדָם (FM III.24). בשנייה, מה-26 בחודש, רשום השמן שהוצא בעבור העגלות שיצאו עם אַסְקָדָם (FM III.53). בשלישית גם היא מחודש טבת (X), ללא ציון היום, נרשם "המוהר של בת ירמלם שאַסְקָדָם הביא לחלב". המוהר כלל תכשיטים רבים (בעיקר ענקים), בגדים ועדר של כמאה ראשי בקר ולמעלה מאלף ראשי צאן (ARM XXV.616 [ARM XXVI/1, pp. 100-101]). מסתבר, שחלק מהמשלחת שט במעלה נהר הפרת, וחלק אחר שהוליך את העדרים התנהל בעגלות משא וברגל. יש מכתב המדווח על הגעת השיירה ליעדה. רִשִׁי ראש הנגנים של זְמַרְלָם ואַסְקָדָם ראש מגידי העתידות שהוליכו את השיירה מדווחים על כך שהשיירה הגיעה בשלום ליעדה ונתקבלה בשמחה. הם נפגשו עם שְמַרְם ראש השרים של ירמלם, בכדי שיציג את נושא שליחותם בפני המלך. שְמַרְם מזכיר לשליחי זְמַרְלָם שלמרות בקשותיהם החוזרות ונשנות לשלוח להם זמרת מסוימת, הם עדיין לא שלחו אותה. השליחים מבקשים לשלוח מהר את הזמרת, בכדי ששְמַרְם יציג את עניינם בפני ירמלם. כנראה שאַסְקָדָם נשאר שם עוד זמן מה, כי בתעודה מה-5 באדר (XII) נרשמו בתרקה בגדים שהגיעו מלפני אַסְקָדָם (M.6049 [MARI VII, p. 316]). המשך סיפור המעשה מתועד בשורה של מכתבים. אַסְקָדָם מגיד העתידות הראשי ורִשִׁי רב המנגנים נשלחו על-ידי זְמַרְלָם לחלב עם מתנת הנישואין (*biblum*). אולם עם הגיעם לחלב הוסבר להם שסִמְנַאֲב, אם ירמלם, אשת סִמְאָפַח, חולה. עקב כך הם נאלצים לפעול במהירות, כנראה מחשש שהיא תלך לעולמה והם יצטרכו לדחות את החתונה. הם מכניסים לארמון את מתנות הנישואין והם, הממלאים את מקום החתן, מכסים את הכלה בהינומה (השווה בראשית כד, סה). כעבור יומיים הגבירה אכן "הלכה לגורלה". המלך, באמצעות ראש השרים שלו, טַבְבַּלְט, מציע לשליחים הזרים, שעד שיעברו חמישה-עשר ימי האבל, הם יסיירו בארץ, במבצרים ובארמונות, מאחר שכזרים אין טקסי האבל מעניינים. השליחים נועצים בדבר ומשיבים למלך, שאין הם רואים עצמם זרים לעניין האבל, שהרי אם המלך היא גם הגבירה ("גברת") שלהם. יש להבין שאלה אינם דברי נימוסין גרידא; זְמַרְלָם היה ואסאל, "בן", של ירמלם, "אביו", ולכן הגבירה, אם המלך, היא גם גבירתם של זְמַרְלָם ואנשיו. על-כן הם מבקשים לשבת לצידו של ירמלם במקום לערוך סיור תיירותי בארצו. כנראה שירמלם לא השתכנע מדבריהם, והם יצאו בכל זאת לסיור בן שבועיים ברחבי

הממלכה. בשובם הם ממשיכים במעשי החתונה. הם נותנים את מתנות החתונה להורי הכלה ולכלה: המלך ירמלם מקבל צמיד זהב, בגדים, ראשי צאן ובעלי כנף. המלכה גֶשֶׁר מקבלת בגד, ארבע טבעות זהב וראשי צאן והנסיכה שֶבְתָם מקבלת בגד אחד וארבע טבעות. בטכס הכלולות נוטלים חלק גם המלכים הוואסאלים של ירמלם. נראה שהטכס מסתיים בהקרבת קרבנות לשלומה של העיר חלב ולשלום הכלה. ירמלם מבקש להבטיח שבתו תשוכן בבית ראוי (השווה מל"א ט, כד), ולפיכך מצוים השליחים מחלב המלווים את הכלה, לדווח למלך בשובם אם אכן שֶבְתָם זכתה ליחס הראוי. עוד מסתבר שהשיירה נושאת איתה כס מלכות, אולי את כס הכלה. את הכלה מלוות נשים רבות, נשות ארמון ענוגות (השווה בראשית כד, סא), אשר מתקשות לעמוד בתנאי החום השורר במדבר בחודש אב (V). אחד ממושלי המחוזות, אשר בתחמום הם עתידים לעבור, מציע כי ימתינו מעט ויצאו לדרך בחודש אלול (VI) בחלוף השרב. בעשרה בחודש אלול השיירה נמצאת בעיר אמר שם היא מצפה להנחיות זמרלם באשר לארמון שבו עליהם לחנות, אם יהא זה הארמון של דר-יחדנלם, או של סגרתם ואולי זה של תרק. נראה שבגלל החשש מהשבט בְנִימֵן, הוחלט ששֶבְתָם תעשה את המשך המסע בשיט במורד הפרת: מדר-יחדנלם לזבנתם שבמחוז סגרתם, משם לתרק, מתרק לצפרם ומצפרם למארי. העדות הראשונה לנוכחות שֶבְתָם במארי היא תעודה מן ה-30 בחודש מרחשוון (VIII) בשנה הרביעית למלכות זמרלם, שבה רשומים שני בגדים מהארמון בעבורה (ARM XXIII.445 [ARM XXX, p. 241]). לפי עדויות המכתבים יש לשער שהיא הגיעה לעיר במחצית הראשונה של חודש אלול. עדות עקיפה לכך ניתן למצוא בעובדה, שבחודש תשרי (VII) אֶסְקָדִם נמצא בקטנ (ARM XXVI.25).

אנו נוכחים לדעת שבין שליחת המוהר (*terhatum*) לשליחת מתנת הנשואין (*biblum*) חלפה שנה ומחצה. זו, ככל הנראה, התקופה שחלפה בין האירוסין לנישואין עצמם. ואתה נפנה למכתבים עצמם:

רְשִׁי לְזִמְרָלִם
(ARM XXVI.9)

אמור אל אדוני: כה (אמר) רְשִׁי עבדך:
⁵הבאנו (אני ואֶסְקָדִם) בשלום את שיירת אדוני והמלך (ירמלם) שמח מאוד. הצגנו לפני שֶמְרָם (ראש השרים) את ההוראה שאדוני הורה לאֶסְקָדִם ולי.
¹⁰ושֶמְרָם שמח מאוד ל(משמע) ההוראה של אדוני. ¹⁵ושֶמְרָם מיצג את ענייננו בפני המלך ירמלם. שֶמְרָם יציג בפירוט לפני המלך את פרטי הוראת אדוני ואת (הצורך) להענות לנו בהגינות. זאת ועוד. שֶמְרָם כה אמר: "מה (בדבר) הזמרת

אשר אל אדוני (זמרלם) ²⁰כתבתי חזור וכתוב, אך הוא לא שלח לי? עתה ביום שאדוני ישמע את מכתבי זה, צריך להרכיב את פְּרִנְתֶם הזמרת על חמור של יִסְמַדְגָן (שר צבא) ²⁵או אחרים. היא צריכה לצאת למחרת (הגיע) מכתב זה. היא צריכה להגיע הנה מהר. יע[שה] נא אדוני שהזמרת תגיע מהר, בכדי ³⁰ששמרם יציג לפני המלך את הדברים שאנחנו נושאים.

אֶסְקְדָם וְרָשִׁי לְזַמְרָלִם
(ARM XXVI.10)

[אמור אל אדוננו: כה (אמרו) אֶסְקְדָם וְרָשִׁי! עב]דִּיךְ:
⁵יִרְ[מלם] כך [פנה אלינו] בדברים: ["הבאתם] את מתנת [הנשואין], אך אמי [חולה] וחלילה שמשוהו [רע] ¹⁰בארמוני יק[רה] ולכן זמנכם דוחק". לכן מיהרנו והכנסנו (לארמון) את מתנת הנשואין שאדוננו שלח באמצעותנו ¹⁵וכיסינו את הבת בצעיפים. ביום השלישי להכניסנו את מתנת החתונה הלכה סְּמַנְאָב (אם יִרְמלם, אשת סְּמַאֲפַח) לעולמה. ²⁰המלך יִרְמלם, כך כתב [לנו] באמצעות טַבְבַּלְ[ט] (ראש השרים): "לכו וראו את כל ערי-המ[בצר שלי] ואת בתי (= ארמנותי)". ²⁵אנחנו נועצנו וכתבנו כך למלך: "מדוע אדוננו כתב לנו את המכתב הזה: 'לכו וראו את כל ערי-המבצר שלי ואת בתי'?" את זאת ענינו. אחר-כך כתבנו כך: "סְּמַנְאָב ³⁵אינה גבירתנו? אם אנחנו לא נשב לפני אדוננו, והדבר הזה יישמע במארי, אכן... לכן העבדים של בנך (= זמרלם) [צריכים לשבת] את[ך]" ... לא ענה [לנו]. ⁴⁰והוא החזיר את עבדיו באמרו: "האם ראיתם [את ארצי]? לכו. [כה] אני (עניתי): ... אדוננו ... [בארמון אדוננו] ⁵⁵יש. ישלח נא אדוננו עשרים גביעי זהב, בכדי שיושמו במרתף של אדוננו.

אֶסְקְדָם וְרָשִׁי לְזַמְרָלִם
(ARM XXVI.11)

אמור אל אדוננו: כה (אמרו) אֶסְקְדָם וְרָשִׁי ⁵עבדִּיךְ: כאשר סְּמַנְאָב מתה, יִרְמלם כה אמר לנו: "עד שהאבל הזה יעבור, ¹⁰לכו ראו את לב ארצי." חמישה עשר יום התהלכנו בלב ארצו וחזרנו. ¹⁵אחרי שחזרנו, את הכבשים אשר לפני-כן השארתי (אֶסְקְדָם) לקרבנות של הבת (של יִרְמלם), את שאר הכבשים אשר השארתי בידי ²⁰[א]ספתי, וצמיד זהב [אחד] במשקל 6 שקלים (= 48 גרם), בגד מאריג מסורג בצפיפות [אחד], בגד מאריג בעל קווים מלוכסנים משובח אחד, חמישה בגדים רגילים מאריג בעל קווים מלוכסנים, ²¹בגדים רגילים, מאתיים כבשים מסוג מסוים, ²⁵כבשים-בעלי-אליות ועופות לִיִּרְמלִם, בגד מאריג רך בעל קווים מלוכסנים, שתי טבעות זהב במשקל שני שקלים (= 16 גרם), שתי טבעות זהב במשקל שקל אחד (= 8 גרם), ועשרים (או יותר) כבשים

לְגֶשֶׁר (המלכה),³⁰ בגד אחד ים-תיכוני, ארבע טבעות זהב במשקל שני שקלים (= 16 גרם) לבת שבתם. המשלוח המאוחר (= מתנת-הנשואין) כמו המשלוח הקודם (= המוהר) הוא מספיק.³⁵ פני יִרְמֵלָם אורו מאוד באמרו: "מה אעשה במשלוחך הקודם? מעולם לא היה (בטכס) מישהו מבין המלכים. עכשיו המלכים של הארץ כולה נאספו." ⁴⁰לכן יִרְמֵלָם שמח מאוד. ואחרי קרבן [הע]ייר (בן אתונות) אתח[זק] ונלך במהירות. החלטה אכן נתקבלה.

אֶסְקְדָם וְרָשִׁי לְזַמְרָלָם
(ARM XXVI.12)

אמור אל אדוננו: כה (אמרו) אֶסְקְדָם וְרָשִׁי⁵ עבדיך: ... [ד]רך (או: משלחת) שאדוננו... הנה עננו ואת (הדברים) האלה על המלכים של ז[למקם] השליכו: (דברי בְּנֵי־מִנְ): "הבה נלך, הבה נשלח את מלכינו או את הַסֶּגֶגְגָּ שלנו⁵ בכדי שידונו אתכם." ויִרְמֵלָם כך אמר לנו: "שלחתי את שליחיי עם [הש]ליחים שלהם (עם המסר): 'כל זמן שתשבו, שני מלכיהם מביניהם צריכים לבוא. ואם המלכים שלהם לא יבואו,¹⁰ (אך) הַסֶּגֶגְגָּ שלהם יוליכו (את המשלחת), וחיזרו לדבריהם. ומה זה (דברים) חסרי שחר בביתו תפסתי...". עתה השליחים [של יִרְמֵלָם]¹⁵ עדיין לא באו]. לכן עדיין [לא שלחנו] אל אדוננו דין וחשבון מ[לא].

אֶסְקְדָם לְזַמְרָלָם
(ARM XXVI.13)

[אמור אל אדוני]: כה (אמר) אֶסְקְדָם [עבדך]:⁵ יִרְמֵלָם פנה אליי כך בדברים: "שמעתי חזור ושמוע שהאלים חזקים בארמון. לאן ייכנסו¹⁰ חפצי בתי?" אני עניתי: "בית בתך טוב הוא!" הוא אמר: "חפצי בתי¹⁵ צריכים להיות מושמים בביתה, [בת] צריכה לשבת מול בעלה, וביום החמישי, ביום השישי היא צריכה לצאת ולחיות בביתה." ²⁰עתה, יתן נא אדוני הוראות, בכדי שיורו לבחור את בית מְתַבְסָר בעבור בתו. בכדי שעבדיו אשר אתי ילכו,²⁵ יראו (את הבית) וידווחו את הדבר לאדונם. הנה את מה ששמעתי מפי יִרְמֵלָם אני שולח אל אדוני, ייוועץ נא אדוני³⁰ בכדי שתחיה בבית, אשר יקבעו בעבור הבת הזאת. זאת ועוד. עתה... מכתב... בדבר נושאי הכס אשר כתבתי לו, ישלח נא [אדוני] (אותם) אליי. בכדי שכל זמן שאני יושב (בחלב),⁴⁵ ייכינו את הבית הזה.

אֶסְקְדָם וְרָשִׁי לְזַמְרָלָם
(ARM XXVI.14)

אמור [אל] אדוני: כה (אמר) סִמְתָר (מושל תִּרְקָ) עבדך: אני שומע⁵ בדבר הדרך
שֶׁאֶסְקְדָם ילך כדי להביא בשלום את גברתי, אך נשים רבות הולכות עם גברתי!
והנשים אשר הולכות ענוגות הן,¹⁰ והדרך הזו היא מדבר קשה, והימים האלה
אינם מתאימים להליכה בו. הימים האלה קשים. חלילה שנפש או משהו¹⁵ ייפגע
בצמא, ואחר-כך הדבר יצער את אדוני. ההולך בדרך הזו לא ילך בחודש הזה.
באביב או בסתיו²⁰ ילכו בדרך הזו. המשלחת לא צריכה לל[כת] [ב]חודש הזה.
החודש הזה יסתיים בעוד חמישה ימים. החודש הבא הוא חודש אלול (VI).
²⁵ ביום העשירי, או אפילו ביום החמישי, הימים יתקררו, הפרת יתמלא במימיו
וללכת... אז... עבדים... בסתיו...³⁵ ישובו. אני כתבתי לאדוני בתוקף עבודתי.
ייועץ נא אדוני וינהג נא בתוקף מלכותך.

אֶסְקְדָם וְרָשִׁי לְזַמְרָלָם
(ARM XXVI.15)

אל אדוני אמור: כה (אמרו) אֶסְקְדָם וְרָשִׁי⁵ עבדיך:
את מכתבנו זה שלחנו אל אדוננו מאמר ביום העשירי. בעוד שלושה (או יותר)
ימים נגיע למארי... בכדי שהוא יראה ויוליך את אחיו. זאת ועוד. יורה נא לנו
אדוננו,⁵ אם הנערה תעלה לארמונות, לארמון יְחַדְנָלָם או לִסְגְרָתָם או לארמון
תִּרְקָ. ימהרו נא¹⁰ לקראתנו רץ מהיר אחד או... כדי שנוכל לפעול (או: לקבל
החלטה).

אֶסְקְדָם וְרָשִׁי לְזַמְרָלָם
(ARM XXVI.16)

אמ[ור] אל אדוני: כה (אמר) סִמְחַד (מושל סְגְרָתָם) עבדך:
את מכתבי זה⁵ אני ש[ולח] אל אדוני מְדָר-יְחַדְנָלָם]. ביום הזה, בערב, הגברת
תגיע אל דָר-יְחַדְנָלָם וכך כתב אליי אֶסְקְדָם: "שאו מְדָר-יְחַדְנָלָם לתלזבם
(שבמחוז סְגְרָתָם)¹⁰ ארוחה בעבור הגברת והשושבינים שלה." אני לא מסכים.
¹⁵ אכניס את הגברת לְדָר-יְחַדְנָלָם]. סירת תהלוכה חיכתה בגְנַבְתָם (במחוז
סְגְרָתָם). החדרנים נמצאים בְּחָרְן (במחוז סְגְרָתָם). אני חושש²⁰ מִבְּנִימָן ולכן
לא שלחתי לגְנַבְתָם. מְחָרְן הם ישוטו בסירת תהלוכה. יום אחד²⁵ תשב בְּדָר-
יְחַדְנָלָם, ביום השני לזְבַנְתָם (במחוז סְגְרָתָם), ביום השלישי לתִּרְקָ, [ביום]
הרביעי ת[גי]ע לְצַפְרָם (במחוז מארי).³⁰ בְּצַפְרָם תלון אחר-כך תקום בכדי
שלפני ה[יום] מישי תיכנס למארי. בלילה ש...

*המכתב שפורסם בבית מקרא קל"ה (תשנ"ג), עמ' 338-342, הוקדש לזכרה
של דודתי, אחות אבי, לילה גוטמן.

6. "נטה בכידון אשר בידך על העי" (יהושע ח, יחא¹)*
הכידון כסמל מופיע גם במספר מכתבים ממארי, נביא להלן רק את הקטעים
הנוגעים לנושא:
המצביא מבקש שישלחו לו כידון ארד כנראה מפואר במיוחד:

ימצם לזמרלם
(ARM XXVI.315.1-3, 71-78)

אמור אל אדוני: כה (אמר) ימצם עבדך:
שלום לעיר ולצבא של אדוני.
⁷¹כתבתי לאדוני בדבר כידון ארד אחד. עתה אדוני כתב לי כך, כה (כתב) אדוני:
"האם אין מספיק כידוני ארד לצבא?" לא ⁷⁵כתבתי לאדוני בדבר כידוני הארד
של הצבא, כך כתבתי אל אדוני, כה אני (כתבתי): "אין בידי כידון ארד אחד. אם
אדוני חפץ, ישלח נא אדוני כידון ארד אחד לידי."

אחרי כיבוש עיר המנהיג נועץ את הכידון שלו במרכז העיר לאות שהעיר שהיא
שייכת לו עכשיו:
A.648.5' (ARM XXVI/1, p. 344, n. 33):
"אחרי שכבשתי את העיר, וחנית בלב העיר תקעתי."

הכידון מסמל גם את עוצמת הצבא:
ARM XXVI.303.31'-33':
"אינך יודע שכידון זמרלם והחנם חזק יותר מהארץ כולה?"

הנפת הכידון יכולה לסמל מרד:
ARM XXVI.37.6-11:
אסקדם לזמרלם:
"כבלתי את האנשים, אשר הניפו את כידון הארד אל מול הצבא של בית תשפך
(אל אשנן) ופשעו נגד הנסיך (מלך אשנן). אוביל אותם אל אדוני (זמרלם).
[ו]הנסיך יכתוב אל בנו (זמרלם) בכדי שיעשו להם כמצוותו."
יש אף מכתב שבו נקשר הכידון למצור על עיר כמו בסיפור המקראי. המכתב
שייך לקבוצת מכתבים שנכתבו על-ידי אנשי שבט בנימין ויורטו על-ידי זמרלם.

ARM XXVI.169.8-12:
ימצחדנ ומשם אנשי יגחאד מלך משלן כותבים למלך אחר בן השבט בנימין
סמדב:

"לפי הניחושים האלה בחודש הזה האויב לא יבוא אליך עם צבאו ועם חיל העזר שלו ולא יצור עלינו. לפני שער עירי לא ירבץ. חנית הארד שלו לא תעקוץ."

*פורסם ב: *Biblica* LXXV/1 (1994), pp. 70-74

7. "לא תלך רכיל בעמיר" (ויקרא יט, טזא)^{*}

בארכיון מארי נשתמרו שני מכתבים (ARM XXVI.5; 6) המהווים עדות מאלפת לתככי חצר שבהם היה מעורב מגיד העתידות אסקדום. המכתבים נכתבו לזמרלם על-ידי בָּנָם, ראש שריו ויריבו המושבע של אסקדום, והם מגוללים סדרה של מעשים שאירעו בשעה שזמרלם היה בדרכו לאזור משולש החבור. תאריך המכתבים הוא, כנראה, החודשים אייר (II) – סיוון (III) של שנת מלכותו הראשונה של זמרלם.

המכתב הראשון (ARM XXVI.5) מספר כיצד יצא המלך זמרלם מעירו מארי והלך למקדש דגן אשר בתַּרְקָ, שם שהה שבעה ימים לצורך פולחני שטיבו אינו מחוור לנו. לפני יציאתו ממארי הוא הורה לְבָנָם, ראש שריו, להישאר במארי ולהצטרף אליו בתַּרְקָ רק בחלוף שבעת ימי שהותו במקדש. מסתבר שאת עובדת היעדרותו של בָּנָם מהפמליה המלכותית ניצל מגיד העתידות אסקדום. בטענות שווא הוא משכנע את המלך למנות אותו למשרת סַגְגָם של היישוב חשמת שבמחוז תַּרְקָ ואת אַנְלֵלֶאֶפֶש (שהיה אולי בנו) למשרת אב-הבית, התפקיד השני בחשיבותו באמרכלות העירונית. מתַּרְקָ עבר זמרלם לסַגְרָתֶם, ושם, ולא בתַּרְקָ, כבתכנית המקורית, הצטרף בָּנָם לזמרלם. בסַגְרָתֶם נודע לְבָנָם על המינויים החדשים והוא מזהיר את זמרלם מפני מינוי אנשים שנמנו בעבר על האמרכלות של בית סַמְסַאֲדָ. אך בעניינו של אסקדום בָּנָם אינו יכול לעשות דבר, וזאת כנראה בגלל מעמדו הנישא (הוא היה, אגב, גיסו של המלך), אולם את אַנְלֵלֶאֶפֶש הוא מדיח וממנה במקומו פקיד מפקידי זמרלם בשם בָּלְשֵׁנִי. בָּנָם טוען שלאמיתו של דבר מתכנן אסקדום קשר נגד זמרלם, וכי מטרתו האמיתית היא להחזיר את שושלת סַמְסַאֲדָ למארי, ולצורך זה הוא ממנה את אנשי המשטר הישן למשרות חשובות בערי השדה. בָּנָם מנסה לשכנע את זמרלם לוותר על שירותיו של אסקדום ולהעדיף על פניו מגידי עתידות בני השבט בְּנִסְמַאֲלֵה הנאמנים למלך. כשחזר בָּנָם למארי הוא דרש בתוקף מזמרלם לשלוח אליו את אסקדום, ולא, הוא מאיים להלאים את רכוש ורכוש מגיד עתידות אחר שהיה אולי שותף של אסקדום. באותה הזדמנות מפנה בָּנָם למלך שאלות בשלוש סוגיות נוספות שנקשרו בשמו. לפי האחת, מסתבר שלפני שזמרלם עזב את סַגְרָתֶם, האשים אסקדום את בָּנָם בהשאת המטען המלכותי בסַגְרָתֶם ללא השגחה נאותה. לפי השנייה, בפיו של בָּנָם יש תלונות נגד מושל מארי סַמְחַדָם המתפאר לשווא, שנעריו הם אשר תפסו

מכתבים של אחד ממלכי בְּנֵי־מִנַּי שֶׁנִּשְׂא אֶת הַשֵּׁם הַמְּפֹאָר סַמְסָאָד, וְהַבִּיאֹם לְבָנָם, וְהֵם אָף לֹא קִיבְּלוּ תְּשׁוּלֹם בְּעִבּוּר הַצְּלַחְתָּם בְּתַפְּיֹסֶת מִכְּתָבֵי הָאוֹיֵב. הַמִּכְּתָב מִסְתִּיִּים בִּידִיעָה שֶׁמוֹסֵר בְּנָם עַל גִּילּוֹי מַחְבּוּא שֶׁל כַּבְּשִׁים שֶׁהָיוּ מִיּוֹעֲדִים לְמֶלֶךְ.

הַמִּכְּתָב הַשֵּׁנִי (ARM XXVI.6) פּוֹתַח בְּמוֹבָאָה אֲרוּכָה מִמִּכְּתָב שֶׁכְּתַב זְמַרְלָם לְבָנָם. מִסְתַּבֵּר שֶׁבְּנָם הִדִּיחַ אֶת אֲב־הַבֵּית בְּעִיר צְפָרָם שֶׁבְּמַחֲזוּז מֵאֲרֵי חֲמִישָׁה חוֹדָשִׁים לְאַחַר שֶׁנִּכְנַס לְתַפְּקִידוֹ, וּמִינָה בְּמִקּוּמוֹ אָדָם בְּשֵׁם מְפָרְכָם, שֶׁשִּׁמַּשׁ בְּתַפְּקִיד בְּצָפָרָם עוֹד בִּימֵיו שֶׁל יִסְמַחְאָד. זְמַרְלָם כּוֹתֵב לְבָנָם מֵהַדֶּרֶךְ, כִּשֶׁהוּא בְּדַרְכּוֹ מִסְגֵּרְתָם לְקִטְנָן, וְהוּא מֵתַרְעֵם בְּמִכְּתָב עַל מַעֲשֵׂי בְּנָם. הַרְקַע לְדַבְּרִים הוּא חוֹבֵת הַמַּחֲזוּזוֹת לְהַעֲלוֹת מִסִּים שְׁנֵתִיִּים לְמֶלֶךְ. זְמַרְלָם טוֹעֵן כִּלְפֵי בְּנָם, כִּי לֹא יִיתְּכֵן הַדְּבַר שֶׁבְּמִשְׁךְ הַתְּקוּפָה הַקְּצָרָה שֶׁבָּה שִׁמַּשׁ בְּתַפְּקִידוֹ יִכּוֹל הִיָּה אֲב־הַבֵּית הַמּוּדַח לְצַבּוּר חוֹבוֹת, שֶׁבְּגִינָן נִיתֵן הִיָּה לְסַלְקוֹ מִמִּשְׁרָתוֹ. מִסְתַּבֵּר, שֶׁגַּם כֹּאן הִיִּיתָה יָדוֹ שֶׁל אֶסְקָדָם בְּמַעַל. הוּא לֹחֵשׁ עַל אֲזֵנוֹ שֶׁל זְמַרְלָם שֶׁמְפָרְכָם שִׁיחַד אֶת בְּנָם וְלֹכֵן הוּא מִינָה אוֹתוֹ בְּמִקּוּם אֲב־הַבֵּית הַקּוֹדֵם. בְּפִיו שֶׁל בְּנָם טַעֲנוֹת קִשּׁוֹת כְּנֶגֶד זְמַרְלָם. הוּא הָרִי הַטִּיף לוֹ תְּמִיד שֶׁלֹּא לְשִׁמּוֹעַ לְדַבְּרֵי הַתְּכַנְנִים, הוֹלְכֵי הַרְכִּיל, וְהֵנָּה הוּא עֲצָמוֹ מֵאֲמִין לְדַבְּרֵי אֶסְקָדָם הַחֲתָרָן. בְּנָם מִשׁוּוֶּה אֶת הַתְּנַהֲגוֹת הַמֶּלֶךְ לְהַתְּנַהֲגוֹתָהּ שֶׁל כְּלָבָה אֲשֶׁר בְּהַטִּילָה מוֹרָא עַל גּוֹרִיָּה אִינְנָה מֵרִשָּׁה לָהֶם לְנִגּוּעַ בְּאוֹכַל, בְּעוֹד שֶׁהִיא עֲצָמָה אוֹכֵלֶת מִמֶּנּוּ. זְמַרְלָם מֵתַרְעֵם גַּם עַל שֶׁבְּנָם מִינָה בְּחִשְׁמַת אֶת בְּלִשְׁנָה בְּמִקּוּמוֹ שֶׁל אֶנְלִלְאֶפֶשׁ וּמַצּוּוֶּה עֲלָיו שֶׁלֹּא לְמַנּוֹת אִישׁ עַד אֲשֶׁר יַחְזוֹר הוּא לְמֵאֲרֵי וְיִבְדּוֹק בְּעֲצָמוֹ אִם יֵשׁ פְּגָמִים בְּתַפְּקוּדוֹ שֶׁל פְּקִיד כְּלִשְׁהוֹ. חוֹסֵר הָאֲמוּן שֶׁזְמַרְלָם מְפָגִין כִּלְפָיו מַעֲלִיב אוֹתוֹ מְאוֹד. בְּנָם מַעֲיֵד עַל עֲצָמוֹ, שֶׁאִינְנָה שׁוֹטָה, וּבְקִיא הוּא בְּהַלְכוֹת נִיהוּל הָאֲרָמוֹן, וְכִשֶׁהוּא מְדִיחַ מִיִּשְׁהוֹ הוּא עוֹשֶׂה זֹאת רַק מֵתוֹךְ סִיבָה מוֹצֵדֶקֶת, וְלֹא הַשּׁוֹחֵד הוּא הַעִילָה לְמַעֲשָׂיו. אֶת מְפָרְכָם הוּא מִינָה לְתַפְּקִיד אֲב־הַבֵּית בְּגַלְל כִּישׁוּרָיו וְלֹא עֵקֵב שְׁלִמוֹנִים שֶׁקִּיבֵל מִמֶּנּוּ. בְּנָם טוֹעֵן, שֶׁהַדְּבָרִים הַחֲמוּרִים שֶׁזְמַרְלָם כּוֹתֵב הֵם לְמַעֲשֵׂה לֹא דַבְּרֵי זְמַרְלָם, אֲלֵא אֵלּוֹ דְּבָרִים שֶׁנִּכְתְּבוּ בְּהַשְׁפַּעְתּוֹ הַזְּדוֹנִית שֶׁל אֶסְקָדָם, וְהוּא מִצְפָּה בְּכִלְיוֹן עֵינָיִים לְשׁוּבוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ עַל מִנַּת לְבַרֵּר אֶת הָעֵנִיִּין. בְּנִצְלוֹ אֶת הוֹרָאָתוֹ הַכְּלִלִית שֶׁל זְמַרְלָם לְחֲדוּל מִמִּינוּיִים עַד לְשׁוּבוֹ הוּא מִסְרֵב לְמַלֵּא אֶת הוֹרָאָתוֹ הַמְּפֹרֶשֶׁת לְמַנּוֹת אֶת אֶנְלִלְאֶפֶשׁ, אוֹתוֹ הוּא הִדִּיחַ מִמִּשְׁרַת אֲב־בֵּית בְּחִשְׁמַת, לְמִשְׁרַת אֲב־בֵּית בְּעִיר הַחֲשׁוּבָה דֶּרֶ-יְחֻדְנָלָם בְּמִקּוּם אֲב־הַבֵּית הַנוֹכַחִי, בְּאֲמָרוֹ שֶׁהוּא מַחְכָּה לְשׁוּבוֹ שֶׁל זְמַרְלָם. הוּא מִסְכִּים לְעוֹמֵת זֹאת, לְהַעֲבִיר מִמִּשְׁרָתוֹ אֶת בְּלִשְׁנָה, שֶׁאוֹתוֹ מִינָה לְאֲב־בֵּית בְּחִשְׁמַת, וְלְמַנּוֹת לְתַפְּקִיד אֶת יְקִמְאָד, אֲשֶׁר כְּמִסְתַּבֵּר מִיֵּלֵא קוֹדֵם אֶת הַתְּפִקִּיד (כְּנִרָאָה לְפָנָי מִינוּי אֶנְלִלְאֶפֶשׁ, מִינוּי שֶׁנַּעֲשֶׂה לְפִי עֲצַת אֶסְקָדָם). מִכְּתָב שֶׁכְּתַב אֶנְלִלְאֶפֶשׁ לְאֶסְקָדָם (ARM XXVI.76) מְלַמֵּד שֶׁבְּסוּפוֹ שֶׁל דְּבַר הוּא מוֹנֵה לְתַפְּקִיד בְּדֶרֶ-יְחֻדְנָלָם. הַמִּכְּתָב מִסְתִּיִּים בְּעֵינֵי שְׁלִיחִים הַנוֹשָׂאִים גְּבִיעִים, מִתְּנוֹת לְאֶשְׁנָנָה.

בְּנָם לְזַמְרָלִים
(ARM XXVI.5)

אמור אל אדוני: כה (אמר) בְּנָם עבדך:
האומנם יפה הדבר שאֲסַקְדֶם מניח בידך כל הזמן (דברים) חסרי-שחר⁵ ואתה
מקשיב תמיד לדבריו?! כאשר שמת פניך לדרך וישבת שבעה ימים ב"טבעות"
במקדש דגן (בתִּרְקָה), השארת אותי במארי וכה הורית לי:¹⁰ "ביום שאני אקום
מה"טבעות" הגע אתה אליי לתִּרְקָה. "את זאת אמרת לי ולכן התעכבתי במארי,
אך אֲסַקְדֶם (בנצלו את המצב) אמר לך דברים חסרי-שחר, ואתה מינית אותו
למשרת סִגְגָם של חֲשַׁמֶת (במחוז תִּרְקָה).¹⁵ הוא רימה אותך בדברים שנית,
ואתה מינית את אַנְלִלְאֶפֶש למשרת אב-בית של חֲשַׁמֶת.
(כאשר) אני הגעתי לִסְגָרְתֶם ושמעתי חזור ושמוע את הדברים האלה
ונזדעקתי: "אני עשוק (או: חמס)". וכה פניתי אליך בדברים:²⁰ "איך אתה ממנה
את בן אֶפְלָתֶם (= אֲסַקְדֶם) למשרת סִגְגָם של חֲשַׁמֶת ואת אַנְלִלְאֶפֶש מינית
למשרת אב-בית?! "את זאת אמרתי לך וגירשתי את האיש הזה והוריתי לְבַלְשַׁן
עבדך,²⁵ אשר משמין כמו חזיר ושאתה יכול לטבוח אותו. איש לא יאחז בידך (=)
יסייע לך)... הוריתי לו למלא את (תפקיד) אב-הבית.
אֲסַקְדֶם שנשבה על-ידי, מתכנן בלבו מזימות ו(לכן) אתה צריך למנות למשרות
³⁰(רק) עבדים אשר לא תגרום צער באמצעותם לך עצמך ולבְּנִסְמָאֵל. ראה, אוזן
האיש הזה (= אֲסַקְדֶם) כרויה לדברים רעים³⁵ והוא מדבר עם אדוני דברים
חסרי-שחר בכוונה רעה והוא ממנה למשרות מי שהיו עבדים של אֲשַׁמְדָּגָן. (אם)
אֲשַׁמְדָּגָן י[שמע] את הידיעה הזו, הוא ישמח מאוד באמרו:⁴⁰ "מי שהיו עבדיי
[ממלאים] משרות (אצל זמרלם) והם י[גרמו] לשיבת הארץ הזאת (אליי)".
הוא (אֲסַקְדֶם) איננו שווה (כיכר) לחם אחת. ... אדוני את דברי האיש הזה,
בכדי שהאיש הזה לא ... לשתק את הארמון.⁴⁵ אל יחפוץ אדוני באיש הזה.
האיש הזה הוא ... מנחשים נאמנים עומדים לרשות אדוני. האנשים האלה הם
(משבט) בְּנִסְמָאֵל. הם מסורים לאדוני. ישלח-נא אדוני את האיש הזה (אֲסַקְדֶם)
אליי,⁵⁰ ולא אכניס לארמון את ביתו ואת בית חֲלַחְדָּן! האיש הזה צריך להגיע
אליי מהר!
ועוד. כאשר אדוני יצא מִסְגָרְתֶם כה אמר לך (אֲסַקְדֶם): "אני הייתי חולה ולכן
נעזב⁵⁵ מטען אדוני בִּסְגָרְתֶם ללא (השגחה) של איש נאמן. "איזהו המטען
שנעזב אז מחוסר סבלים!?
זאת ועוד. האומנם יפה הדבר שִׁמְחָדֶם (מושל מארי)⁶⁰ כותב אל אדוני: "אני
תפסתי את מכתבי סִמְסָאֵד (מלך בְּנִימֵן)". מיהו הנער שלו אשר תפש את
[המכתב]ים [האל]ה והביאם אליי, ואני לא הענקתי לו [מתנות]? הנערים של
סִמְחָדֶם⁶⁵ לא [לקחו] את [המכתב]ים האלה ולכן [לא הענקתי לה]ם מתנות.
אם מפלה ... אם כן לא ...

ראה, איך האיש הזה ר[עה ודברים] חסרי-שחר אל אדוני ...⁷⁰[ידע]-נא אדוני את זאת.

זאת ועוד. את מאתיים הכבשים שזָחַדְנָם, הממונה על חניית הלילה, היה צריך להוליך אליך - אכן החביאו אותם. תפסתי את הכבשים האלה. עד בואך (למארי)⁷⁵ אשמור אותם כ[אן]. (כאשר) תבוא, תשמע דיווח על הכבשים האלה.

בְּנָם לְזַמְרָלָם
(ARM XXVI.6)

[אל] אדוני אמור: [כה] (אמר) בְּנָם עבדך:
(האם) זה [י]פה ש[אדוני] הכאיב לי בדבר אב-הבית של צֶפְרָם בכותבו אלי:
⁵"אב-הבית הקודם של צֶפְרָם מונה (רק) לפני חמישה חודשים! מהו החישוב שלו שֶנְעָשָׂה ומהו החוב שצבר, שבגללם אתה מדיח אותי ממשרתי וממנה את מִפְרָכֶם? ¹⁰מה זה שאתה נושא את עיניך לשקל כסף אחד, ולכן אתה מדיח בעל תפקיד וממנה אחר למשרתי?"
כה נוהג אתה להטיף לי: "אל תנהג לפי מוציא הדיבה (מילולית: 'אוכל קרצים')¹⁵ ואל תשמע לדברי רכילות." הכלבה מטיפה לבניה: "אל תגעו בכלום ברגליכם." (ואילו) היא נב[חה] ואת עור גבה סימרה והתחילה לאכול!"²⁰ עתה, כה אתה נוהג (באמרך): "פעם אני מיניתי את אֶנְלִלְאֶפֶשׁ למשרת אב-הבית של חֶשְׁמֵת, אך אתה הדחת אותי ומינית במקומו את בְּלֶשֶׁן. עתה, עד אשר אחזור,²⁵ אל תדיח כלל ואל תמנה בעל תפקיד! אני אחקור את בעל התפקיד על חטאיו!" אדוני הכאיב לי בכתבו אליי את זה.
עתה, מדוע ש[אל]יי אדוני כתב כאילו אינני חכם ואיש אשר ³⁰לא מונה (לניהול) העניינים. ב[ארמו] ובמכס... א[ן] פעם] לא ידיחו בעל תפקיד ממשרתי ללא סיבה. [וא]ני, ממי קיבלתי כסף, שבגללו הדחתי [ללא] סיבה בעל תפקיד ³⁵ומיניתי (במקומו) [אחר]? כתבת לי (דברים) אלה (שהם) חסרי-שחר. האדון מִפְרָכֶם אשר כתבתי לך אודותיו (או: שלחתי אליך), מחזיק במשרה הזאת ממזמן. האיש הזה חכם, הוא יכול לנהל את הארמון (בצֶפְרָם). ⁴⁰לך-נא, חקור את האיש הזה, בכדי שיגיד לך (איזה) כסף קיבלתי ממנו. האיגרת הזאת שלחת לי איננה שלך! זה אשר מניח כל הזמן בידך דברים חסרי-שחר, אני מכירו (= אֶסְקָדֶם)! ועד לחזרת אדוני אני שומר ⁴⁵את הלוח שעליו האיגרת הזו. עתה, את אֶנְלִלְאֶפֶשׁ אשר ציווית למנות למשרת אב-הבית של דֶר-יְחַדְנָלָם, לא אמנה אותו עד לחזרתך! אב-הבית הקודם ימשיך (במשרתו)! ⁵⁰ואת בְּלֶשֶׁן אשר מיניתי למשרת אב-הבית של חֶשְׁמֵת אדיח אותו ויִקְמַדְךָ יחזור למשרתי (הקודמת)!

לפנים, יום אחד לא שימשתי לפניך ⁵⁵ואזי התחלת (בתהליך) מינוי אֶסְקָדֶם למשרת סֶגְגָם של חֶשְׁמֵת, ועתה עדיין לא הגעת לקֶטֶן וכתבת לי דברים חסרי-

שחר. היות שהוא מניח בידך כל העת (דברים) חסרי-שחר ואתה שומע אותם.
[ולפי] דבריך אני נושא עיניי לשקל אחד.⁶⁰[מעתי]ה לא אקרב לניהול הא[רמון].
... [א]זרח...⁶⁵ צריך לענות...

[ז]את ועוד. צלאשתרן, איש אֶשְׁנָנּוּ, וַיִּנְצַבְּאֵדְ אִישׁ נִמְחַ (שבירתה פֶּרֶד) [אשר]
נושאים את הגביעים של יִנְצַבְּאֵדְ לְאֶשְׁנָנּוּ, ה[גי]עו [ל]מארי באמרם: "70... אליך
ורמית באמרך: '... אני הלכתי לנַמַּח ... ואיש לא שאל לדעתי ... אוביל אותך ...
עיכבתי⁷⁵ ... אֶשְׁמָאֵדְ ... יִנְצַבְּאֵדְ ...
80 שלום [לע]יר מארי, לארמון ולאח-פֶּרֶתם... ישמור-נא [אדוני על עצמו].

אם נקבל את האשמותיו של בַּנִּם, הרי אֶסְקֵדֶם הוא דוגמת מופת של תכנן חצר
שנתקיימו בו שנים מהחטאים שמנה ירמיהו בעם: "כלם סרי סוררים הלכי רכיל"
(ירמיהו ו, כח). ראייה לדבר שאכן זה היה טיבו של אֶסְקֵדֶם ניתן למצוא בעובדה
שהוא עשה שימוש ב"אמנות" המפוקפקת הזו עוד בימים ששימש מנחש
במלכות סַמְסָאֵדְ, כפי שמעיד מכתב שכתב לָאֵם (= לוי), פקיד גבוה באמרכלות
יִסְמַחְאֵדְ למלכו:

לָאֵם לִי־סַמְחָאֵדְ
: ARM XXVI.4

אל אדוני (יִסְמַחְאֵדְ) אמור: כה (אמר) לָאֵם עבדך:
אֶסְקֵדֶם המנחש בא הנה⁵ מלפני המלך (סַמְסָאֵדְ). את אשר דיבר – רבות
דיבר! – סיפרו לי. הוא הוציא דיבה ("אכל קרצים") לפני המלך עליי,¹⁰ על
סַנְאֵדְנִם ועל שַמְשַׁתְלֵסִ. איש לא יצא שלם מידי. ¹⁰אגיע אל אדוני ואמסור
לאדוני דין וחשבון מלא.

*פורסם בבית מקרא ק"מ (תשנ"ה), עמ' 65-70.

8. "כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים" (במדבר י, לאב)*

לפי המסורת המקראית התגבש עם ישראל לישות בעלת ייחוד דתי במדבר:
"ימצאהו בארץ מדבר" (דב' לב, י), "אני ידעתוך במדבר" (הו' יג, ה), אך הוא
לא היה בן המדבר. המדבר היה בעבורו עולם זר ועוין: "המדבר הגדול והנורא"
(דב' א, יט). בחצותו את המדבר היה זקוק להנחיה אלהית: "ה' אלהיך ...
המוליכך במדבר" (דב' ח, יד-טו), "ואולך אתכם במדבר" (עמ' ב, י), או לעזרת
מי שהמדבר הוא מקום חיותו, חבב בן שבט הנוודים מדין: "כי על כן ידעת
חנתנו במדבר והיית לנו לעינים" (במ' י, לא).

הפרשייה הקטנה על חבב בן רעואל המדיני (במ' י, כט-לב) היא עדות נאמנה לסובלנות הרבה, שבה נהגו סופרי המקרא המאוחרים בחומר הקדום שהגיע לידיהם, אף אם לא נחה דעתם ממנו. קל היה להם להשמיט את הקטע, שבו מבקש משה את עזרת בן שבט מדין (שעליו נאמר במקור הכוהני "צרור את המדינים" במ' כה, יז) בשעה שצריך היה להוליך את עמו במדבר, אך הם לא עשו כן. תחת זאת הם הצמידו לסיפור שתי גרסאות אגדתיות חילופיות שהתאימו להשקפת עולמם התיאוצנטרית. לפי גרסאות אלה ארון ברית ה' (במ' י, לג, לה-לו), או ענן ה' (שם, פסוק לד, וראה במ' ט, יז), הם אשר הנחו את בני-ישראל בדרכם במדבר.

סיפור יציאת מצרים איננו מסמך היסטורי, אולם הוא ארוג מחוטי מציאות הלקוחים מעולמם של הסופרים העתיקים. בנוהג שבעולם, הרוצה ללכת בדרכי המדבר לוקח לו מורה-דרך מבני אותו מדבר על-מנת שיביאו בשלום למחוז חפצו, ולכן סיפרו שמשה ביקש לו מורה דרך מבני המדבר. בארכיון מארי מצוי מכתב ייחודי המספר על ההכנות לחציית המדבר על-ידי כוח גדול של עשרים אלף איש בשנה השלוש-עשרה למלכות יִסְמַחְאָד. את המכתב כתב המלך סַמְסָאָד לבנו יִסְמַחְאָד. לפי המסופר במכתב צריך יִסְמַחְאָד לבחור בין שלוש דרכים החוצות את המדבר המפריד בין הפרת התיכון לעיר קַטַנ. הדרך בה ילכו הצבאות תיבחר לפי הימצאם או היעדרם של "מים לשתת העם" (השווה שמות יז, א). סַמְסָאָד מציע לבנו לפנות לבני המדבר המכירים את דרכי המדבר אשר בהן ימצאו די מים לשתיית האנשים ובהמתם, בכדי שייסיעו בידו למצוא את הדרך המתאימה. לפי מכתב תשובה של יִסְמַחְאָד, שעדיין לא פורסם, נבחרה הדרך העליונה (N. Ziegler, "Die Westgrenze des Reiches Samsī-Addus", E. Cancik-Kirschbaum and N. Ziegler (eds.) *Entre deux fleuves – 1 Untersuchungen zur historischen Geographie Obermesopotamiens im 2. Jahrtausend v. Chr., Berliner Beiträge zum Vorderen Orient* 20, Gladbeck, 2009, p. 187).

סַמְסָאָד לִיִּסְמַחְאָד

(ARM I.85 + A.1195 [MARI V, pp. 163-167; LAPO 17 449])

[א]מור אל [יסמח-אדו: כה] [אמר] סַמְסָאָד אביר:]
[כתבת לי] בדבר הליכתך עם הצבא [לקטנה].⁵ ללכת עם הצבא אינו [דבר קל ערך]. אתה הרי צעיר, עדיין אינך מכיר [את הדרכים האלה]. לֹא־מִתְבַּסֵּר [צריכים לשמוע בנו] כחותך את [כל] המכתבים [אשר אני כותב לך]. היוועץ בהם¹⁰ וקבל החלטה בהתאם להחלטה שלהם. מִתְבַּסֵּר מכיר [את הדרכים האלה, היוועץ] בו בדבר הדרכים האלה. ושלח בכדי שיבדקו [היטב] בעבורך [את דבר

המים הנמצאים בדרכים האלה].¹⁵ ... הוא החלט... [איך יספיקו] המים לשתיית הצבאות האלה? הצבאות אשר ילכו גדולים, עשרים אלף (איש), [הצבאות, אשר ילכו, חמוריהם, ומפ[קד(י)] הצבאות האלה - איך יספיקו? אם ב... (או: [פני צאתך לדרך]),²⁰ לא ת[חליט] בדבר המים של הדרכים האלה, החלטה לא תתקבל (או: פעולה לא תנקט). היות שיש אַפְרָם, אשר מכירים את הדרכים האלה, [שלח] את האנשים האלה, אשר מכירים את הדרכים האלה. בכדי שיבדקו²⁵ היטב בעבורך את דבר המים ה[נמצאים] בדרכים האלה. באיזו דרך [יש מים לשתיית הצבאות] שלצדך... את הנפחד... מי השמים...³¹ ש[ל]ח לי דין וחשבון מלא. איזו דרך טובה למסע הצבא? האם טובה הדרך העליונה? האם טובה הדרך האמצעית? האם טובה הדרך התחתונה?³⁵ (האם הדרך ממולך טובה למסע הצבא? הצבא ייצא לדרך מאַבְתָּם? ייצא לדרך מחלְבַת? או ייצא לדרך ממולך? שלח בכדי שיבדקו היטב בעבורך את דבר המים הנמצאים בדרכים האלה. שלח לי דין וחשבון מלא, בכדי שאני כאן אתן הוראות, והצבא ייאסף בהתאם לדרך אשר ילך. אם הצבא ייצא לדרך בדרך העליונה, [הצבא]⁴⁵ אשר ייאסף לדרך הזאת, בלב הארץ ל..., לקרְדַת, לדר, למל[חַתָּם, לתַת] ל ילך! מתַתַל [עד אַבְתָּם. אם] בדרך האמצעית הצבא הזה ילך, אל דָגָם בערבה...⁵⁰ [לפי] הדרך [שילך]...⁵⁷ אם הצבא ייצא לדרך] וילך... לפי הדרך [אשר ילך], כתבתי את המכתב הזה. [כתוב בכדי שיבדקו היטב] את דבר המים של הדרכים האלה. שלח לי דין וחשבון מלא! לפי [הדין וחשבון] אשר תשלח לי הצבא ייאסף.⁶⁵ שלח אלי [את מַתְבָּר] ואת האנשים אשר [ילכו/הלכו] לבדוק את דבר המים, בכדי שאיוועץ [בהם], ומגידי העתידות אשר ילכו אתך: זמרְדָג, נרמסן, ... ואפְלֶאֱלֶש בן אַבְלֶפָאֶל צריכים להגיע לידי החלטה, ו[הם צריכים לנחש] בקטֶנ [לפניך]⁷⁰ (או: [לפני צאתך]).

*פורסם בתעודה י' (תשנ"ו), עמ' 1-8.

9. "ויאמר שאול אל דוד בשתים תתחתן בי היום" (שמואל א יח, כאב)*

הן במקרא והן במארי אנו מוצאים שבנשואין דיפלומטיים בעלי חשיבות עליונה לא מסתפקים בנתינת בת אחת של המלך הריבון למלך הוואסאל אלא נותנים לו שתי בנות. במארי מצוי מכתב של ימצם, אחד משני מפקדי חיל המצב של מארי באַלְנַצַר, שכתב לזמרְלם, שבו הוא מתאר דברים שאמר לחיֶסְמ בשיחה שהתקיימה בשנה התשיעית למלכות זמרְלם. ימצם מזכיר לחיֶסְמ את המחווה המיוחדת שזמרְלם הפגין כלפיו בהשיאו לו שתיים מבנותיו, את שמתם ואת כָרָם.

ימצם לזמרְלם

(ARM XXVI.303.20'-24')

"מאז שסמסאָך מת, יש ארבעה מלכים חזקים (חמורבי מלך בבל, רמסן מלך לרס, אמדפאל מלך קטנ וירמלם מלך ירמלם), ובת (= בנות) יחדנלם, שתי נשים, לא נשאו. עתה, בת (= בנות) אדוני, שתי נשים נשאת."

פורסם ב: *Biblica* LXXVIII/2 (1997), pp. 247-251

10. "הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי חמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם" (שמואל א יב, ג)*

ייתכן שתעודות מארי מאפשרות לנו לעמוד על הרקע לדבריו של שמואל שצוטטו בשם המאמר. באחת התעודות מצויה הצהרת נאמנות של אנשי ארמון המלך שמצהירים שלא שלחו ידם ברכוש זר או שלא נהגו שלא כשורה. בין ההצהרה שלהם להצהרת שמואל יש דמיון מפתיע לא רק בתוכן אלא גם מהבחינה הלשונית. אפשר להניח שהסופר המקראי שאב את השראתו מהנהוג בימיו בארמון המלך בירושלים שבו מקובלת הייתה שבועת הנאמנות של הפקידות למלך. מסתבר אפוא שאנשי חצר המלך שבארמון בירושלים היו נשבעים על ניקיון כפיים במעשיהם בפני האל ומשיחו, המלך.

A.3696 (= LAPO 16 50)

מאז שזמרלם אדוני א[ל כס בית אביו נכנס] כסף, זהב, אבן טובה, שור, חמור, עבד, אמה, בגד, שמיכה, תכשיט יפ[ה] שהאל עשה, שלקחתו לבן אדם [כלשהו]⁵ מתאים, מקש עד זהב לא לקחתי ולקחתו למי שיכול לקחת לא א[מרת], בכסף לא נתתי (= מכרתי), ליורש[יי] לא הנחתי, לבן אנוש כלשהו כ[חסד] וטובה לא נתתי.¹⁰ כסף, זהב, אבן טובה, שור, חמור, עבד, אמה, בגד, שמיכה, תכשיט יפ[ה] שהאל עשה, שלקחת בן אדם [כלשהו] מתאים, אזרח חלש בכוח לא עשקתי, לא לקחתי¹⁵ בכסף לא נתתי (= מכרתי), ליורש[יי] לא הנחתי, לבן אנוש כלשהו כחסד וטובה <לא> נתתי. [ואם בין] הנכבדים, החצרנים, [משרתי הארמון] שבלב הארמון²⁰ [נמצאים, כאשר] יסמחאָך יצא... לבית בָּנָם... ליורשיי... ראו...²⁶ [של] זמרלם [אדוני] לקח, לא החבאתי... הוא לקח.

*פורסם ב: *Biblica* LXXIX/4 (1998), pp. 549-550

11. שלושה מכתבים ממארי שעניינם מוהר*
(ARM XXVIII.36; 37; 173)

להלן שלושה מכתבים שעניינם תשלומי מוהר, הכסף או שווה הכסף שמשפחת החתן נותנת למשפחת הכלה לפני הנשואין.

א. ירפבאד לזמרלם
(ARM XXVIII.36)

ירפבאד מלך העיר חנזת מפציר בזמרלם לשחרר אישה מימתבל (ממלכה שבירתה אנדרג), שהתחתנה עם חלחדן, מנהיג מפורסם משבט חנמ, מפני שאין היא אמה אלא שהיא במעמד של אשת איש חוקית שניתן מוהר בעבורה. האישה נמצאת, ככל הנראה, במארי. ירפבאד מדגיש את קשרי הדם הקיימים בין ימתבל לבין חנמ-בנסמאל, עובדה שמאפשרת להם להתחתן זה עם זה. יש לציין שממלכת ימתבל נקראה על שם שבט ימתבל, ולכן איננו בטוחים למה מכון הכינוי "בת ימתבל": לבת הממלכה, לבת השבט או לשניהם יחדיו. הוא מתריע בפני זמרלם שבהיותה אשת איש יש לשחרר אותה, אחרת עלול הדבר לעורר את התמרמרות "הארץ". איננו יודעים למי הכוונה ב"הארץ" — לימתבל או לשבט חנמ-בנסמאל. השם חנמ-בנסמאל מורכב משמות שני איגודי שבטים, שלעתים נדירות מופיעים מסיבה לא ידועה כיחידה שבטית אחת. מבחינה משפטית מאשר המכתב את ההשערה שהביע בזמנו ליונשטם: "אין לדעת אם נהגו בימי המקרא נישואים בלא מוהר, אבל אם נהגו, יש לשער שלא הקנו לאשה מעמד של אשת איש עם כל זכויותיה, אלא לכל היותר מעמד של פילגש בלבד." ("א"מ, ד, עמ' 703).

אמ[ור] אל [זמ]רלם: כה (אמר) [ירפ]באד:
האישה, אש[ת] חלחדן,⁵ האישה הזאת (היא) בת ימתבל. חקור אותה ושחרר אותה. האישה הזו איננה אמה. היא נלקחה (לאישה)¹⁰ תמורת מוהר. חנמ-בנסמאל וימתבל הם קרובים בקרבת דם. אח (= חנמ-בנסמאל)¹⁵ עם אח (= ימתבל) יכול להתקשר בקשרי נישואין. עתה חקור אותה ושחרר אותה. אל תתלונן הארץ.

ב. ירפבאד לזמרלם
(ARM XXVIII.37)

גם במכתב השני ירפבאד כותב לזמרלם בדבר אותה אישה, ומסתבר שזה שלוש שנים הוא מחכה שזמרלם יחקור את הדבר. הוא ממליץ שבעלה יעבור

את משפט האל, אורדיל. כנראה שבאמצעות מבחן הנהר יתברר אם היא נשואה לו כדת וכדין. האישה נבחנת בקפיצה לנהר פרת בתחום העיר אד שבדרומה של מארי, שהייתה מקום הטקס המסורתי. אם תצא בשלום מן הנהר משמע שהיא זכאית ואם תטבע משמע שהיא חייבת וטביעתה היא עונש שבא לה מיד האל.

אמור אל זמ[רלם]: כה (אמר) ירפ[באד]:
[אני כותב] ב לך חזור וכתוב מזה שלוש שנים בדבר האישה בת ימתבל,
שחלחדי נשא אותה לאישה, אך [כה] אתה (עונה):¹⁰ "אחקור [את האישה]."
אם בע[לה] נתן אותה [ל(מבחן ה)]נהר, [ע]תה [בעלה]¹⁵ צריך [ל]ת[ת] את
האישה הזאת [ל(מבחן ה)]נהר! (או: [אזי אתה ת] [אותה] [למבחן ה)]נהר!

ג. חדנרב לזמרלם
(ARM XXVIII.173)

לעומת המכתבים הקודמים, שבהם לא צוין טיבו של המוהר, הנה כאן נזכרים במפורש טיבו וערכו. חדנרב מלך קטר ופרנ כותב לבן-בריתו (אחיו) זמרלם שהאיש שהביא לו את המכתב נשא אישה ושילם בעבורה מוהר ועתה היא מצויה ברשות זמרלם. הוא מבקש שזמרלם ישמע את דבריו ויחליט לשחרר את אשתו. כמו-כן מצויים ברשות זמרלם שני שבויים שהם אחי השליח, והוא מבקש לשחרר גם אותם תמורת שני עבדים שחדנרב שלח.

אמור אל זמר[לם]: כה (אמר) חדנ[רב] אחיך:
האיש נושא המכ[תב הזה] נשא לאישה את העלמה תדל... הוא נתן את
המוהר שלה לפני טב-שרמ,¹⁰ לפני זקנם הסוחר ולפני חקלבל: אמה אחת,
וארבעה [שקלי] (= 32 גרם) כסף. שמע את דבריו ולפי עדות[ו]¹⁵ חרוץ את דינו
(לזכות) ושחרר את אשתו.
זאת ועוד. שני אנשים אחי האיש נושא המכתב הזה²⁰ נמצאים בארצך. האנשים
האלה נשבו במלחמה. הנה שלחתי אל [אחי] שני עבדים (דמי) פדיונם. אחי
צריך ל[ראות] (אותם)²⁵ ולקב[ל] את דמי פדיונם. שחרר את האנשים האלה,
ואם האנשים האלה אינם יושבים בארצך,³⁰ אחי צריך לכת[וב] למקום
שהאנשים האלה יו[ש]בים (בו), בכדי שהאנשים האלה י... לא יברחו. ב(דברים)
האלה אראה את אהבת אחי!

*פורסם בבית מקרא קנ"ט (תשנ"ט), עמ' 306-308.

12. "והיא העלתם (שנים אנשים מרגלים חרש) הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על הגג" (יהושע ב, ו); "ויאמר דויד כל מכה יבואי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש" (דברי הימים א יא, ו)*

המכתב שבו נדון מכיל שני מוטיבים "מקראיים". האחד הוא הסתרת מבוקש בין גבעולי פשתה או קש מפני מחפשים והשני בשעת מצור הבטחת פרס למי מהצרים שיעלה בראשונה בחומה. אך קיים הבדל מהותי בין שני המקורות: בעוד שבמקרא ההקשר הוא ספרותי הרי במארי מדובר בעובדות היסטוריות. אולם יש להניח שהסופרים המקראיים נטלו חומרים מהחיים ושיבצום לצרכיהם ביצירותיהם.

אלתשקל ליסמחאד
(A.3935+M.7557.1-4, 17-57 (= LAPO 16 83))

אנו נדון רק בחלק התעודה שיש בו עניין למקרא. המעשה המתואר במכתב אירע בימי מלכות סמסאד, בשנה הארבע-עשרה למלכות יסמחאד. זירת האירוע היא בחלק המזרחי של הממלכה, בין ג'בל סנג'ר לחידקל. הכל מסופר על ידי אלתשקל, אב בית ביישוב לא ידוע, במכתבו ליסמחאד. אישה בשם קבצתם, אשתו של האיכר זזם, ברחה, כנראה, ממארי ומצאה מקלט בעיר קבר, שעברה לשלטון סמסאד בעקבות כיבושה בשנה הקודמת. מישהו איתר אותה שם ואיש בשם בנמאחם הוליך אותה משם ליסמחאד. בדרך בנמאחם עצר אצל אלתשקל. הדבר מעורר את כעסו של הפקיד הבכיר מבלסג, מפני שבעלה של קבצתם הלך לסמסאד בכדי להתלונן. סמסאד, בעקבות המידע שנמסר לו, שולח אנשים נאמנים לבדוק את הפרשה. כשהדבר נודע לאלתשקל הוא מרחיק את קבצתם מהארמון וכאשר מבלסג מגיע, אלתשקל מחביא אותה באסם, שבנוי כנראה כמו מבצר קטן. מבלסג מחפש אותה, ומלשין בשם אללם מסגיר את מקומה. מבלסג עם אנשיו ממהרים לאסם. הוא לוקח כלי מצור וצר על האסם. בכדי לעודד את אנשיו לקפוץ מעבר לקיר האסם, הוא מבטיח שהראשון שיעשה זאת יקבל את כל הקמח שבאסם. הם אינם מצליחים למצוא את קבצתם, אך אלתשקל מבטיח להסגיר אותה לידי מבלסג למחרת בבוקר. אולם אלתשקל לא מקיים את הבטחתו. הוא טוען שהבורחת שברה את אזיקיה ונמלטה, אך למעשה הוא וקבצתם הולכים כל אחד בנפרד להתלונן על מבלסג לפני הפקידים סמי וזמראד.

[א]מור [אל] אדוני: [כה] [אמר] אלתשקל [עבד]ר:

¹⁷ ואת קבצתם, אשת [זז]ם, אשר הוליכו אל אדוני (יִסְמַחְאֵד), בְּנִמְאָחִם ²⁰ הוביל אותה מקבר, והושבתי אותה לפני >י< (אלתשקל). ומהתחלה מבלסג מסתובב [סבי]בה, באומרו: "איך? זזן (כך!) הלך למלך ²⁵ ולפני המלך (סמסאד) מדבר דברים שאינם ראויים, והוא אמר למלך ושלחו אנשים נאמנים." שמעתי את הדברים האלה בסביבתי (או: ממקורותיי) והברחתי את האשה הזאת. ³⁰ משם, לפנות ערב, מבלסג הגיע אליי מחרצנם. ראיתי אותו והסתרתי את האשה הזאת בתבן (של האסם). הוא נכנס לביתו ³⁵ (ואמר): "קבצתם, אשת זזם האיכר, אשר הוליכו מקבר, איפה היא?" אללם המפטם אמר: "שם השכן (אלתשקל) ⁴⁰ הסתיר אותה בתבן!" מבלסג הלך עם נעריו ואנשיו לאסם. לקחו סולם ומכשיר-מצור וצר על האסם באומרו לנעריו: "אשר ⁴⁵ יקפוץ בראשונה לגורן יקבל את הקמח!" לתוך הגורן [נכנס] באומרם: "איפה האמה?" [אני] אמרתי: "לך עד הבוקר[ר], אפקיד בידך את האמה הזאת [ב]בוקר." ⁵⁰ את זאת ענית לי: "... קבצתם את הא[זיקים שברה]... אקח בכוח. ... האמה הזאת בורח[ת]!" [את כולם בגלל הא[מה חקר. היא איננה. ⁵⁵ כ]יוצאו, קמ]נו (קבצתם ואלתשקל) [והל]כנו לאפלתם בנפ[רד אל] זמראד [ו]סמי].

*פורסם ב: UF XXXII (2000), pp. 1-11

13. חזרה מקשרת מקורית וחזרה מקשרת משנית*

חזרה מקשרת מקורית

במאמר זה נבחן דוגמאות שבהן החזרה המקשרת היא מקורית מידי הסופר המקורי. ראוי לציין שבמארי מצויות לכך דוגמאות רבות, בעוד שלחזרה מקשרת משנית מצאנו רק דוגמא אחת. לאחר שהסופר המקורי סוטה ממהלך סיפורו הוא שב לסיפור המקורי באמצעות חזרה על סוף הקטע המקורי שאותו הפסיק באמצעות חזרה מקשרת המחזירה את הקורא לנתיב המקורי של הסיפור. להלן דוגמאות אחדות:

בראשית לב, יד א – כבב: "וילן שם בלילה ההוא" < "והוא לן בלילה ההוא במחנה". יעקב ירא מפגישתו עם אחיו עשו. הוא מחליט לשכך את כעסו של אחיו בשלחו לו מנחה. אגב, תכסיס זה המוזכר גם בשמ"א כה, יח-יט, מוזכר גם באחד ממכתבי מארי ([LAPO 17 568] = ARM XIV.83.9-13: "הולכתי לפניי כבש אחד וכד יין והלכתי אל צרחמ [מלך האמננם]"). אנו קוראים תחילה על לינת יעקב, אחר-כך מובאים פרטים על שלושת משלוחי בעלי החיים, ושוב נזכרת הלינה. בפעם הראשונה מודיע לנו הכתוב באופן כללי שיעקב לן "שם", במשתמע - במחנה. אך לאמיתו של דבר יעקב לא פנה מיד לישון, אלא תחילה

הוא טיפל בשלושת המשלוחים. ולכן חוזר הכתוב ואומר, אחרי תיאור הטיפול במשלוחים, שהוא לן שם.

שמ"ב יד, כד^{2ב} – כח^ב: "ופני המלך לא ראה" < "ופני המלך לא ראה". יואב הולך לגשור כדי להחזיר את אבשלום בהתאם לצו דוד (פס' כא–כג), אך דוד, הכועס על אבשלום, אינו חפץ לראותו, ולכן אבשלום חוזר לביתו מבלי לראות את דוד (פס' כד). אחר כך מוסר הכתוב פרטים על אבשלום ומשפחתו (פס' כה–כז) ומדגיש שאבשלום נשאר בירושלים במשך שנתיים ימים מבלי לראות את המלך (פס' כח). חזרה זו האומרת שאבשלום לא ראה את פני המלך באה להדגיש את העובדה שהוא לא ראה אותו כל אותן שנתים ולא רק בשעה שחזר מגשור.

רות ד, טא² – יב²: "עדים אתם היום" < "אתם היום". במהלך העסקה שבועז מבצע הוא פונה לזקנים ולכל העם ועושה אותם עדים לעסקה (פס' ט). אחר כך הוא ממשיך בפרטו את שלבי ההליך המשפטי (פס' ט–י), והוא מסיים בציינו שוב שהוא רואה בהם עדים לעסקה (פס' י). החזרה משמשת מסגרת לנאום בועז, תחילה כדי למשוך את תשומת הלב של הזקנים ושל כל העם ולעשותם עדים ואחר כך כדי לבקש את הסכמתם, אשר אכן ניתנת: "עדים!" (פס' יא). ההשוואה לנאום יהושע (יהו' כד, כב), שבו מתואר הליך דומה, מלמדת שהחזרה איננה הכרחית. להלן דוגמאות נוספות: מלכים ב ח, כט – ט, טוא – טז^ב; ירמיהו לז, כא^ב – לח, יג^ב – כח^{א1}; דברי הימים יז, ה^ב – יח, א¹.

בתעודות מארי יש לנו עדויות רבות לחזרה מקשרת מקורית:
ARM I.5.23 – 44 (= LAPO 17 517): "עד לעלייתי, עשו את הדרוש ל[שמ]י[רת הצבא]" < "עד לעלייתי, עשה את הדרוש ל[שמ]י[רת הצבא]". סמסאד כותב ליסמחאד בחלק הראשון של מכתבו שעליו להפסיק להסתבך בכל מיני תחבולות צבאיות מיותרות, שורות 23–24. הוא מסיים את החלק הזה של מכתבו בהודעה שהוא מתכוון להגיע אליו וכי עד להגיעו עליו להסתפק בשמירת הצבא, שורה 23. בחלקו השני של מכתבו סמסאד מדווח לו על הצלחות אחיו, אשמדגן, שורות 24–35. הצבא שהשתתף במלחמת אשמדגן ינוח וילך בפיקוד סמסאד עצמו אל יסמחאד, שורות 36–43. היות וסיים את החלק השני של מכתבו בהודעה על בואו אל יסמחאד, הוא חוזר ודורש ממנו לשמור על הצבא עד בואו, שורות 44–45. החזרה המקשרת תפקידה להדגיש את צו סמסאד.

ARM III.19.22 – 32 (= LAPO 17 517): "ישמע-נא אדוני את התעודות האלה!" < "ישמע-נא אדוני את התעודות האלה!" פברדגן, מושל תרק מתחיל את מכתבו לזמרלם בתזכורת על ההוראה הכתובה שקיבל לבצע מפקד במחוזו, ולשלוח למלכו את רשימות המפקד, בכדי שהמלך ישמע אותן (שורות

9-5). כְּבַרְדָּגָן מְמַשֵּׁיךְ אֶת מִכְתָּבוֹ בְּדִיוּחַ עַל כֶּךָ שְׁמִילָא אֶת מִצְוֹת מַלְכוֹ (שׁוֹרוֹת 21-10), וְהוּא מִבְקֵשׁ שֶׁהַמֶּלֶךְ יִשְׁמַע אֶת הַרְשִׁימוֹת שֶׁהוּא שׁוֹלַח לוֹ (שׁוֹרָה 22). הוּא מְמַשֵּׁיךְ בְּפִרְטוֹ אֶת הַדֶּרֶךְ שֶׁבָּה עֵרַךְ אֶת הַרְשִׁימוֹת (שׁוֹרוֹת 23-31), וְהוּא חוֹזֵר, אַחֲרֵי הַסְּטִיָּה הַזֹּאת, עַל בְּקִשְׁתּוֹ שֶׁהַמֶּלֶךְ יִשְׁמַע אֶת הַלּוּחוֹת (שׁוֹרָה 32), שִׁזְהוּ עֵיקַר הַמָּסָר שֶׁל מִכְתָּבוֹ. (תִּרְגוּם הַמִּכְתָּב מוֹפִיעַ בְּסִפְרֵי, עֵמ' 250).

ARM VI.42.5-6 – 16 (= LAPO 18 1078): "כְּאַלְאֵל, שְׁאֲדוּנִי שְׁלַח לְעֶרְבָה, הַגִּיעַ" < "כְּאַלְאֵל הַגִּיעַ". בְּחֻדְלָם מוֹשֵׁל מֵאֲרֵי מוֹדִיעַ לְזִמְרָלָם, שְׁאֲחָד מִמְנַהֲיָי הַחֲנָם, כְּאַלְאֵל, שֶׁהוּא שְׁלַח לְעֶרְבָה, הַגִּיעַ אֵלָיו וְכִי הוּא הֵבִיא אֶתְּוֹ אֲסִיר אֶחָד (שׁוֹרוֹת 5-7). אַחֲר־כֵּךְ הוּא מְדוּוּחַ עַל אֲשֶׁר עָשָׂה לְאֲסִיר וְהוּא מִבְקֵשׁ שֶׁמַּלְכוֹ יַחְלִיט עַל גּוֹרֵל הָאֲסִיר (שׁוֹרוֹת 8-10). אַחֲר־כֵּךְ בְּחֻדְלָם עוֹבֵר לְכַתּוֹב עַל עֵינָיו אַחֲרֵי הַנּוֹגַע לְשִׁלְיָחִים שֶׁשְׁלַח שְׁצָרִיכִים לְהַצְטָרֵף לְכְּאַלְאֵל, בְּכַדִּי לְאֲסוֹף מִידַע עַל מַחְנֵה הַרוּעִים שֶׁל שֶׁבֶט (שֶׁל הַחֲנָם?) יִמְחָר. הַשִּׁלְיָחִים לֹא הִצְלִיחוּ לְהַשִּׁיג אֶת כְּאַלְאֵל (שׁוֹרוֹת 11-15). הוּא חוֹזֵר עַל הַמִּשְׁפָּט מִתְחִילַת מִכְתָּבוֹ, שְׁבוּ הוּא מוֹדִיעַ שֶׁכְּאַלְאֵל הַגִּיעַ אֵלָיו (שׁוֹרָה 16) וְדִיוּחַ לוֹ עַל שֶׁהַמַּחְנֵה הַרוּעִים רוּעָה (מִיִּלּוּלִית: אוֹכֵל) בֵּין (שֶׁבֶט אוֹ אֲרֵץ) נִמְחַ לְ(שֶׁבֶט אוֹ אֲרֵץ) יִמְתַּבֵּל (שׁוֹרוֹת 17 ואֵילָךְ). הַחֲזָרָה הַמִּקְשֶׁרֶת מִחֲזִירָה אֶת הַקּוֹרָא לְרֵאשִׁית הַמִּכְתָּב.

ARM X.1.9-11 – 18-20 (= LAPO 18 1216): "וְלֶךְ בִּשְׁלָ[וֹם] לְמֵאֲרֵי" < "לֶךְ בִּשְׁלָ[וֹם] לְמֵאֲרֵי". הַגְּבִירָה גְּבֵאַתָּם כּוֹתֵבֶת לְיִסְמַחְאֵד שֶׁהִיא מִתְפַּלֶּלֶת בְּעִבּוּרוֹ לְאֵלִים שֶׁמֶשׁ וְדָגָן שִׁיגִיעַ בְּשִׁלּוֹם לְמֵאֲרֵי (שׁוֹרוֹת 5-11), אַחֲר־כֵּךְ הִיא מְמַשִּׁיכָה בְּהִבְיַעָה תְּקוּוּהָ שֶׁהָאֵלָה אֲשֶׁתֶּרֶת תִּנְהַג בּוֹ בְּחֶסֶד (שׁוֹרוֹת 12-17) וְשׁוֹב חוֹזֵרֶת בְּהִבְיַעָה תְּקוּוּהָ שִׁיגִיעַ בְּשִׁלּוֹם לְמֵאֲרֵי (שׁוֹרוֹת 18-20). הַחֲזָרָה הַמִּקְשֶׁרֶת בָּאָה בְּעִקְבוֹת הַסְּטִיָּה בְּדַבְרִיהָ עַל הָאֵלָה אֲשֶׁתֶּרֶת.

ARM XXVI.170.7 – 17: "הַנִּיחוּשִׁים שֶׁלֵּנוּ דוֹרְשִׁים צְבָא" < "הַנִּיחוּשִׁים שֶׁלֵּנוּ דוֹרְשִׁים צְבָא". בְּתְחִילַת מַלְכוּת זִמְרָלָם שְׁנַיִם מִבְנֵי הַשֶּׁבֶט בְּנִימָן כָּתְבוּ לְמַלְכָם, כֹּכֵל הַנְּרָאָה סְמַדְבָּ, שֶׁהִיָּה, כְּנֵרָאָה, מֶלֶךְ הָעִיר אֶלְמֶלֶךְ. בְּמִכְתָּבָם הֵם מְדוּוּחִים לוֹ שֶׁהֵם עֵרְכוּ בְּמִשְׁךְ עֶשְׂרֵה יָמִים נִיחוּשִׁים לְשִׁלּוֹם הַמֶּלֶךְ. תּוֹצְאוֹת הַנִּיחוּשִׁים הָיוּ, שִׁישׁ צוֹרֵךְ בְּצָבָא (שׁוֹרוֹת 6-7). אַחֲר־כֵּךְ הֵם מֵתָאֲרִים אֶת תְּהִלַּת הַנִּיחוּשׁ שֶׁעֵרְכוּ (שׁוֹרוֹת 8-16). בְּהַמִּשְׁךְ הֵם חוֹזְרִים עַל הַמִּשְׁפָּט הַמֵּתָאֲרִי אֶת תּוֹצְאוֹת הַנִּיחוּשִׁים, לְפִיָּהֶם יֵשׁ צוֹרֵךְ בְּצָבָא. הַחֲזָרָה הַמִּקְשֶׁרֶת תְּפַקִּידָה לְהַדְגִּישׁ אֶת הַמָּסָר שֶׁל הַנִּיחוּשִׁים לְאַחֲרֵי הַסְּטִיָּה הַמֵּתָאֲרִית אֶת עֵצָם מַעֲשֵׂה הַנִּיחוּשׁ.

LAPO 17 607 (A.2417.6-8 – 30-31): "בְּעִירֶךָ תִּלְחִים – הֵם עָשׂוּ פִרְצָה בְּעִיר" < "זֹאת וְעוֹד. הֵם נִכְנְסוּ בְּפִרְצָה". זְקַנֵּי הָעִיר תִּלְחִים כָּתְבוּ לְזִמְרָלָם מִכְתָּב שְׁבוּ הֵם מוֹדִיעִים לוֹ, שֶׁהָאוֹיֵב, אֲנִשֵּׁי הָעִיר לָחַ, חָדְרוּ לְעִירָם וְרָצְחוּ אֶת מַלְכָם יִוְאֵל (שׁוֹרוֹת 6-11). הֵם מִבְקֵשִׁים מִזִּמְרָלָם עֲזָרָה צְבָאִית (שׁוֹרוֹת 12-23). אַחֲר־כֵּךְ הֵם מִבְקֵשִׁים שִׁימְלִיךְ אֶת אֲסוֹדְנָחָם לְמֶלֶךְ עִירָם (שׁוֹרוֹת 24-29). וְשׁוֹב הֵם חוֹזְרִים עַל הַיְדִיעָה שֶׁהָאוֹיֵב חָדַר לְעִירָם וְהֵם מוֹסִיפִים פִּרְטִים עַל הָאִירוּעִים הַדְּרַמְטִיִּים שֶׁאִירְעוּ בְּעִירָם (שׁוֹרוֹת 30-37). הַחֲזָרָה הַמִּקְשֶׁרֶת, אוֹמֵנָם לֹא מִיִּלָּה

במילה, תפקידה לחזור לתיאור האירוע לאחר הסטייה שבה דובר על התגבורת. יש לציין שהזקנים משתמשים שלוש פעמים במילה "שנית" שתפקידה להציג נושא חדש (שורות 24, 30, 38). באחת הפעמים המילה מציגה את החזרה המקשרת (פסוק 30).

דוגמאות נוספות ניתן למצוא בתעודות האלה: ARM II.24+.36-39, 47-49 (= LAPO 17 586); (= LAPO 16 436); ARM IV.20.12, 17, (27-28); ARM X.84.18-19, 28-29 (= LAPO 18 1242); ARM X.74.7, 9 (= LAPO 18 1232); ARM XIII.147.9-10, 16-17, (26-27); ARM XXVI.185-bis.18, 23; ARM XXVI.6.4, 27; 294); ARM XXVI.199.30-32, 38-39; XXVI.189.4'-5', 9'-10'; XXVI.480.11, 16; ARM XXVI.384.19', 24'; XXVI.373.34-35, 40; ARM XXVII.151.49, ; ARM XXVII.100.32, 37; ARM XXVII.17.9, 12; FM XXVIII.113.4-7, 27-29; ARM XXVIII.36.6-7 17-18; 55-56; FM II.122.19-20, 26; II.116.10-11, 23 and 5, 26 and 32-33, 46-47; A.1025.4-5, 10 (= LAPO ; A.649.49b, 50b, 55, 59 (= LAPO 17 592); A.3206.7-8, 20-22 (= ; A.2119.6, 21 (= LAPO 17 442); 17 545); A.4026.5-6, 15- ; A.4002.19, 22 (= LAPO 18 930); LAPO 16 438); .16 (= LAPO 16 63)

ב. חזרה מקשרת משנית

סופר מאוחר המוסיף קטע חדש לחיבור קיים חוזר על המלים האחרונות של הכתוב המקורי שלתוכו שיבץ את התוספת בסוף התוספת שלו, על-מנת לאפשר לקורא לחזור לכתוב המקורי שאותו הפסיק הסופר המאוחר. במקרא מצויות דוגמאות רבות לתופעה זו. דרך משל: בראשית כא, כז_ב – לב_א: "ויכרתו שניהם ברית" < "ויכרתו ברית בבאר שבע". סופר מאוחר הוסיף בפסוקים כח-לא_א הסבר למסירת בעלי החיים וכן אטימולוגיה עממית לשם באר-שבע. יש לציין שסופר מאוחר אחר הוסיף אטימולוגיה נוספת לשם באר-שבע, לב_ב. במ' כב, כא_ב – לה_ב: "וילך עם שרי מואב" < "וילך בלעם עם שרי בלק". ה' מצווה על בלעם ללכת עם שליחי בלק (פס' כ). אך ברגע שהוא מבצע את הצו כועס עליו ה' על כי הולך הוא (פס' כב). הסתירה הברורה נעוצה בעובדה שפסוק כא הוא חלק מן הסיפור המקורי, בעוד שפסוק כב הוא המשפט הראשון של התחיבה הארוכה המתחילה כאן ומסתיימת בפסוק לה. מטרת התחיבה היא לשים ללעג ולקלס את בלעם, הקוסם המפורסם, הרואה למרחוק, שאיננו יכול לראות אף מה שרואה אתון פשוטה. יהו' ו, טז_א – כ_א: "תקעו הכהנים בשופרות" < "ויתקעו בשפרות".

יהושע מצווה על הכוהנים לתקוע בשופרות ביום השביעי, וכאשר ישמע העם את קול השופר עליו להריע תרועה גדולה (פס' ד-ה). בתיאור הביצוע של הוראות יהושע, אנו נוכחים לדעת שאלו לא מולאו באופן דקדקני. הכוהנים תוקעים בשופרות, ולאחר מכן יהושע נושא נאום ארוך, שלאחריו העם מריע (מילים אלו חסרות בשבעים); שוב תוקעים בשופרות, ומשהעם שומע את קולם, הוא מריע תרועה גדולה (פס' טז-כ). הסתירה בין הצו למילואו מקורה בתחיבה ארוכה שנתחבה בין קול השופר לתרועת העם. תחיבה זו מסתיימת בחזרה מקשרת (פס' טז-כא), והיא באה להסביר שמעשי העם הם למעשה מילוי מדוקדק של הצו של יהושע (פס' כא-כה), החרם והצלת רחב ובני ביתה. להלן דוגמאות נוספות: שמות ו, י-יב – כט-ל; ויקרא כו, מו – כז, לד; יהושע ב, כא^{3א} – כב^{1א}; ד, יטב – ה, יא; י, ידב-טו – מבב-מג; יג, יד – לג; שופטים ט, טז – יט; מלכים א ב, דא¹ – ב; ט, טא² – יזא; יב, לב^{2א} – לג^{1א} – ב; מלכים ב יז, א³ – כג^ב; טז, לד^א – מב¹; דברי הימים ב יב, בא² – טא¹.

בין תעודות מארי יש לנו רק עדות אחת לחזרה מקשרת משנית: *FM II.67*: אמור אל אדוני: כה (אמר) יִרְמַחֵמְ (שר מאה) עבדך:⁵ כאשר אדוני הורה לי בְּמִשְׁלִין (במחוז מארי) לשמור על קִטְנִין, לא הזנחתי ולא התרשלתי. שמרתי על העיר¹⁰ והכנתי את צורכי הארמון בקני סוף וב... עתה הצבא כולו ערק.

³⁵⁻¹² (רשימת שמות אנשים ושמות ישוביהם במחוזות מארי, תִּרְקָ וּסְגִרְתֵּם).
³⁶ סֹךְ הַכּוֹל שְׁלוּשִׁים עֵרִיקִים. יחידת יִרְמַחֵמְ של [העי]ר קִטְנִין.

ערקו.

אם אדון[ין] רוצה, צריכים לחקור את האנשים האלה. מתוך שלושים ותשע השורות של המכתב יותר ממחצית, עשרים ושש שורות, מהווים רשימה שמנית של עריקים מהיחידה של יִרְמַחֵמְ. הרכב כזה של מכתב הוא יחודי מבין מכתבי מארי. כמו-כן השם יִרְמַחֵמְ מופיע בסוף הרשימה (שורה 37), כאילו שלא מדובר בכותב המכתב עצמו. ולבסוף אותו פועל "ערקו" חוזר פעמיים, לפני הרשימה ולאחריה. בפעם הראשונה הוא משמש כנשוא המשפט: "עתה כל הצבא ערק". לעומת זאת, במקרה השני, הוא כאילו תלוי באוויר בלי קשר נראה לעין למה שקודם לו. לדעתנו מדובר בחזרה מקשרת משנית שמשמשת לקישור בין המכתב (שורות 38-39) לרשימה קיימת ששובצה בו (שורות 12-37). רשימה כזו נשאה את השם: "לוח עריקים" (*ARM XXVII.151.3; XXVIII.80.5; וכן ARM XXVI.314.38*). אכן בארכיון מארי נשתמרו רשימות כאלה, דרך משל: *ARM XXIII.432; 433; 546; 595*. מעשה העריכה של הסופר היה כנראה כדלהלן: הוא פתח בכתיבת הדברים שהכתיב לו יִרְמַחֵמְ (שורות 1-11). בהגיעו למשפט "עתה כל הצבא ערק" הוא העתיק את הרשימה של האנשים שערקו (שורות 12-37). ההשערה שהוא העתיק רשימה מוכנה ולא ערכה בעצמו נשענת על העובדה שהוא מזכיר את

ירמחם בשמו (שורה 37) במקום להסתפק בכינוי גוף ראשון יחיד: "יחידתי". אחרי שסיים להעתיק את הרשימה, הוא חוזר לחלק המכתב שבו פתח באמצעות החזרה המקשרת "ערק" (שורה 38). הוא מסיים את מכתבו בהתחשבו ברשימה שהעתיק, ועל כן הוא כותב "את האנשים האלה" תחת "את הצבא הזה". הדבר מוכיח שלא מדובר בשזירה של שני מקורות, האחד מכתב והשני רשימה, אלא ברשימה עצמאית ששובצה כמות שהיא במהלך כתיבת המכתב. התהליך הערכתי שאנו מתארים, שיבוץ רשימה קיימת בטקסט אחר באמצעות חזרה מקשרת, מופיע גם במקרא (ראה למשל שמ' ו, י-יב, כט-ל; יהו' יג, יד, לג), אך יש כמובן להדגיש שבמקרא מדובר בתוספת מאוחרת, בעוד שבמארי התוספת נעשתה במהלך הכתיבה המקורית של הטקסט, שהרי לטקסט לא היה קיום עצמאי ללא הרשימה. לדעתנו אפשר להביא ראיה לנכונות הפירוש שאנו מציעים ממכתב אחר שגם בו שובצה רשימת עריקים. המדובר במכתב שחיסם מלך אלנצר כתב לזמרלם (ARM XXVIII.80). לעניינו חשוב הקטע הזה מהמכתב (שורות 5'-16'):

⁵עתה הנה אני שולח לך לוח עריקים) שמני (מילולית: של איש ושמו) ⁷-
¹⁴(רשימה של שישה אנשים ויחידותיהם) ¹⁵סך הכול שישה עריקים. אבי צריך לחקור אותם.

גם כאן מדובר, לדעתנו, ברשימה שהועתקה מ"לוח עריקים", אך אפשר גם שהיא נכתבה עד הוק, במכתב עצמו.

אנו רואים אפוא שסופרים, הן במקרא והן במארי, עשו שימוש כפול באמצעי הספרותי-ערכתי המכונה "חזרה מקשרת". בצדק תישאל השאלה כיצד ניתן להבחין בין שני השימושים האלה. מתי החזרה המקשרת שלפנינו היא מקורית ומתי היא משנית. התשובה לשאלה זו היא בעצם לב לבו של חקר המקרא הביקורתי; מדובר ביכולתנו שלנו להבחין בין הכתוב המקורי לבין התוספות המאוחרות. בפילולוגיה המקראית (כמו בכל עיון פילולוגי) יש לבחון את הטקסטים בדרך ביקורתית ובשום שכל. בעיקר צריך להכיר את מנגנון העריכה של הסופרים העתיקים. הטקסט ניצב לפנינו כיחידה שלמה ואחידה ללא כל סימנים חיצוניים שיש בכוחם להנחות את מחקרנו, אך אם אנו קשובים לטקסט וקוראים אותו בתשומת הלב הראויה תוך מעקב אחר מהלך התפתחותו, אנו יכולים לחשוף מעט מעט את קווי התיחום המבדילים בין רבדיו השונים. מתי מעט בלבד חוננו ברגישות פילולוגית המאפשרת להם למפות בקלות יחסית את הטקסט בהתאם למרכיביו השונים. יש להדגיש חזור והדגש, שגם הרוב, שסגולה זו אינה מובנית בתוכו יכול לקנות תורה זו על ידי עבודה קשה וממושכת, שעיקרה לימוד כתביהם של גדולי החוקרים הביקורתיים. והכול תוך מחשבה פתוחה המשוחררת מדוגמות למיניהן. ביקורת המקרא המודרנית היא בת מאתיים וחמישים שנה ומעלה. דורות של חוקרי מקרא לימדו אותנו כיצד

לשחזר את תולדותיו של טקסט מקראי. בניתוחינו הפילולוגיים אנו עושים שימוש במספר בחנים, סתירות, מקבילות, רעיונות, סגנון ואוצר מילים מיוחד, חוסר אחידות או המשכיות ביחס לסביבה הטקסטואלית המידית, ואף זיהוי האמצעים שבהם עושים הסופרים העתיקים שימוש בשבצם את התחבות בתוך הטקסט המקורי, אותם "קרסים" ו"מהדקים" למיניהם דוגמת החזרה המקשרת.

בכל הנוגע לחקר המקרא ולפרשנותו שולטת בימים אלה באמצעי התקשורת השקפת העולם האורתודוקסית, ואף בדרגים הממונים על הקניית ידיעת המקרא במערכת החינוך שולטת ההשקפה האומרת שרק הפרשנות המסורתית היא הנכונה. דוק ותמצא שכאשר נאמר היום "שבעים פנים לתורה", מתכוונים למעשה אך ורק לתחום הפרשנות ההרמוניסטית-מסורתית. בימים שקולה של הביקורת הפילולוגית-היסטורית נדם בציבור (באשמתנו אנו המסתגרים במגדל השן האוניברסיטאי) מוטלת חובה (בזמנים אחרים הייתי מוסיף: "קדושה") על חוגי המקרא באוניברסיטאות להקנות לסטודנטים ולציבור הרחב את יסודותיו של חקר המקרא הביקורתי. כך תימצא אולי הדרך להחזיר למקרא את מעמדו כיצירה החשובה ביותר של העם היהודי גם בעיני מי שלא נמנה על המחנה הדתי לגווינו השונים.

* פורסם ב-385-398 pp, (1988) VT XXXVIII/4, שהוקדש למורי ג'.ר. קיפר וכן ב-1994/8; NABU 1989/103; , בי"מ קנ (תשנ"ז), עמ' 211-218.

14. שחרור עבדים בעת מלחמה במארי ובמקרא*

הפרשה בירמיהו המתארת את מעשה שחרור העבדים ושעבודם מחדש בזמן ההפסקה במצור ירושלים (יר' לד, ח-כב), היא, כידוע, יצירה ספרותית משנה תורתית, ולא יצירה שהיא פרי רוחו של ירמיהו עצמו. למרות זאת יש להניח שבבסיסו של הסיפור הזה מצויה פרשה היסטורית שאירעה ערב חורבן הבית הראשון (586/587 לפנה"ס). רודולף (W. Rudolph, *Jeremía*, HAT,) (Tübingue 1958, p. 205), בנוסותו למצוא את הסיבה לשחרור העבדים, פנה לדוגמה חוץ מקראית, ממנה למד שייתכן שהעבדים שוחררו על-מנת לחזק את כח המגינים. הדוגמה שהוא מביא לקוחה ממרידת העבדים השנייה בסיציליה שאירעה בשנת 104 לפנה"ס. לאחרונה הביא אפעל (י' אפעל, כעיר נצורה, ירושלים תשנ"ז, עמ' 149, הע' 45.) דוגמה היסטורית נוספת, עתיקה יותר, הלקוחה ממצור אלכסנדר מוקדון על העיר תבי בשנת 335 לפנה"ס. ברצוננו להביא כאן דוגמה למעשה של שחרור עבדים בעת מלחמה ממאורע שזמנו קדום בהרבה. מאורע זה התרחש בבבל בתחילת השנה האחת-עשרה למלכות זמרלם, מלך מארי (ראה בספרי, עמ' 24). במכתב ARM XXVI.363,

שהוא מושא עיונו, מדווח ירמאד לזמרלם, שצבא האויב צר על העיר אפ. ירמאד אינו מציין במפורש מי הוא האויב אך נראה שמדובר בעילם ובאשגנ (המשועבדת לה). לנוכח סכנה זו הכריז חמורבי על גיוס כללי בארצו, הכולל גם את הסוחרים ואת העבדים ששוחררו למטרה זו והמתין לעזרת לרס, אך זו בוששה לבוא. שליחים של עילם, שהגיעו כנראה על-מנת לנהל משא ומתן עם חמורבי, נאסרו. ממכתבים אחרים אנו למדים שלבסוף נאלץ חמורבי לנטוש את העיר והיא נכבשה על-ידי העילמים. כעבור זמן מה עזבו גם העילמים את העיר וחזרו לאשגנ.

ירמאד לזמרלם
(ARM XXVI.363)

אמור אל אדוני: כה (אמר) ירמאד עבדך: צבא האויב (עילם) הקים מחנה בעיר אפ והוא יושב (בו). צבא חמורבי... יושב מולו (נכון) למלחמה. אח מתבונן באח. ביום שלחי את מכתבי זה אל אדוני, חמורבי הכריז על גיוס כללי(?) בתוך ארצו. הוא הזעיק את צבא הסוחרים, את כל הגברים, כולל שחרור עבדים. והוא מוכן, ובכדי (להשיג) צבא הוא שלח אל [רמ]סן פקידים גבוהים. וכל הזמן שליחיו (של חמורבי) הולכים למשפנשפר יום-יום באופן סדיר. עדיין לא קיבלתי מידע על בוא הצבא הזה. אחרי מכתבי זה אשלח אל אדוני את כל המידע שאקבל. זאת ועוד. כפתו באזיקים את שליחי עילם. לקחו לארמון את נעריהם, חמוריהם ורכושם. ידע נא אדוני את זאת.

*המאמר התפרסם בספר לכבודו של פרופ' ד' וייסרט וב-, ZAW CXI (1999), pp. 253-255

15. "אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל" (ירמיהו כז, ח)*

בשנת 594 לפסה"ס נשא ירמיהו נאום (הנחשב על-ידי החוקרים למקורי, ממקור א) תוכחה שבו הוא אומר בין-השאר:
"והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא נאם ה' עד תמי אתם בידו" (ירמיהו כז, ח).
במאמר זה ברצוני להצביע על התרומה של תעודות מארי להבנת הרקע להתבטאותו של הנביא ירמיהו. האל באמצעות ירמיהו מזהיר את העמים הכפופים לבבל פן יעזו למרוד במלך בבל. הוא מדמה את השיעבוד לבבל לנשיאת עול על-ידי בהמת משא. הוא מאיים על מי שיעז לסרב לשאת בעול בעונשים כבדים. מהיכן שאב ירמיהו את דימוי העול ואת האזהרה על העונש

למי שלא ישא בעול? לדעתנו תעודות מארי מגלות לנו את המקור לדבריו: זו הלשון שבה מזהיר הריבון את מי שמסרב להעשות וסאל שלו.

דימוי העול כסמל לשיעבוד על-ידי מלך זר מופיע פעם אחת במכתב מאל עמארנה (עם גלוסה שמית מערבית: חָל = עול) והוא נפוץ מאוד בכתובות אשוריות ובבליות חדשות. אולם מה שמייחד את הדוגמאות ממארי ומהמקרא הוא שאחרי דימוי העול מופיעה תוכחת עונש על הסרת העול. במכתב של שר צבא בשם יִסְמַדְגַן מהשנה התשיעית למלכות זְמַרְלָם נאמר:

"השליט (של עילם) כך כתב אל חמורבי: 'אַתְמָרְם נבחר (למשול בְּאֶשְׁנִי). כל עוד שאני יושב (בְּאֶשְׁנִי), סיים את ענייניך. הערים של אֶשְׁנִי שאתה מחזיק בהן אינן שלי? שחרר אותן והכנס את צווארך בעולי! וְלֹא אפלוש לארצך (בבל)!"

הצבא (שלי) ייצא לדרך מִמְנַכְסִם (עיר במעלה החידקל). שם הוא יחצה (את החידקל) ואני אחצה (את הנהר) בראש צ[באותי] ואלך ואפלוש לארצך." את זאת השליט כתב לחמורבי. העתק המכתב ששלח אליו הגיע לאתמרם, לשרי הצבא ואליי. הוא (שליט עילם) משתוקק מאוד להילחם באיש בבל"

(A.3618.R.19'-31' D. Charpin, "Hammu-rabi de Babylone et Mari: Nouvelle Sources, nouvelles Perspectives", in J. Renger [ed.], *Babylon: Focus mesopotamischer Geschichte, Wiege fruher Gelehrsamkeit, Mythos in der Moderne*, Colloquien der Deutschen Orient-Gesellschaft 2, Saarbruecken, 1999, p. 122, ll. 19'-31)

בדברי שליט עילם אנו מוצאים, כמו בספר ירמיהו, הן את דימוי העול והן את האזהרה על העונש הצפוי למי שמסרב לההפך לווסאל. אך בעוד שבספר ירמיהו אנו מוצאים אותם בהקשר ספרותי, הרי במארי, לעומת זאת, מדובר במציאות היסטורית: שליט עילם מאיים על חמורבי, שאם הוא לא יחזיר את הערים שהוא מחזיק בהן, ולא יעשה לווסאל שלו, הוא יענש קשות על ידי צבאות עילם בפיקודו האישי.

זוהי דוגמא נוספת, מבין רבות אחרות, שבהן תעודות מארי מסייעות להבנה טובה יותר של המקרא.

*התפרסם ב"ספר נדב נאמן".

16. נוסחת פתיחה לדיבור ישיר באמצע הדיבור הישיר במקרא ובמארי*

אנו מוצאים הן במקרא והן בתעודות מארי תופעה סגנונית דומה: דיבור ישיר נפתח בנוסחת פתיחה, אך יש שבאמצע דיבור ישיר הנוסחה מופיעה שוב, מבלי שהדובר משתנה. במקרא יש דוגמאות רבות לתופעה סגנונית זו, אך גם בתעודות מארי ניתן למצוא מספר דוגמאות לתופעה. אך יש להדגיש שבעוד

שבמארי מדובר בחזרה מקורית, הרי במקרא מדובר הן בחזרה מקורית והן בחזרה משנית.

נפתח בדוגמאות מהמקרא:

חזרה מקורית:

נסתפק בשתי דוגמאות מבראשית טו:

בראשית טו, ב-ג: "ויאמר אברם... ויאמר אברם..." במחקרי על הפרק (ברית בין הבתרים – בר' טו, בספרי "יהושע וברית שכם", עמ' 149) כתבתי: "במחקר מקובל לראות בפס' ג, נוסח חלופי לפס' ב, אך לדעתנו יש לראות בחזרות שבפסוקים אלה סממן ספרותי. אברהם לא קיבל תשובה מה' לשאלתו הראשונה ולכן, לאחר הפסקה קצרה, הוא פונה אליו שנית. ההפסקה מתבטאת בחזרה על הפתיחה לדיבור הישיר החוזרת באמצע הדיבור ישיר." בראשית טו, ה: "ויאמר הבט נא... ויאמר לו..." האל מציע לאברהם לצאת מאוהלו בכדי להתבונן בשמים ולנסות לספור את הכוכבים, פס' 5. מחבר הפרשה מציין את הזמן שהצריכה היציאה מהאוהל על-ידי החזרה על הנוסחה, פס' 5, ואז האל מבטיח לו ריבוי צאצאים.

2. חזרה משנית:

בחרנו בשלוש דוגמאות מספר בראשית שבהן התופעה של החזרה על הפתיחה לדיבור ישיר נחשבת בביקורת המקרא הפילולוגית היסטורית כתוצאה של פעילות עריכתית.

בראשית טז, ט, י, יא: "ויאמר לה... ויאמר לה... ויאמר לה..." מלאך ה' פונה להגר שלוש פעמים. בפעם הראשונה הוא מורה לה לחזור לגבירתה, פס' י; בפעם השנייה הוא מברך אותה, פס' יא; ובפעם השלישית הוא מבטיח לה בן, פס' יא. הפסוקים ט-י נחשבים בביקורת המקרא כשתי תחיבות. נראה לנו שארבע הראיות שגונקל מביא בפירושו (H. Gunkel, *Genesis*, Göttingen³, 1920, p. 184) משכנעות שאכן מדובר בתחיבות. בראשית כא, ו-ז: "ותאמר שרה... ותאמר..." אחרי לידת יצחק, שרה אומרת בתחילה שכולם ילעגו לה, פס' ו. אחר-כך היא ממשיכה ואומרת, האם יכול מישהו לתאר לו שבגילה היא תניק, פס' ז. המבקרים מייחסים את החלק הראשון של פסוק ו', ו, למקור E ואת פסוק ז' (שאליו מצרפים את הפסוקית ו') למקור J (J. Skinner, *Genesis* [Edinburgh², 1930], pp. 320-321). בראשית ל, כז-כח: "ויאמר אליו לבן... ויאמר..." יעקב מבקש מלבן שירשה לו לחזור לארצו וכי ייתן לו את בניו ונשותיו, פס' כה-כו. לבן עונה בפעם הראשונה, פס' כז, שהוא למד מניחוש שעשה, שהאל ברך אותו בגלל יעקב, אחר-כך, פס' כח הוא מבקש שיעקב יקבע את השכר המגיע לו. המבקרים (ראה סקינר, עמ' 390) אינם רואים בשני הפסוקים שני חלקים של נאום אחד, אלא צירוף של שני מקורות, פס' כז מיוחס למקור J ואילו פס' כח מיוחס למקור E.

אחרי שהכרנו את הדוגמאות המקראיות, נפנה עתה לדוגמאות מארכיון מארי. אך יש להדגיש שבכל הדוגמאות שנביא מדובר במעשה ידיו של הסופר המקורי, ואין כאן יד שנייה שהתערבה בנוסח המקורי. את נוסחאות הפתיחה נמספר: 1, 2, כשהשנייה באה בתוך הדיבור הישיר. נוסחאות הפתיחה לדיבור ישיר באכדית הן: *umma šūma* (כשהדובר הוא זכר) או *ummāmi*.

*ARM II.33.4'-9' (= LAPO 17 583): I. 4'. umma Šadum-labā – I. 8'.
:ummāmi*

המכתב נוגע למלכותו הקצרה של אשמאד מלך אשנפם, שהסתיימה בסוף השנה השתיים-עשרה למלכות זמרלם. שדמלבא כותב לזמרלם, שמפני שהרג את אשמאד, תושבי שתי ערים באו אליו וכרתו את מטעיו. 2. שדמלבא מזמין את אבלאל לבוא לאשנפם, בכדי שימסור לידיו את התפקיד של שמירה על העיר, מפני שהוא רוצה ללכת אל זמרלם.

נביא להלן רק את חלק המכתב הנוגע לענייננו, שו' 4'-9':
[כך כתב] אליו [שדמלבא: כה (כתב) שדמלבא: 5] מפני שכרתתי את ראש אשמאד, אויב אדוני ולאדוני שלחתי, אנשי חר ואיש שנח באו אליו וכרתו את מטעיו."
[וכן הוא כתב]: "בוא אלי, אפקיד בידיך את העיר (אשנפם), בכדי שאוכל ללכת אל אדוני."

*ARM II.71.10, 16 (= FM VII.22; LAPO 576): I. 10. umma šūma – I.
:16. umma šūma*

את החלק הראשון של המכתב, שורות 1-15, ראה בספרי, עמ' 153. נביא להלן את המשך המכתב, שורות 16-23:

ורדאלש, שנמצא בחלב אצל חמורבי מלך חלב, מצטט את דברי חמורבי: 1. חמורבי מאוד שמח כאשר נודע לו שצבא ימחד הלך לבבל וכך נקשרה ברית בינו לבבל (שו' 10-15). 2. חמורבי יעכב את ורדאלש עד לטקס מסוים (שו' 16-18).

¹⁶ וכה הוא (אמר): "אעכב אותך עד טקסי הַבְּדָחַם." תוך חמישה ימים אחרי מכתבי זה, ²⁰ שאל אדוני שלחתי, אצא לדרך מחלב.

*ARM VI.27. 15, 8' (= LAPO 16 424): I. 15. ummāmi – I. 8'.
:ummāmi*

נביא להלן רק את חלק המכתב הנוגע לענייננו, שו' 1-14':

זמַרְלֵם שלח תגבורת לעזרת חמורבי מלך בבל במלחמתו ברמסן מלך לרס. באותה תקופה בַּחְדָּלֵם מושל מארי מדווח לזמַרְלֵם חדשות על אֶשְׁנֵן ששמע משלושה שליחים: 1. צבא אֶשְׁנֵן עלה לכיוון שְׁתָּלֵם שעל החידקל והם ימסרו לעילמים שעורה (שו' 15'-7'). 2. צבא של העם ההררי גַּת צועד נגד לרס, הבבלים בזזו את הכבשים של עילם וחמורבי שוהה בסַפֵּר (שו' 8'-14').

אמור [א]ל אדוני: כה (אמר) בַּחְדָּלֵם עבדך:
[שלום] לעיר מארי, לארמון ולמח[וז]. זאת ועוד. שליחים במעבר הלכו⁵ לְאֶפְלַתֵם ול[כַּרְד]. קשרו[ן] את אַבְלָאֵד של[יח כַּרְד], חקבֵדד [איש אֶפְלַתֵם] ואמַגְרֵשֶׁמֶש איש [אֶשְׁנֵן מלווהם]. [תפסו] את שלושת האנשים האלה¹⁰ באמצע הבקר, הו[ל]יכו אותם[ן] אל מַפְתָּם. ומַפְתָּם [שלח אותם] אליי. עתה, הנה שלחתי את האנשים האלה אל אדוני. הם יגיעו אחרי מכתבי זה.¹⁵ וביקשתי מהם מידע על אֶשְׁנֵן,

(כה הם אמרו): "שנים עשר אלף אנשי צבא אֶשְׁנֵן עלו לשְׁתָּלֵם. ובתוך הצבא הזה [ששת] אלפים אנשי צ[בא] נשאו שעורה וששת אלפים אנשי צבא(...)² איש ל[רסה]... עבור [תעבור] ואת אשר נעשה לך [תח]זיר'. וצִלְסֵן (מלך אֶשְׁנֵן) נתן⁵ לעילם כֶּרֶם אחד (= 3600 כור = 432000 ליטר) שעורה. הם ישאו (אותה) לְדִנְכָתֵם (שבמזרח החידקל התחתון) ויעמידו (אותה) לרשות העילמים." (וכן אמרו): "עשרת אלפים אנשי צבא גַּת של (מלכת) נֹר¹⁰ עלו לפ[ני] חגיגת שבעת הימים בשנה. הם שמו פניהם ללרס. ואיש בבל יצא ממלגים ושדד ב[פשיטת שוד] כבשים של עילם. וחמורבי [יושב] בסַפֵּר". את המידע הזה האנשים האלה הביאו לי.

ARM XIII.46. 6, 9 (= LAPO 16 344): I. 6. kīam iqbiam umma šūma
:– I. 9. kīam iqbiam umma šūma

נביא להלן רק את חלק המכתב הנוגע לענייננו, שו' 1-21:
יִסְמַסְמֵם מנהל החשבונות הראשי של ארמון מארי נמצא בכרכמיש בחצרו של המלך אֶפְלַחְנַד. הוא מנסה לארגן פגישה בין זמַרְלֵם לְאֶפְלַחְנַד. יִסְמַסְמֵם מדווח לזמַרְלֵם את דברי אֶפְלַחְנַד: 1. הדין וחשבון שִׁיִּסְמַסְמֵם מסר אינו נושא בחובו החלטה (שו' 6-8). 2. יש לקחת בחשבון את האפשרות שאֶשְׁנֵן תעלה לקטֵן, ולא לכרכמיש (שו' 9-20).

[אמור] אל אדוני: כה (אמר) יִסְמַסְמֵם [עבדך]:
[הנחתי] לפני אֶפְלַחְנַד את הדיווח שאדוני הורה לי (למסור)⁵ ולמחרת הוא נועץ וקרא לי.

וכה אמר לי: כה הוא (אמר): "שמתי לב לדיווח ש[מסרת], אך הדיווח הזה אינו כולל החלטה."

כה אמר לי: כה הוא (אמר): "אם צבא איש אֶשְׁנֵנּוּ¹⁰ יעלה לקטֵנּוּ – בעבר (הוא) לא (עלה) – (עתה) הוא יעלה? ומתי הצבא הזה יבוא, אלי יעלה?! לארץ איש קטֵנּוּ יעלה! ואם הצבא הזה בארץ קטֵנּוּ¹⁵ ימלא את חפצו (= ינצח את אויבו), מתי אחי ישלח את הצבא לארצו והוא (עצמו) ילך אלי? לא מן הראוי שאת צבא אֶשְׁנֵנּוּ לא יעזוב, (אלא) עם צבא אֶשְׁנֵנּוּ²⁰ למארי יירד?! את (הדברים) האלה אפִלְחַנְדּוּ א[מר לי].

ARM XXVI.323. 44, 46: l. 44. *umma šunuma* – l. 46. *umma*
:šunuma

יִמְצֵם אחד משני מפקדי חיל המצב של מארי בֶּאֱלַנְצֵר כותב לזְמַרְלֵם שְׁחִיִּסְמֵ מלך אֶלְנַצֵּר רוצה שִׁיִּמְצֵם יעזוב את העיר וילך למארי. כאשר הדבר נודע לצבא מארי, הם אומרים: 1. אם יִמְצֵם יעזוב, הם יעזבו אתו (שו' 44-46). 2. מזה ארבע שנים חִיִּסְמֵ מנצל אותם, ועתה אם יִמְצֵם יעזוב, חִיִּסְמֵ ימשיך לנצל אותם (שו' 46-49).

נביא להלן רק את חלק המכתב הנוגע לענייננו, שו' 44-49:
[כ]ה הם (אמרו): "אתה, כִּי⁴⁵ תצא? אז אנחנו נעזוב אחרֵיךְ!"
כה הם (אמרו): "המעט (הדבר) שמאז ארבע שנים הוא מנצל (מילולית: אוכל) אותנו? ועתה, אתה תעזוב אותנו והוא ינצל (מילולית: יאכל) אותנו?"

ARM XXVI.523.11, 17; 25, 29: A. l. 11. *kīam iqbû ummāmi* – l. 17.
:ummāmi; B. l. 25. *kīam ešme ummāmi* – l. 29. *u ummāmi*
אֲדִיִּתֵם נציג זְמַרְלֵם בְּכַרְנֵי כותב לזְמַרְלֵם מכתב שבו מוצאים שתי דוגמאות לדיבור ישיר כפול. א. אֲדִיִּתֵם כותב לזְמַרְלֵם שֶׁאֶסְקָרָאֵד מלך כְּרַנֵּי ערך פשיטה על אֶפְלַתֵם ושבה מודיעים שמסרו לו את זאת: 1. מלך אֶשְׁנֵנּוּ ומלך בבל השלימו ביניהם, ובן אֶשְׁמֵדְגֵן חזר מֶאֶשְׁנֵנּוּ עם המתנה שהוא הביא לֶאֶשְׁנֵנּוּ, מפני שלא קיבלו אותה ממנו (שו' 11-16). 2. איש אֶשְׁנֵנּוּ עלה לֶאֶפְלַתֵם בכדי לשחרר את צבא אֶשְׁנֵנּוּ (17-20). ב. 1. לֶאֶדִיִּתֵם נודע ממקורותיו שֶׁאֶסְקָרָאֵד עומד לעזוב את מחנהו והוא ימקם את צבאו בכל עיר ועיר אל מול אויביו (שו' 25-28). 2. אֶסְקָרָאֵד עומד לשלוח את הבבלים לֶאֶנְדֵּרְגֵי (שו' 29-30).

נביא להלן רק את חלק המכתב הנוגע לענייננו, שו' 1-20; 25-30:
אמור אל אדוני: כה (אמר) אֲדִיִּתֵם עבדך:

קודם כך כתבתי אל אדוני, כה אני (אמרת): "שמעתי ממקורותיי (או: בסביבתי) על כניסת מתאסקר בן אשמדגן לאפלתם". עתה, אסקראד שלח לאפלתם יחידת עילית ובראשה את אלרם איש נסרם והם שבו שנים-עשר חמורים, שמונה סוחרים, מודיעים.¹⁰ והמודיעים האלה לאסקראד כך אמרו: "איש אשנב ואיש בבל השלימו. ובן אשמדגן, אשר הלך לאיש אשנב, חזר לאפלתם ולא קיבלו ממנו¹⁵ את תשורתו אשר נשא לאשנב. הוא החזיר (אותה)."
 (והם אמרו): 'אלממנם איש אשנב רוכב חמורים²⁰ עלה לאפלתם בכדי לשחרר את צבא אשנב.' (...)
²⁵ וממקורותיי (או: בסביבתי) כך שמעתי (את זאת אמרו): "בעוד שלושה ימים אסקראד יעזוב את מחנהו וימקם את צבאו בגבולו בכל עיר ועיר אל מול אויביו."
 וכן אמרו):³⁰ "הוא ישלח את איש בבל לאנדרג."

ARM XXVI.526.5-6, 23: l. 5-6. . *kīam idbubūnim ummāmi* – l. 23. *u ummāmi.*

אדיתם מודיע לזמרלם ששליח מאפלתם וסוחרים אשוריים שהלכו אל אסקראד, מסרו לו את המידע הזה: 1. זזי מלך התרפם, שעשה שלום עם אשמדגן, תקף אותו אחר-כך ובזז את כל אזור אפלתם (שו' 5-23). 2. ביום שזזי ערך את הפשיטה שלו, לפפ (=לפתסן), מפקד צבא אשנב, נשאר במחנהו (שו' 23-25).

אמור אל אדוני: כה (אמר) אדיתם עבדך:
 אצחרם השליח של אפלתם אשר עוכב בכרנ וסוחרים אשוריים⁵ באו אליי וכה אמרו לי: "זזי עשה שלום עם אשמדגן במרמה והאלים של אשמדגן נמצאים אצל זזי בכדי להישבע בחיי האל¹⁰ וסירותיו עוגנות בפולחם. אחר-כך, אחרי שזזי רימה את אשמדגן, זזי¹⁵ שלח שלושת אלפים אנשי צבא עד שער אפלתם והוא הרג מאה אנשי צבא. הוא שדד מאה [X +] אנשים, נשים שלל ארבעת עריו עד פרדשתם. הוא לקח צאן, בקר וכל²⁰ מה שיש עד שער אפלתם. חוץ מאפלתם אשר הצילה את נפשה הוא לא השאיר דבר בארצו."
 ו(אמרו): "ביום שזזי ערך את הפשיטה לפפ <שר> הצבא,²⁵ איש אשנב, נשאר (במחנהו)."

ARM XXVII.145.18, 23: l. 18. *kīam idbubū ummāmi* – l. 23. *u ummāmi.*

חמורבי, שנעזר בתגבורת ממארי, צר על העיר חרתם. אחד ממפקדי צבא מארי היה זמראד, שכתב לזמרלם, בעקבות כיבוש העיר חרתם על-ידי חמורבי, שהאויב נטש את העיר ואחר-כך תקף והרס את העיר פּפּלְתָם. הוא גם מדווח לזמרלם שהבבלים שבו מודיעים, שמסרו את המידע הזה: 1. האויב שחרר לעבר ארצו את קבוצת העובדים ושליט עילם עם שלושים אלף אנשים עולה במעלה החידקל למנכסם (שו' 18-23). 2. שליט עילם מתכוון שהישאר במנכסם ולשלוח צבא לארץ אפּלְתָם (שו' 23-27).

נביא להלן רק את חלק המכתב הנוגע לענייננו, שו' 1-3, 12-23; 23-26: אמור אל אדוני: כה (אמר) זמראד עבדך: ¹²(...) עתה, האויב עבר לפּפּלְתָם (או: בנה סוללה בפּפּלְתָם) ¹⁵והוא התאסף. הוא הרס את העיר פּפּלְתָם. הם תפסו מודיעים, וכך הם אמרו: "האויב ²⁰שחרר את קבוצת העובדים שלו לתוך ארצו. השליט בחר שלושים אלף אנשי צבא והוא שט במעלה הנהר למנכסם." (הם אומרים): "השליט יישב במנכסם וישלח ²⁵צבא לארץ אפּלְתָם." את זאת המודיעים אמרו.

אנו רואים שהתופעה הסגנונית של פתיחה לדיבור ישיר באמצע דיבור ישיר מבלי שהדובר התחלף משמשת במקרא הן להבחנה בין תת-נושאים בדברי הדובר והן לציון הפסקה בשטף דיבורו והן לתחיבת תוספת ("תחיבה" – אינטרפולציה) על-ידי סופר מאוחר. במארי, לעומת זאת, יש רק שימוש ספרותי להבדיל בין תת-נושאים בדברי הדובר. לסיכום, במארי יש לנו עניין בתופעה סגנונית בעוד שמקרא יש לנו עניין או בתופעה סגנונית, מידי הסופר המקורי, או בתופעה עריכתית, מידי סופר מאוחר, אינטרפולטור.

*פורסם ב- VT XLVII/4 (1997), pp. 530-536, הוקדש לזכרה של מורתי, נחמה ליבוביץ'; NABU 1997/59

17. דיאלוגים קצרים
(ARM XXVIII.115.1-32)

יפּחַרְלָם, מלך אַזְלָ שְבַאדְמַרְץ, בין נַחַר לַאשְלַפ, מתלונן על כך שמלך עיר אחרת באַדְמַרְץ, נותן את חסותו לטוען לכתר בעיר שבה הוא עצמו מולך ובכך הוא מאיים על מלכותו.

יפּחַרְלָם הלך לעיר נַחַר והתלונן בפני זמַרְלָם, שנמצא באותה שעה בעיר, על שמתחרהו נמצא בעיר אשְלַפּ בחצר מלכה אַבְלָאָד. וכאשר זמַרְלָם פנה בזמנו אל אַבְלָאָד בעניין זה, הלה שיקר באומרו שהאיש אינו נמצא בעירו, אלא בעיר

תלחים וכי רק למחרת הוא עתיד להגיע אליו לעיר אשלכ. בניגוד לדברי אבֵּלֶאֱד הרי מסתבר שהוא מספק למתחרהו של יִפְחָרְלִם את כל צרכיו, כולל בית ושדה. יִפְחָרְלִם ממשיך וכותב לזְמַרְלִם שהוא הלך בעניין זה לֵאֲתֵרֶאֱסֵד, נציב זְמַרְלִם בְּנֶחֱר, והלה הבטיח לו לשלוח צבא שיתפוס את האיש. אך תחת זאת אֲתֵרֶאֱסֵד הלך בעצמו לעיר אשלכ ופגש שם את מלך העיר, אֲבֵלֶאֱד, ואת מתחרהו, אך לא עשה דבר. יִפְחָרְלִם מתלונן בפני זְמַרְלִם על שֶׁאֲבֵלֶאֱד מלך אשלכ נוהג כאילו היה מלך גדול המגדל בחצרו את מי שטוען לכתר בעיר אחרת. זירת האירועים היא מערב אֲדִמְרָךְ. התאריך המוקדם ביותר של המכתב הוא השנה השביעית למלכות זְמַרְלִם, כי בשנה זו עבר אֲתֵרֶאֱסֵד לְנֶחֱר. המכתב מכיל את אחת הדוגמאות הנדירות של דיאלוג מהיר בנוסח מחזה תיאטראלי.

[אמור אל אדוני: כה] (אמר) [יִפְחָרְלִם] [עבדך]:
5יפים (הדברים) האלה שֶׁאֲבֵלֶאֱד (מלך אשלכ) עושה! כאשר אדוני יושב בְּנֶחֱר,
10דיברתי בְּנֶחֱר עם אדוני בדבר מתחרי-הטוען לכתר שישב עם אֲבֵלֶאֱד. אדוני
זימן את אֲבֵלֶאֱד וכה שאלת אותו:

"היכן האיש?"

כה ענה אֲבֵלֶאֱד לאדוני:

"הוא יושב בתלחים."

ואדוני כה¹⁵ אמר לאֲבֵלֶאֱד:

"מתי האיש הזה יבוא?"

כה ענה לך אֲבֵלֶאֱד:

"הוא יגיע מחר."

(למעשה) האיש הזה יושב באשלכ!²⁰ הוא (אֲבֵלֶאֱד) כל הזמן עונה שקרים לאדוני! הוא לא שמע את דבר אדוני, אשר אמרת בְּנֶחֱר או בשש. עתה האיש הזה אֲבֵלֶאֱד העניק לו²⁵ באשלכ בית, שדה, שעורה ודברים אחרים.³⁰ כה הוא אומר לאיש: "דעת אף אחד אל תשאל!" ולכן הלחם בפי מר!

זאת ועוד. כה אמרתי לֵיִתְרֶאֱסֵד (= אֲתֵרֶאֱסֵד):

"אתה יושב בְּנֶחֱר כנציג³⁵ אדוני. מדוע יריבי-הטוען לכתר יושב באשלכ?"

כה ענה לי יִתְרֶאֱסֵד:

"אשלח צבא והם יתפסו אותו."

40יִתְרֶאֱסֵד הלך לאשלכ ויריבי-הטוען לכתר [יושב לפניו ולפני אֲבֵלֶאֱד ואוכל

ושותה ואֲתֵרֶאֱסֵד לא פצה את פיו!

45הנה, יראה-נא אדוני את אשר עושה אֲבֵלֶאֱד: כמו בית גדול, הוא מגדל את

היריב-הטוען לכתר ו... אני ... מחזיק...

(ARM XXVIII.68.1-13)

נשואי בת זמרלם עם אַבלאַד היו נשואין דיפּלומטיים, שבאו לחזק את הברית בין מארי לבין אַשלֶכּ. תאריך המכתב הוא ככל הנראה שנה השביעית למלכות זמרלם.

אַבלאַד, מלך אַשלֶכּ, מתלונן בפני זמרלם על שהוא מעכב במארי את אשתו אַנבֶּשֶׁר, בת זמרלם. הוא מבקש מזמרלם לשלוח אותה עם אַתְרַאסֶד, נציג זמרלם בעיר נַחַר, והוא מבטיח לגרש את אשתו הראשונה לעיר חַמְתָּם, ואזי בת זמרלם תזכה לשלוט שלטון מלא בממלכה. אולם מסתבר שאַבלאַד לא עמד בהבטחותיו, כפי שניתן ללמוד מהמכתב שאַנבֶּשֶׁר כתבה לאביה זמרלם, ARM X.74. היא מתלוננת על מצבה באַשלֶכּ, ואביה מורה לה להיכנס לאַשלֶכּ. היא מילאה אחר הוראות אביה ונכנסה לעיר ואז נוכחה לדעת שהאישה הראשונה היא המולכת, ואותה דחקו לקרן זוית. בעלה מדכא אותה והיא מבקשת לחזור למארי.

אמור אל אדוני: כה (אמר) אַבלאַד עבדך:
מדוע⁵ אדוני עיכב את אַנבֶּשֶׁר? אם אַתְרַאסֶד יבוא, ישלח-נא אדוני אותה עם אַתְרַאסֶד. את האישה ההיא (האישה הראשונה)¹⁰ אגרש לחַמְתָּם. והיא (אַנבֶּשֶׁר) תשלוט לגמרי על הכס שלה והארץ שלה.

:ARM X.74 (= LAPO 18 1242)

[אמור אל אדוני: כ]ה (אמרה) אַנבֶּשֶׁר [אמת[ר]]:
כתבתי א[ל] אדוני⁵ פעם, פעמיים בדבר כאב לבי, וא[דו]ני כך כתב לי: "לכי! הכנסי לאַשלֶכּ, אך אל תמ[רדי]! לכי!" את זאת אדוני¹⁰ כתב לי. כעת לאַשלֶכּ נכנסתי, וראיתי כאב לב גדול. אשת אַבלאַד רק היא המלכה! ואת מש[לוחי]¹⁵ העיר אַשלֶכּ והערים רק האישה הזאת מקבלת תמיד! ואותי, בפניה הוא הושיב אותי, וכמו שוטה הוא גרם לי לתפוש²⁰ בידיי את לחיי. את מאכלו ושת[ייתו] לפני האישה א[שתו] (הוא אוכל ושותה). תמיד עיניי [זולגות]²⁵ ופירע[ב]. הוא חיזק את המשמרת על[יי]. זאת [ועוד]. שם אדוני חזק מאוד וא[נו]כי כאן³⁰ כאב לב רואָה. קנקן אחד ושתי כוסות [ז]הב, אשר אדוני אל א[ב]לַאד החזיר לו (תמורת הנדוניה), לא קיבלתי ואת הכד³⁵ והכוסות האלה לא נתן לי. לו את אדוני היה אוהב, [אזי] באמתך [היה חושק בי]. זאת [ועוד]. ה[נה] א[ל] אדוני [ל]שלוח... הורה לי... [כמו או]יב אדוני. [אדוני את עבדיו] צריך לשלוח, בכדי שאל אדוני⁵ יוליכו אותי, בכדי שאראה את פני אדוני.

19. דיבור מעל חומת עיר נצורה
(ARM XXVIII.98)

הרקע ההיסטורי למכתב הוא מאורעות השנה האחת עשרה למלכות זמרלם. צבא של עילם ואשנב פלש לאדמרץ, ובין הערים שכבש הייתה גם אשנפם, שבה הם המליכו את אשמאד תחת מלכה סמתר. בסוף השנה השתים עשרה למלכות זמרלם, אחרי נסיגת עילם סולק אשמאד מכס המלוכה והומלך במקומו שדמלבא, שהשתתף אף הוא בהדחת אשמאד. הערים המוזכות במכתב, כולן שכנו במרכז ובצפון מערב אדמרץ ובמערב החבור העליון. רק עיר אחת זוהתה בוודאות, זוהי ארגש.

במכתבו אלסמ מזכיר לזמרלם שכאשר הוא ביקר במארי זמרלם הורה לו לחזור לאדמרץ ולהתיישב בעיר ידידותית עד שהוא, זמרלם יעלה לאזור. הוא עשה כדבריו ועלה בידי להחזיר לחסותו את ארץ אדמרץ ואת העיר סמם, חוץ מהעיר אשנפם עליה השתלט תר מלך ארגש. ממכתבנו מסתבר שבשעת כיבוש אשנפם תושבי העיר ארגש בזזו מחצית מרכוש אשמאד. לעומת זאת אלה שלא לקחו שלל השלימו עם אלסמ. כשהתקרב אלסמ לעיר אשנפם קרא אליו תר קריאת תיגר מהחומה, שאין זה ראוי שמי שכפוף לזמרלם ימנה מלך באשנפם. על כך השיב אלסמ שבאותה מידה לא היה זה ראוי ששליט עילם ימליך מלך באשנפם. כוונתו בוודאי לאשמאד שהתמלך על-ידי העילמים שפלשו לאדמרץ בשנה האחת עשרה למלכות זמרלם. המכתב מסתיים בבקשת אלסמ מזמרלם שלא לאפשר לשליח של שדמלבא, אחי סמתר, שמלך בעיר לפני אשמאד, לדבר בפניו. שדמלבא זה עתיד היה להתמלך בעיר אחרי אשמאד, מה שעשוי ללמד שזמרלם לא נענה לבקשת אלסמ, אלא כן שמע אותו ואף נענה לבקשתו להמליכו בעיר.

אמור אל אדוני: כה (אמר) אלסמ עבדך:
⁵ישבתי במארי לפני אדוני לפני אדוני היו שלי (= הוא גילה אלי אהדה). ואדוני כה אמר לי: "לך לארצך, ועד לבואי שב בעיר בעלת בריתך!" את זאת ¹⁰וגם (דברים) רבים (אחרים) אדוני הורה לי.
כהגיעי [ל]ארצי, האל של אדוני סייע לי, וארץ אדמרץ וסמם ¹⁵כולה חזרה לידי. רק אשנפם מחזיקה מעמד! וארגש, ²⁰לקחה את מחצית רכוש אשמאד (מלך אשנפם הקודם). שדמלבא יתלונן לפני [אדוני]. ואלה שלא נגעו בדבר (מהשלל) השלימו אתי. תר, ²⁵איש ארגש, כאשר הגעתי לאשנפם להלחם, מהחומה כה קרא אלי:

"מתי נציב של זמרלם מינה ³⁰מלך באשנפם?"
ואני כך עניתי לו: כה אני (עניתי):
"מתי ומתי, שליט העילמים מינה מלך באשנפם?"
³⁵הארץ כולה של אדוני היא: ישמח נא אדוני!

ושליח שדמלֵבֶּא הלך אל אדוני.⁴⁰ אל יתן לו אדוני פתחון פה (מילולית: אל ישחרר לו את פיו).

20. דברי חנופה
(ARM XXVIII.145)

תִּמְרָז, מֶלֶךְ הָעִיר תִּרְמַנִּי שְׂבַצְפוֹן אֲדַמְרָץ, שֶׁלַח מִכְתָּב לְמֵאֲרִי וּמִכְתָּב תִּלּוֹנָה לְעִיר נְחָר, בְּמַעֲרַב הַחִבּוֹר הָעֵלְיוֹן, בְּדַבֵּר בֵּית שְׁלוֹ בְּעִיר נְחָר שֶׁנִּלְקַח מִמֶּנּוּ. הוּא מְצִיֵּן שֶׁזְמַרְלָם הֵבִיא אֶת כָּל אֲדַמְרָץ תַּחַת חֲסוֹתוֹ וְשֶׁלַח פְּקִידִים נֹאמְנִים שֶׁסָּבְבוּ בָאֶרֶץ וּבִדְקוּ מִי אוֹמֵר דְּבָרֵי אֱמֶת לְזְמַרְלָם וּמִי מִשְׁקֵר. בְּדַבְרֵי חֲנוּפָה מִנְּסָה תִּמְרָז לְזָכוֹת בְּאֵהֶדֶת זְמַרְלָם בּוֹדָאֵי בְּתַקּוּוֹה שִׁיּוּרָה לְהַחֲזִיר לוֹ אֶת בֵּיתוֹ בְּנְחָר, וְזֹאת בְּנִיגוּד לְשִׁמוּעוֹת שְׂרוּוּחוֹת בְּאֲדַמְרָץ עַל שֶׁחֲטָא כִּלְפֵי זְמַרְלָם וְלִכֵּן בֵּיתוֹ נִלְקַח מִמֶּנּוּ.

אמור אל אדוני[:]: כה (אמר) תִּמְרָז עֲבַדְךָ:
שֶׁלַחֲתִי אֶת מִכְתָּבִי לְמֵאֲרִי⁵ וְשֶׁלַחֲתִי לְנְחָר תִּלּוֹנָה בְּדַבֵּר בֵּיתִי. אֲדוֹנִי כִפֵּף (= הוֹשִׁיב) אֶת הָאֶרֶץ כּוֹלָה לְשִׁלְטוֹן אֶחָד (= לְפָה אֶחָד) וְהַנֹּאמְנִים שֶׁל אֲדוֹנִי מִתְהַלְכִים בְּלֵב הָאֶרֶץ. וְהֵם רוֹאִים אֶת הָאֱמֶת וְאֶת הַשְּׁקֵר¹⁰ וְאֶת אֲשֶׁר אוֹמֵר לְאֲדוֹנִי שְׁקָרִים... הֵם מְדוּוּחִים אֶת הַדְּבָר לְאֲדוֹנִי... וְטוֹבֵתִי...¹ ב... ל...
הַשְּׁמִיּוֹצוּ... אַךְ אֵין דְּבַר. יְבִדּוּק-נָא אֲדוֹנִי אֶת זֹאת⁵ וְלִבִּי אֵל יִכָּאֵב. בְּגַלְל תְּבוֹנַת אֲדוֹנִי וּבִכּוּחַ שֶׁל אֲדוֹנִי שֶׁאֵת הָאֶרֶץ כּוֹלָה לְיַדִּיו הַחֲזִיר, (שְׁעָרוֹת) הַשִּׁיבָה שֶׁלִּי הַשְּׁחִירוֹ וְאֲנִי נִהְפַכְתִּי לְעֵלֶם¹⁰ וְלִבִּי נַעֲשָׂה צַעִיר שֶׁאֵין מִשְׁלוֹ וּבְאֲדַמְרָץ שְׁמִי נִשְׁמַע. הֵם אוֹמְרִים שֶׁמִּנְחָר גּוֹרֶשְׁתִּי: "אֲתֵרְאֶסְךָ גִּירֶשׁ אוֹתוֹ!" הֵאֵם לֹא יֹאמְרוּ:
¹⁰"בּוֹדָאֵי הוּא חֲטָא כִּלְפֵי אֲדוֹנִי בְּמַשְׁהוֹ וְאֶת בֵּיתוֹ נִטְלוּ מִמֶּנּוּ?" יְבִדּוּק-נָא אֲדוֹנִי.
הִנֵּה...

21. האוכלוסיה רעבה
(ARM XXVIII.51)

בתקופה של חורף קשה יש מחסור במזון והאוכלוסייה נאלצת לצאת ולחפש מזון. אַבְּלָאָד, מלך אַשְׁלַכ, היה צריך כנראה לבוא למארי לחגיגות האלה אַשְׁתֵּר שנערכות בחודש כסלו (IX). הוא מצטדק בפני זְמַרְלִם על שאינו יכול להגיע מפני שהעונה קשה, כנראה חורף קשה, לתושבי העיר לא היה מזון והם נאלצו לצאת מעבר להרים לחפש מזון בעוד שהחֶבֶר, אלה חבורות הגולים ממקומם, נמצאים ביחסי איבה אתו. הוא מסיים את מכתבו באומרו שלמרות שהוא לא יגיע למארי, הרי הוא שלח את קורבנות אַשְׁתֵּר למארי.

אמור אל אדוני: כה (אמר) אַבְּלָאָד עבדך:
שלום לעיר נְחָר, שלום לאַשְׁלַכ, ⁵לב אדוני אל ידאג.
זאת ועוד. מפני שלא באתי ועם אדוני לא נפגשתי, חלילה שאדוני יכעס. השנה קשה ¹⁰ולכן האזרחים בני אַשְׁלַכ הלכו לחצות את ההר בכדי להתקיים. והחֶבֶר ¹⁵כל הזמן מגלים יחס של איבה, אך אני שומר על עיר [אדוני]. והנה אַתְרָאָסָד [עבד] אדוני יודע. לכן לא ירדתי אל אדוני. ²⁰לב אדוני אל יצטער!
והנה שלחתי באמצעות שלושה עבדים את חלקו של אדוני, שור אחד ואיל אחד לקורבן אַשְׁתֵּר.

22. החזרת בני משפחה גולים
(ARM XXVIII.150)

בשנה הרביעית למלכותו כבש זְמַרְלִם את העיר אַשְׁלַכ, ובאותו מסע הגולו תושבי קַרְדַּחַת (שעל החבור העליון). תְּרַמְנַתֶּכָּ, מלך אַפֶּם, מבקש מזְמַרְלִם לשלוח אליו את האישה והבנים של אַפְּלִסֵּן עבד זְמַרְלִם, אשר, ככל הנראה, נמצא אצלו כנציגו של זְמַרְלִם. תְּשַׁפְּכָאֵל שבה בקַרְדַּחַת את אשת אַפְּלִסֵּן ובניו, וכנראה הביאם למארי. כאשר תְּשַׁפְּכָאֵל רצה לשוב ממארי לעירו, אולי אַשְׁנַפֶּם זְמַרְלִם לא הרשה לו לקחת את השבויים אתו, מפני שבעל האישה נמצא אצל תְּרַמְנַתֶּכָּ, והוא לא יתן לו מנוח.

אמור אל אבי זְמַרְלִם: כה (אמר) תְּרַמְנַתֶּכָּ בנך:
כאשר אבי הגלה את (תושבי) קַרְדַּחַת, ⁵תְּשַׁפְּכָאֵל, שישב באַשְׁנַפֶּם, ¹⁰שבה (מילולית: לקח) בקַרְדַּחַת את אשת אַפְּלִסֵּן עבדך ואת בניו. עתה, תְּשַׁפְּכָאֵל הלך (ממארי) לעירו (באַשְׁנַפֶּם), אך אבי עיכב את האישה ואת הבנים ¹⁵(באומרו לו): "אתה לא תוביל את אשת האיש ובניה לעירך (אַשְׁנַפֶּם), (מפני

ש) בעלה יושב (בארץ אֶפֶם). "אבי עיכב אותם. עתה, יפקיד-נא אבי אותם ביד
20 השליח שלי. (אחרת) עבדך (אֶפְלוֹסִן) ילחץ עלי.

23. "איש לשון" (תהלים קמ, יב)
(ARM XXVIII.171)

זמנם של המאורעות המתוארים במכתב זה הוא מאמצע השנה השלוש עשרה
למלכות זְמַרְלָם, כאשר אֶשְׁמֵדְגָן, מֶלֶךְ אֶפְלוֹתָם, בסיוע צבא מֶאֶשְׁנָנ, פלש לדרום
גְּבֻל סְנַגְרָה, וכבש את העיר כִּיתָנָם ובזז אותה ואת שעורתה העביר לרְזַמ
הדרומית. בתקופה זו חֲמַדִּי, שעתיד היה להתמלך באַנְדְרָג, פעל בשרות
אֶתְמַרָם. הוא מודיע לזְמַרְלָם שהאויב עזב את כִּיתָנָם והתמקם ברְזַמ הדרומית.
בעלי הברית, בבל, מארי ופְרַנִּי, שמלכה היה אֶסְקַרְאֲדִי, חנו ברפנ בגבול ארץ
כְּרַנִּי. ויחידה של זְזִי הצטרפה אליהם. בינתיים, עד שיגיע מידע על האויב, הם
מציבים חסימה בדרך המוליכה לכְּרַנִּי. את המידע השיגו באמצעות יחידת
עילית, שתפסה מודיעים בשער אשור שבעיר אֶפְלוֹתָם (מהלך יום בצפון אשור).
המודיעים מסרו שבן אֶשְׁמֵדְגָן, מֶתְאֶסְקַר, הלך עם תשורה לאֶשְׁנָנ בבקשו מהם
תגבורת, אך הם לא קיבלו את תשורתו ושילחוהו. והוא חזר לאֶפְלוֹתָם. הם גם
מדווחים, שבבל ואֶשְׁנָנ כרתו ביניהן ברית. המידע המופיע במכתב זה מופיע
בשינויים מסוימים גם במכתב ARM XXVI.523, שקטעים ממנו הבאנו במספר
16.

אמור אל אדוני זמ[רלם]: כה (אמר) חמדִי עבדך:
5 שְׁלוֹם לְעִיר אַנְדְרָג, לְאַלְחַד, לְשֶׁבֶת-[אֶנְלִל], לְאַרְץ וּלְצַבָּא.
לפני ארבעה ימים האויב קם ממחנהו בעיר (או: לפני העיר) כִּיתָנָם והוא יושב
בתוך העיר רְזַמ. הצבא הבבלי, הצבא של אדוני וצבא אֶסְקַרְאֲדִי - ¹⁰אנו יושבים
לפני האויב ברפנ, עיר הגבול של אֶסְקַרְאֲדִי. ביום שולחי את מכתבי זה אל
אדוני, ביום הקודם, שלוש מאות אנשי צבא של זְזִי הגיעו לתוך מחננו. במחנה
של צבא אדוני, ¹⁵עד שייודע (מילולית: ייראה) מידע על האויב נחסום את הצד
של ארץ כְּרַנִּי. ²⁰שלחנו אנשים של יחידת שדה, בכדי לשבות (מילולית: לקחת)
מודיע (= "איש של לשון"). והם שבו (מילולית: לקחו) שני אנשים] בשער אשור
(של אֶפְלוֹתָם). חקרנו [או]תם והם כה אמרו לי: "מֶתְאֶסְקַר בן אֶשְׁמֵדְגָן] נשא
תשורה לאֶשְׁנָנ. הוא הלך בכוונה להעלות תגבורת. לא קיבלו ממנו את תשורתו
²⁵ואיש אחד (אפילו) לא נתנו לו. הם דחו אותו ושלחו אותו. לפני ארבעה ימים
הוא הגיע לאֶפְלוֹתָם. איש אֶשְׁנָנ ואיש בבל השלימו ביניהם. " את המידע הזה
אמרו לי ³⁰וכתבתי אל אדוני את המידע ששמעתי.

24. הכנת חותם
(ARM XXVIII.94)

שְׁבַרְם מֶלֶךְ ִסֹּס, שֶׁהִיָּה וּסְאֵל שֶׁל זְמַרְלָם, מִבְקֵשׁ שֶׁזְמַרְלָם יִשְׁלַח חוֹתֶם גְּלִיל לְאֵדָם בְּשֵׁם אֱלֹסֶמ. הוּא מְצִיין שֶׁשֵׁם אֲבִיו שֶׁל הָאֵדָם הַזֶּה מוֹפִיעַ עַל חוּזָה כְּלִשָׁה, וְשִׁנִּיתָן לְהַעֲתִיק אוֹתוֹ מִשֵּׁם.

אִמּוֹר אֵל אֲבִי זְמַרְלָם: כֹּה (אִמַּר) שְׁבַרְם בִּנְךָ:
⁵לְאֱלֹסֶמ אֵין חוֹתֶם גְּלִיל. הִנֵּה שֵׁם אֲבִיו מוֹפִיעַ (= יִשְׁנו) בְּלוּחַ הַשְּׁבוּעָה (= חֵי הָאֵלִים). יִשְׁלַח-נָא לוֹ ¹⁰אֲבִי חוֹתֶם גְּלִיל אֶחָד.

25. משפט האל בנהר
(ARM XXVIII.20 [= LAPO 16 252])

יִתְרָאֵם, מֶלֶךְ הָעִיר כִּרְכַּמִּישׁ, מוֹדִיעַ לְזְמַרְלָם שֶׁהוּא שׁוֹלַח אֵלָיו שְׁנֵי אֲנָשִׁים, שֶׁהוּאֲשֵׁמוּ בְּכַךְ שֶׁעֲמַדוּ בְּקִשְׁרָה עִם בְּנִמְאָד, מֶלֶךְ נְחֵרִי שֶׁבְּזַלְמָקָם, בְּעִנְיַן הָעִיר אָד, שֶׁבוּדָאֵי נַחֲשָׁקָה עַל-יַדִּי בְּנִמְאָד. הוּא מִבְקֵשׁ לְהוֹלִיכֶם לְאָד, שֶׁבָּה נִעֲרָכוּ הַטְּקָסִים הָאֵלֵה, בְּכַדִּי שִׁיעֲבֵרוּ אֶת מִשְׁפַּט הָאֵל. וְהוּא מִפְרֵט אֶת שְׁתֵּי הָאֲפִשְׁרוּיּוֹת. הַטְּקָס דּוּמָה מְאֹד לְחוּק חֲמוּרְבֵי סְעִיף 2.

אִמּוֹר אֵל זְמַרְלָם: כֹּה (אִמַּר) יִתְרָאֵם בִּנְךָ:
הִנֵּה שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֵה, ⁵שֶׁשְׁלַחְתִּי עִם נְפֹסְנָאָד, אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֵה הַזְּכִירוּ לִי בְּקִשְׁרָה לְעִנְיַן הַזֶּה שֶׁל הָעִיר אָד, אֲשֶׁר נִשְׁמַע: "הֵם דִּיבְרוּ ¹⁰עִם מְבֹס עֶבֶד בְּנִמְאָד. הֵם הִיוּ מוֹדְעִים לְדַבֵּר." וְהִנֵּה הוֹלַכְתִּי אוֹתֶם לְנֵהַר (או: לְאָד) ¹⁵וְאֶת מְאִשִּׁימָם (מִיְלּוּלִית: הַמְכָּה עַל רֵאשִׁים) שׁוֹמְרִים כֹּאֵן בְּכִלְא. אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֵה עֶבֶד אֶחָד שֶׁלֶךְ נָאֵמָן ²⁰צְרִיךְ לְהוֹלִיךְ אוֹתֶם עִם נְפֹסְנָאָד לְנֵהַר. אִם הָאֲנָשִׁים הָאֵלֵה יִיצְאוּ בְּשִׁלוּם, אֶת מְאִשִּׁימָם אֲשֶׁרוֹף בְּאֵשׁ. אִם הָאֲנָשִׁים ²⁵יָמוּתוּ, כֹּאֵן אֶת בְּתִיהֶם, אֲנִשִּׁיהֶם לְמְאִשִּׁימָם אֶתֶן. אֶת עִנְיָנָם אֲבִי צְרִיךְ לְדוּוּחַ לִי.

26. גורלו של שליח
(ARM XXVIII.14)

בְּמִקְרָא מִתּוֹאֵר יַחַס לֹא נֹאֵת לְשִׁלְיָחִים (בְּשֵׁם"ב י, ד), אַךְ זֶה כֹּאֵן וְכֹאפֹס לְעוֹמֵת יַחַס לְשִׁלְיָח הַמִּתּוֹאֵר בְּאֶחָד מִמִּכְתָּבֵי מֵאֵרִי:
אֲמַדְפָּאֵל מֶלֶךְ קֶטֶן, עוֹנָה לְמִכְתָּב שֶׁל זְמַרְלָם, שֶׁמִּנְעַם מִשְׁלִיחַ שְׁלוֹ לְלַכְתָּ לְאֶשְׁנָנ.
אֲמַדְפָּאֵל דּוֹרֵשׁ שֶׁשְׁלִיחוֹ יִמְלֹא אֶת מִשִּׁמְתּוֹ, לְמִרּוֹת הַסְּכָנָה, וְהוּא מִבְקֵשׁ שֶׁשְׁלִיחַ מִמֵּאֵרִי יִלוּוֶה אוֹתוֹ.

העתק המכתב שכתב זמרלם מצוי במכתב שכתב זמרלם למנחש אסקדם, שנמצא באותה שעה בחצרו של אמדפאל (ARM XXVI.25). ממכתב זה ניתן להסיק שהדבר אירע בחודשים תשרי-מרחשוון (VIII-VII), ככל הנראה בשנה הרביעית למלכות זמרלם. תחילת המכתב עניינה בצבא שישוט ממארי במעלה נהר הפרת לקראת אסקדם ושיפגשו בדרכו חזרה למארי מקטנ. לפי סיום המכתב מסתבר שזמרלם מזמינו להשתתף בחגיגות פולחניות לאל דגן ולאלה אשתר. לאחר-מכן בא העתק המכתב שכתב זמרלם לאמדפאל. מטרת שליחת העתק המכתב לאסקדם היא לשכנעו לתמוך במה שנאמר במכתב, שהמקור שלו נשלח לאמדפאל עצמו. זמרלם כותב, שעיכב את השליח, מפני שלא רצה לסכן אותו בעקבות מה שקרה לשליחי ירמלם מלך חלב.

[אמור] אל זמרלם: כה (אמר) [אמד]פאל [אחיר]:
[כתבת לי ⁵ בדבר השליח] שלי ששלחתי [אל מלך אשננ], כה אתה (כתבת):
"עיכבתי אותו לפ[ני]. את השליח הקודם שלך ¹⁰ה[מ]יתו, ועתה את זה גם-כן הבה נשליך לאש (= נסכן)!" את זאת כתבת לי.
מה עשיתי (דברי אמדפאל) למלך אשננ? ¹⁵ובמה פשעתי? מה לקחתי ממנו?
בעקבות דברייך (זמרלם) התייעצתי עם עבדי(י) ²⁰והליכתי (של השליח) אכן (דבר) טוב! אם יחיו אותו, שיחיו אותו, ואם ימיתוהו ²⁵שימיתו אותו. כפרת (= תחליף) ארצו ואחיו יהיה (מילולית: ילך). ומלך אחר, ³⁰שאת שליחו לאשננ ישלח, ילמד (מילולית: יראה) מהדוגמא (= מהיד) שלי. ואתה שלח את שליחך עם שליחי, בכדי שיביא בשלום ³⁵את שליחי לאשננ.
באלה ⁴⁰הבה אראה את אחוותך ואהבתך!

27. טיט להכנת לוחות כתיבה
(ARM XXVIII.105.1-19, 32'-36')

שדמלבא עלה למלוכה באשננ לפני חודש אדר (XII) של השנה השתיים-עשרה למלכות זמרלם. במכתבנו שדמלבא מתלונן בפני זמרלם על כך שהוא כותב פעמים רבות לזמרלם בבקשה לשלוח לו צבא להגנת עירו, שהיא למעשה עירו של זמרלם בתוקף היותו הריבון של שדמלבא. זמרלם מפנה אותו אל הממונה על המרעה (מרחם), אבלאל, אך למרות פניותיו הרבות למרחם הוא לא נענה בחיוב. אזי הוא פונה לאתראסד (נציג זמרלם בנחר) בבקשה לשלוח לו עשרים איש בנוסף לאנשים שזמרלם השאיר בנחר והמיועדים להגן על אשננ. אך אתראסד שלח לו רק עשרה אנשים. ביאושו הוא אומר להם שהוא ילך לזמרלם והם יצטרכו לדאוג לעיר. שדמלבא אומר בסיום מכתבו שהוא נענה להזמנת זמרלם לבוא למארי לחגיגת אשתר שהתרחשה בכל שנה בחודש כסלו (IX). והוא מסיים את מכתבו שוב בבקשת עזרה.

אמור אל אדוני: כה (אמר) שְׁדַמְלֵבָא (מלך אֲשַׁנְכֶם) עבדך:
שמעתי את המכתב שאדוני שלח אלי.⁵ אני כותב כל הזמן אל אדוני בדבר
שליחת צבא אליו, אך אדוני אינו שולח צבא, ובכך אינו מחזק את עירו (אֲשַׁנְכֶם)
באומרו: "הנה כתבתי אל הממונה על המרעה (מְרַחֵם). המְרַחֵם ישלח לך
צבא." נעריי התעייפו מללכת הלוך ושוב אל המְרַחֵם.¹⁰ וגמרתני את הטיט של
אֲשַׁנְכֶם בעבור הלוחות שאני שולח חזור ושלוח. הוא אינו שולח כלל וכלל צבא.
ולכן אני גם כותב חזור וכתוב אל אֲתֶרְאֶסֶד (נציג זְמַרְלֵם בְּנַחֵר). כה אני (כותב):
"שלח עשרים אנשי צבא עם הצבא שאדוני השאיר לשמירת אֲשַׁנְכֶם, בכדי
שישמרו על העיר של אדוני." כמו שאת זאת כתבתי לו, הוא שלח רק עשרה
אנשים - (זו) בדיחה (מילולית: צחוק).¹⁵ היות שאני התייאשתי מלכתוב ללא
הרף, כה אמרתי להם: "היות שאינכם מאמינים לי, אלך אל אדוני. תיפסו [את
העיר של אדונכם]!" את זאת אמרתי להם. [אך האנשים] האלה אינם שומעים
את דבריי. הם אינם שולחים לי צבא. והם "סוחבים" אותי בלך ושוב.
³² ובאשר למה שאדוני כתב לי: "בוא (ל)חגיגת אֶשְׁתֶּר, החגיגה של אשתר
התאחרה." הליכתי אל אדוני קרובה. עם שלושים האנשים האלה (כאן),
³⁵ אדוני צריך לשלוח אליי מהר ארבעים או חמישים אנשי צבא. אני אלך אל
אדוני; אינני סומך כלל וכלל על המְרַחֵם.

28. אֶשְׁתֶּר שומרת החיים
(ARM XXVIII.169)

קרנלם מלך אנדרג שבדרום גְּבֵל סַנְגֵּר, מזכיר לְזַמְרֵלֵם שבמכתב קודם הודיע
לו שהוא עומד להקריב קורבן לאלה אֶשְׁתֶּר השומרת את נפשותיהם. הדבר
נקשר להליכתו הקרובה של זְמַרְלֵם לְאַנְדֶּרְג. עתה הוא מודיע לְזַמְרֵלֵם שחגג
את חג האֶלְגֵם של אֶשְׁתֶּר של אַנְדֶּרְג והוא שולח לְזַמְרֵלֵם את חלקו.

אמור [א]ל זְמַרְלֵם: כה (אמר) קֶרְנֵלֵם אחיך:
קודם כתבתי לך שאק[ריב] ⁵ את קורבן חג האֶלְגֵם [של] אֶשְׁתֶּר של אַנְדֶּרְג בדבר
הליכתך. ¹⁰ עתה ¹⁵ הוריתי להקריב את קורבן חג האֶלְגֵם של אֶשְׁתֶּר של אַנְדֶּרְג,
אשר שומרת על נפשך ונפשי. הנה שלחתי את הבשר מנת אחי.

29. הקור חיסל את הצאן
(ARM XXVIII.160)

שָׂרִי, מֶלֶךְ רִזְמֵי שֶׁל יֶסֶן אוּ מֶלֶךְ אֶלְחָת, מִבְקֵשׁ מִזְמַרְלָם לִתֵּת לוֹ אֶת הַצָּאן
שֶׁזְמַרְלָם דִּיבֵר עֲלָיו עִם אֶז, כִּי הַצָּאן שֶׁלוֹ אֲבָדוּ בִקְוֹר הַחוּרְפִי. לֹא נֹאמֵר מֵהֵיכֵן
יִשְׁלַחוּ אֶת הַצָּאן, אֲךָ לְזְמַרְלָם הָיוּ עֲדָרִים בְּאֲזוּרִים שׁוֹנִים, וְלֹא רַק בְּאֲזוּר מֵאֲרִי.

אִמּוֹר אֶל זְמַרְלָם: כֹּה (אִמֵר) שָׂרִי אַחֲרַי:
יִתֵּן-נָא לִי ⁵אֶת הַצָּאן, שֶׁאֲחִי אִמֵר לְאֶז. בְּשָׁנָה (אוּ: בַעֲוֹנָה) ¹⁰הַזָּאת [הַקְּוֹר] הִיא
הִיא חֲזַק וְהַצָּאן שֶׁלִּי הִתְחַסְלוּ (מִלִּילִית: נִגְמְרוּ).

30. הַשְּׁלִיחַ הַנֶּאֱמָן
(ARM XXVIII.85)

חִיסָמִי מֶלֶךְ אֶלְנֶצֶר שֶׁלַח אֶת אֶקְבָּאֲבָם לְזְמַרְלָם וּבִיקֵשׁ מִזְמַרְלָם לְשִׁים לֵב
לְהוֹרָאוֹת שִׁימְסוֹר לוֹ הַשְּׁלִיחַ וְלֹא לַעֲכָב אוֹתוֹ כִּמוֹ שֶׁעִיכַב אֶת צָרִי, אֲלֵא לְהַחֲזִירוֹ
אֵלָיו לֵלֵא שֶׁהוֹת. צָרִי וְאֶקְבָּאֲבָם הָיוּ יוֹעֲצִים קְרוּבִים שֶׁל חִיסָמִי. לְפִי הַמִּכְתָּב
ARM XXVI.315.29 נֹרָאָה שֶׁמְדוּבֵר בְּשָׁנָה הָאֶחָת עֲשֶׂרָה לְמַלְכוּת זְמַרְלָם.
בְּמִכְתָּב זֶה מִיַּעֲזֵץ יִמְצֵם, נִצִּיג זְמַרְלָם אֶצֶל חִיסָמִי, לַעֲכָב אֶת צָרִי אֶצְלוֹ.

אִמּוֹר אֶל זְמַרְלָם: כֹּה (אִמֵר) חִיסָמִי בְנִי:
⁵הִנֵּה מִסְרֵתִי (אוּ: נִתְתִי) מִיַּדֵּעַ מֵלֵא (אוּ: הוֹרָאוֹת מֵלֵאוֹת) לְאֶקְבָּאֲבָם עֲבָדִי
וְשִׁלַּחְתִּי אוֹתוֹ אֵלָיךְ. שִׁים [מֵאוֹ] דְּלֵב ¹⁰לְמִידֵעַ (אוּ: לְהוֹרָאוֹת) שֶׁלוֹ שֶׁמִּסְרֵתִי לוֹ
(אוּ: שִׁנְתִּי לוֹ). וְחִלִּילָהּ שֶׁכִּמוֹ אֶת צָרִי תַעֲכָב (גַּם) אוֹתוֹ שֵׁם. ¹⁵מֵהֵר תֵּן לוֹ
הוֹרָאוֹת וְשִׁלַּח אוֹתוֹ אֵלָי. חוּץ מִמֶּנּוּ ²⁰אֵין אַחֵר בְּשֵׁרֹתֵי שֶׁמִּתְאִים לְהַעֲבִיר
הוֹרָאוֹת.

31. כִּיבוּד לְאֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים (קְטֵרִינִג)
(ARM XXVIII.127)

זְמַרְלָם הוֹדִיעַ לְכָבִי מֶלֶךְ פְּחָת, שִׁישׁ לוֹ אוֹרְחִים מְכֻבָּדִים וְשַׁעֲלִיו לְנִקּוּט בְּאֲמֻצֵּים
הַנְּחוּצִים. כָּבִי עֹנָה שֶׁהוּא יִשְׁלַח לְזְמַרְלָם אֲרוּחוֹת.

אִמּוֹר אֶל זְמַרְלָם: כֹּה (אִמֵר) כָּבִי בְנִי. שִׁמְעֵתִי אֶת מִכְתָּבְךָ שֶׁשִׁלַּחְתָּ לִּי. כִּךְ
כְּתַבְתָּ לִּי: ⁵כֹּה אֶתָּה (כְּתַבְתָּ): "יֵישׁ זָרִים שְׂרָאוּיִים לְכַבּוֹד. ¹⁰הָעֵרֶךְ בְּהֵתָאֵם!"
אֲשֶׁא אֲרוּחָה (אַחֲרִי) אֲרוּחָה לְמִקּוֹם שֶׁאֲבִי יוֹשֵׁב.

32. שרים מסגירים עיר
(ARM XXVIII.165)

תאריך המכתב הוא מראשית מלכות זמרלם. בנאשתר מלך פרד מודיע לזמרלם, ששני פקידים מאפלתם הציעו לקרנלם למסור לידי את העיר, וצבאו של קרנלם מוכן לצאת לדרך. בנאשתר מציע לזמרלם לשלוח בדחיפות צבא לאפלתם, בכדי שלא יחמיץ את ההזדמנות לטול חלק מהשלל. יש לציין ששני הפקידים שימשו בתפקידם באפלתם עוד מימי סמסאד.

אמור [אל] אדוני: כה (אמר) בנאשתר עבדך:
⁵סנתר ואלאס כתבו לקרנלם מאפלתם: "10 בוא, בכדי שניתן (לך) את העיר אפלתם!" עתה הצבא של קרנלם ¹⁵נאסף על מנת ללכת. חלילה שהעיר תיפתח וקרנלם יקח ואת רכוש העיר הזו. ²⁰אדוני צריך לבוא מהר ואדוני צריך לשלוח את הצבא שצריך לשלוח לאפלתם, בכדי ²⁵שברכוש העיר הזו לא נימצא חסרים. ושם ידך תשיג את טוב ביתך!

33. חמורי משא
(ARM XXVIII.144)

ימרצאל צריך היה לספק מלח לזמרלם, אך הוא מסביר לזמרלם, שברשותו אין אנשים ואין חמורים, ולכן הוא מבקש שזמרלם ישלח לו חמורים.

אמור אל אדוני: כה (אמר) ימרצאל עבדך:
שלום ⁵למחוזך.
זאת ועוד. לפני צ[אתי אדוני] נתן לי הוראות בדבר המלח. ¹⁰עתה צבא עלה על מנת לערוך פשיטה (או: להגר מסיבות כלכליות) וא[ין] ביד[י] צבא ¹⁵שאני יכול לשלוח. ואתה יודע שב[גלל] המלחמה ההר שואג (או: מהדהד). ²⁰ועתה אין <חמורים> בידי. אדוני צריך לשלוח לי שלושה חמורים, בכדי שאעמיס עליהם את כל ²⁵המלח המצוי בידי.

34. שמן משחה
(ARM XXVIII.108)

שדמלבא מלך אשנפם, שהיה וסאל של זמרלם, כותב ישירות לשנחרחל, ראש השרים של זמרלם או מזכירו האישי, שהוא מבקש לקבל שמן משיחה משובח

העשוי משורבינא (Cyperus sempervirens, Cyperus horizontalis) ובמתמורה הוא נכון לשלוח לשַנְחַרְחַל כל מה שזה יבקש.

אמור אל שַנְחַרְחַל: כה (אמר) שְדַמְלַבָּא:
שלום לי⁵ כתוב לי מה שלומך.
זאת ועוד. שלח אליי שמן טוב שאני נוהג למשוח בו את עצמי, שמן שורבינא.
ואתה, כתוב אליי את כל¹⁰ בקשתך, בכדי שאשלח אליך.

35. בקשת ריחיים לטחינת שעורה לצבא
(ARM XXVIII.151)

תאריך המכתב הוא השנה החמישית למלכות זְמַרְלָם. חִיאָבָם היה, ככל הנראה, מושל של עיר ששכנה לגדות הפרת בדרום מארי. הוא כותב לזְמַרְלָם, שהוא קיבל מכתב מִפְתָּם מושל סַחַם, שבו הוא מודיע לו, שצבא אֶשְנָנ עומד לעלות (במעלה הפרת). הוא מבקש מִזְמַרְלָם להודיע לו, האם עליו לאפשר לצבא אֶשְנָנ להיכנס לעירו. בהמשך המכתב הוא מדווח, ששלח רשימה שמית של אנשים, שעתידיים לצאת למסע, שטיבו לא צוין. לצורך המסע הוא זקוק לקמח למאכל האנשים. הוא שלח שליחים וסבלים שיביאו קמח, אך הם לא חזרו אליו. הוא מבקש מִזְמַרְלָם שיורה למושל, בוודאי מִפְתָּם, לשלוח אותם אליו מהר, מפני שאין לו יותר שעורה לצורכי הצבא, וכמו-כן הוא מדגיש שאין לו ריחיים לטחון את השעורה.

אמור אל אדונ[י]: כה (אמר) חִיאָבָם עבדך:
הגיע⁵ אלי מכתב של מִפְתָּם, כה הוא (כתב): "הנה איש אֶשְנָנ עתיד לעלות. הוא צריך להתמזג?[?] (מילולית: להערם) עם צבאך, ו(יחדיו) הגנו על העיר והמחוז."¹⁰
את זאת מִפְתָּם כתב אליי. עתה, לבי דואג, מפני שמכתב אדוני לא הגיע אליי. חלילה שמחר איש אֶשְנָנ יגי[ע], ואאפשר?[?] לו להיכנס (במלוא כוחו)¹⁵ לעיר, ואדוני יכ[עס] עליי. אדוני צריך [לכתוב אליי] כך או אחרת בדבר איש אֶשְנָנ.²⁰
זאת ועוד. לפני הגיעי פעם אחת שלחו אליי מכתב [...]. עתה [...] שלחתי רשימה שמית של ההולכים [למסע]. שליח[יי], אשר אני שולח,²⁵ אינם רוצים לחזור [אליי]. אדוני צריך להביא לתשומת לב המושל את האנשים האלה, ואת אלה אשר שלחתי לשאת את הקמח של הצבא, בכדי שיגיעו אליי מהר.
השעורה נ[גמרה]. [ל]חודש חשוון (VIII)³⁰ יִרְמַאֲדָ נתן את מנת השעורה רכוש הצבא ואת שארית השעורה הוא עצמו חתם (בחותם). עתה הגיע סוף החודש והצבא רעב. איש נאמן אחד צריך לבוא הנה,³⁵ בכדי לתת את מנת השעורה

של הצבא. אל ירעב הצבא. ושארית השעורה למנת הצבא אינה טחונה. אין ריחיים. בלי הר'יחיים] צבא⁴⁰ רב ירעב. ש[לום] לעיר [ולמ]חוז.

36. שבועה בכפייה
(ARM XXVIII.64)

אבלאד מלך אשלפ מדווח לזמרלם, שזקני העיר אסק שבאדמרץ, דרומית מפתת, הלכו לפגישה עם אתראסד, נציב זמרלם בנחר. אתראסד העביר אותם לידי אסקראד מלך פרנ וקטר. זה האחרון ציווה עליהם להישבע לו שבועת נאמנות בשם העיר אסק, אך נענה בסירוב. לאחר התערבותו הבוטה של אתראסד הם הסכימו להישבע לאסקראד.

אמור אל אדוני: כה (אמר) אבלאד עבדך:
כלל איש אסק הלך⁵ עם הזקנים אל אתראסד על-מנת להיפגש (אתו), אך הוא (אתראסד) לקח ולידי נערו חבדאסח¹⁰ נתן אותם, והוא (חבדאסח) נתן אותם לאסקראד. כה אמר אסקראד לאנשי אסק: "השבעו לי בחיי האלים!" האנשים ענו לו בשלילה. לקח אתראסד ולאנשי אסק שלח את שליחו²⁰ באומרו:
"במצוותי השבעו לו." לקחו האנשים ולאסקראד נשבעו.
²⁵ידע-נא אדוני את המידע הזה, את מה שאתראסד מעולל כל הזמן.

37. משלוח קרני ראם ונוצות בת יענה
(ARM XXVIII.43)

בברכת משה נאמר על יוסף: "וקרני ראם קרניו" (דב' לג, יז). בארכיון מארי מצוי מכתב קצר שעניינו קרני ראמים. מלך הללם (שבט חורי ששכן ממזרח לחידקל) הנמצא בביקור בארמון אדלשן מלך ברנדם (בצפון מערב משולש החבור) דורש חזור ודרוש מאדלשן קרני ראמים. זה האחרון פונה לזמרלם בבקשה לשלוח לו קרני ראמים ונוצות בת-יענה.

אמור אל זמרלם: כה (אמר) אדלשן (מלך ברנדם):
מלך הללם⁵ יושב לפניי, והוא לא חדל לבקש ממני קרני ראמים, וכל הזמן הוא מטריד אותי.¹⁰ עתה, אם באמת אתה אוהב אותי, אל תעכב את בקשתי זו. שלח אליי¹⁵ או עשרים או שלושים קרני ראמים ונוצות בת-יענה.
שלום לי שלום לצבאות. כתוב לי מה שלומך.

38. מלך עני
(ARM XXVIII.49)

אֲבֵלְאָד מֶלֶךְ אֲשֶׁלֶךְ מִזְכִּיר לְזִמְרָלִם שֶׁהוּא זֶה שֶׁהִמְלִיךְ אוֹתוֹ בְּאֲשֶׁלֶךְ, בִּשְׁנֵה הַרְבִּיעִית אוֹ הַחֲמִישִׁית לְמַלְכוּת זִמְרָלִם, כִּשֶׁם שֶׁהִמְלִיךְ שְׁלוֹשָׁה מַלְכִים אַחֲרָיִם בְּאֲדִמְרָץ. הוּא מִבְקֵשׁ מִזִּמְרָלִם הַנְּחִיּוֹת הַנוֹגְעוֹת לְעָרִים הַנְּתוּנוֹת לְמִרוֹתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁסְּמֵתָר מֶלֶךְ אֲשֶׁנְּכֶם שׁוֹלֵט בְּהֵן עֵתָהּ. מִצְבּוֹ גְרוּעַ. אֵין לוֹ אַרְמוֹן לְהִשְׁתַּכֵּן בּוֹ וּמִצְבּוֹ הַכֹּסֶפִי בְּכִי רַע, עַד כִּדֵּי כֶּךָ שֶׁשְׁלִיחֵי זִמְרָלִם סִירְבוּ לְקַבֵּל מִמֶּנּוּ אֶת הַתִּשְׁרָה הַמְּגִיעַ לְשִׁלּוּחַ, כִּי לְדַעְתָּם הִיָּה קֶטֶן מְדִי. הוּא מִמְתִּין לְשִׁמוּעַ חֲדָשׁוֹת מִזִּמְרָלִם. הַמְּכַתֵּב מְכִיל גַּם מִידַע גֵּיאוגְרָפִי מִעֵינָיִן. מִשׁוֹלֵשׁ הַחֲבוּר הוּא חֶבֶל אֶרֶץ הַחֲרוּץ בּוֹאדִיּוֹת שֶׁבַעוֹנֹת הַגְּשָׁמִים מִתְּמַלְאִים מִיָּם. מִסְּתַבֵּר שׁוֹאדִי הַסְּמוּךְ לְאֲשֶׁלֶךְ עֲלֵה עַל גְּדוּתָיו וְסַחֵף חֲלָקִים מִהָעִיר כּוֹלֵל אַרְמוֹן הַמֶּלֶךְ שֶׁאֲבֵלְאָד בִּיצֵר זֶה מִקְרוֹב.

אִמּוֹר אֵל אֲדוֹנִי: כֹּה (אִמּוֹר) אֲבֵלְאָד: (מֶלֶךְ אֲשֶׁלֶךְ) עַבְדְּךָ:
5 אֲדוֹנִי הַכְּתִיר אוֹתִי כִּמוֹ (שֶׁהַכְּתִיר) אֶת סְמֵתָר (מֶלֶךְ אֲשֶׁנְּכֶם), אוֹ אֶת שְׁבָרִם (מֶלֶךְ סֹס) אוֹ אֶת תִּמְרָץ, (מֶלֶךְ הָעִיר תִּרְמָנִן שֶׁבְּצַפּוֹן אֲדִמְרָץ), (אֶרֶץ) מֵהָ עִם הָעָרִים שֶׁאֵין צָרִיךְ לְמִשׁוֹל בְּהֵן? וְהִנֵּה הוּא הַחֲרִיב? (אוֹ: שֶׁרָף?) אֶת אֲשֶׁלֶךְ, שֶׁאֲדוֹנִי הוֹשִׁיב אוֹתִי (בֵּה).¹⁰ וּמֵאֵז הַשְּׁנָה שֶׁעֲבָרָה עִרְיִי נִשְׁלַטוֹת עַל-יַדִּי סְמֵתָר (מִלּוּלִית: בֵּיד סְמֵתָר הוֹלְכוֹת), וְאֲדוֹנִי יוֹדַע (אֶת זֶה). הַיּוֹם (מִלּוּלִית: בֵּיוֹןִם הַזֶּה)¹⁵ אֵין רַע[ב]. אֵינִי [יוֹשֵׁב] בְּאַרְמוֹן (מִלּוּלִית: בְּבֵית). בִּשְׁנֵה שֶׁעֲבָרָה בִּיצֵרְתִּי (אֶת הָעִיר) וְלִהְיוֹתִי (מִלּוּלִית: לֹא לֵב הָאֵל) הִנֵּהר סַחֵף אֶת כָּל מֵה שֶׁבִּיצֵרְתִּי.²⁰ [בַּעַתִּיד] כֹּאשֶׁר אֶפְגַּשׁ [עִם] אֲדוֹנִי, [ל]א תִּהְיֶה לִּי [מִתְּנָה] שֶׁאוֹכֵל לְהַעֲנִיק לְאֲדוֹנִי. [א]ם אֲדוֹנִי רוֹצֵה (מִלּוּלִית: לֵב אֲדוֹנִי) ²⁵אֵל יִתֵּן אֲדוֹנִי מִתְּנָה לְנַעֲרִי. הִנֵּה לוֹוִיתִי שְׁנֵי שִׁקְלֵי (= 16 גֶרָם) כֹּסֶף, וְנִתְּתִי (אוֹתָם) לְשִׁלְיָחִים שֶׁל אֲדוֹנִי, אֶךְ הֵם לֹא קִיבְלוּ (אוֹתָם מִמֶּנִּי), (בְּאוֹמְרָם): "זֶה) מִעֵט!"³⁰ נַעֲרִי אֶחָד שֶׁל אֲדוֹנִי [צָרִיךְ לְבוֹא (הִנֵּה)], בְּכִדֵּי לִידַע אוֹתִי מֵהַ שְׁלוֹם אֲדוֹנִי.

39. "יחי אדני המלך" (מל"א א, לא)

אֲבֵלְפָאֵל לְזִמְרָלִם
(A.2119 [LAPO 17 442])

עַל הַרְקַע הַהִיסְטוֹרִי שֶׁל הַמְּכַתֵּב רָאָה בִּסְפָרִי, עֵמ' 18-19 וְכֵן עֵמ' 57. הַמְּכַתֵּב שֶׁל אֲבֵלְפָאֵל, הַמְּמוֹנָה עַל אֲזוּרֵי הַמְּרַעָה הַמְּמַלְכִיתִים (מְרַחֵם) בְּאֲזוּר דְרוֹם גְּבֻלַּת סְנִגְר', נִפְתַּח בִּידִיעָה, שֶׁשֶׁגְרִיר זִמְרָלִם בְּשֵׁם יְרַחֲאָבִם שֶׁנִּשְׁלַח לְאֲשֶׁנְּכֶם הוֹרֵשָׁה לְעִזּוֹב אֶת אַרְמוֹן אֲשֶׁנְּכֶם וְלְחִזּוֹר לְאַרְצוֹ. אֲבֵלְפָאֵל מִזְהִיר אֶת זִמְרָלִם מִפְּנֵי הַמְּסָר שֶׁהִשְׁלִיחַ מִבֵּיא מִמֶּלֶךְ אֲשֶׁנְּכֶם. לְטַעֲמוֹ מִן הַמְּפּוֹרְסָמוֹת שֶׁמֶלֶךְ אֲשֶׁנְּכֶם הוּא רִמְאִי וְהוּא עֵתִיד לְהוֹלִיךְ שׁוֹלֵל אֶת זִמְרָלִם. הוּא טוֹעֵן שֶׁכוֹוֹנוֹתָיו לְשִׁלוֹם, אֶךְ לְמַעֲשֵׂה הוּא מִתְּכַנֵּן לְכַבוֹשׁ עָרִים, שֶׁהֵן בְּעֵלּוֹת בְּרִית שֶׁל זִמְרָלִם, הֵן בְּדְרוֹם גְּבֻלַּת סְנִגְר'

והן בצפונן, בארץ שְׁבֵרְתָם. תוצאות הכיבושים האלה יהיו שכל ערי הממלכה שהיו עד היום בעלות ברית של זְמַרְלָם במעמד וסאלים, יכירו במלך אֶשְׁנָנְךָ כבריבון שלהן. כוונת מלך אֶשְׁנָנְךָ היא להקים ממלכה כדוגמת ממלכתו רחבת הידיים של סַמְסַאֲדָךְ, שאחת מבירות ממלכתו הייתה אֶפְלַתָם שאותה כבש מלך אֶשְׁנָנְךָ בראשית מסעו. הכותב מזהיר את מלכו שעליו לא להתמהמה, אלא למהר ולבוא על-מנת לעצור את אֶשְׁנָנְךָ. הן הצבא המורכב מהחֲנָם והן בעלי בריתו של זְמַרְלָם באֲדַמְרָךְ מחכים לבואו על-מנת להילחם בפולש. מנהיגי החֲנָם נאספו ושלחו שליחים לזְמַרְלָם בלי ספק על-מנת לזרזו לבוא אליהם.

אמור אל אדוני: כה (אמר) אֶבְלַפְאֵל עבדך:

שמעתי על שחרור (= קבלת רשות לעזוב) יֶרְחַאֲבָם מאיש (= מלך) אֶשְׁנָנְךָ.⁵ אדוני יודע שהבית הזה (= אֶשְׁנָנְךָ) מלא מרמה (השווה יר' ה, כז). חלילה שעד שהוא (מלך אֶשְׁנָנְךָ) יכבוש את אַנְדַּרְגָּךְ, הוא ערום יערים על אדוני. (אך) אחרי שיכבוש את אַנְדַּרְגָּךְ,¹⁰ הוא ישים את פניו אל כַּרְדָּךְ. אחר-כך הוא יעבור את הר סַגְרָךְ (גְּבֻלַת סַנְגָּר) ואזי ארץ שְׁבֵרְתָם כולה תקרא אליו: "יחי אדוני!". הבית הזה¹⁵ פועל כל הזמן כמו סַמְסַאֲדָךְ. הוא לא חדל להציב את גבולותיו (יותר ויותר רחוק). הוא כבש את אֶפְלַתָם ואז יי[שר את דרכו] לקַטְרָךְ ולאֲלַחְדָךְ. ואת העיר שיכבוש²⁰ הוא יכניס תחת חסותו. הבית הזה מלא מרמה (חזרה מקשרת). לפני שהמשא (או: המס) יכביד על היד (או: על האח = בעל הברית)? והמים (או: הימים) קרבים? (= לפני שיהיה מאוחר מדי?), הבה נפשוט עליו!²⁵ החֲנָם משתוקקים להילחם ומלכי אֲדַמְרָךְ עם צבאותם נאספו והם נושאים עיניהם רק אל אדוני! הִסְגָּךְ נאספו ושלחו את אֲנַתְאֵל וְחַנְזָן אל אדוני. ישאל-נא אדוני את עבדיו וי[בוא] נא הנה.

40. ניחוש בעזרת רגב אדמה של עיר

שִׁכְנָם נציב זְמַרְלָם בְּנַחַר לזְמַרְלָם
(ARM XXVI.346)

מאז שזְמַרְלָם כבש את נַחַר, כנראה בשנתו השביעית (ראה בספרי, עמ' 122, סעיף 8) בני המקום מרוצים מאוד. שִׁכְנָם שולח למלכו רגב מאדמת העיר, בכדי שיוורה לנחש ניחוש הקשור בעיר (ראה להלן ARM XXVI.184) שזה עתה נכבשה והוא מבקש שמלכו יתנהל לפי תוצאות הניחוש. כמו-כן הוא מבקש ממלכו אספקה של שעורה, שאזלה מהעיר.

אמור אל אדוני: כה (אמר) שכנם עבדך:
שלום לעיר נַחַר.⁵ המשמרות שלי חזקים.
אני שומע כל הזמן את דברי (תושבי) הארץ (מילולית: שפת הארץ) בדבר
העובדה שאדוני כבש את נַחַר, והם שמחים מאוד (באומרם): "לא עוד (=)
מספיק!)! השגנו¹⁰ רועה חזק! ולא עוד! נתחיל לבנות את בתינו." ¹⁵ זה הלך
הרוחות של הארץ. זאת ועוד. הנה שלחתי אל אדוני רגב אדמה של העיר.
²⁰ אדוני צריך לפעול לפי ההתייעצות (בניחוש) שלו ... אין שעורה בתוך העיר.
יפעל נא אדוני להכנסת שעורה (לעיר).

אַתְרָאסְדַּ מוּשַׁל נַחַר לְזַמְרָלָם
(ARM XXVI.184)

אַתְרָאסְדַּ שלח למלכו, כנראה בשנה הארבע-עשרה למלכותו, רגבי אדמה של
שלוש ערים והוא מבקש שהוא יערוך ניחוש עליהם. בספרי, עמ' 47, כתבתי על
"אימות הנבואה באמצעות ניחוש": "הבחינה נעשתה באמצעות בחינת ציטת
הבגד וקווצת שער הראש של הנביא (ופעם גם של מי ששמע את הנבואה)
שנשלחו למארי ושם המנחשים, הַבְּרִי, ניחשו עליהם, מתוך אמונה שפריטים
אלה מייצגים את בעליהם." ממכתבנו מסתבר שכאשר רצו לנחש בדבר גורלה
של עיר, שלחו למנחשים רגב אדמה של העיר שעליו נערך הניחוש (ראה
XXVI/1, pp. 41-43).

אמור אל אדוני: כה (אמר) אַתְרָאסְדַּ עבדך:
⁵ בדבר רגב(י) האדמה שאדוני כתב לי (אודותיהם), הנה שלחתי אל אדוני את
רגב(י) האדמה של אַרְגֶּשׁ, אַשְׁלַפ־¹⁰ וּשְׂרָזָם. אדוני צריך לערוך ניחוש על רגבי
האדמה האלה.

41. נכד נולד לְזַמְרָלָם

שְׁכָנָם נְצִיב זְמַרְלָם בְּנַחַר לְזַמְרָלָם
(ARM XXVI.352)

את המכתב ניתן לתארך לשנה השביעית למלכות זְמַרְלָם, זמן מה לפני חודש
כסלו (IX), שבו נערכו במארי חגיגות האלה אַשְׁתֶּר, שאליהן היה נהוג להזמין
את הווסאלים של זְמַרְלָם. מכתבו של שְׁכָנָם דן בשני עניינים: 1. חִיִּסְמַּ הוּזְמַן
על-ידי זְמַרְלָם (בפגישה בעיר חִזְיָנָם שבאדמרץ לפי ARM XXVIII.50.3-4)
לבקר במארי לרגל חגיגות האלה אַשְׁתֶּר. חִיִּסְמַּ מסביר שהוא איננו יכול לבוא

למארי, מפני שעליו קודם להשקיט את התסיסה באַדְמֶרֶץ. שְׁכָנָם ממשיך וכותב שמלכי אַדְמֶרֶץ נאספו בעיר אַרְגֶּשׁ ומשם הם הלכו לפגוש באזור נְחָר את קַרְנָלִם מלך אַנְדֶּרְג ואת חִיסְמֶ מלך אַלְנֶצֶר. הוא מציע למלכו לכתוב לחִיסְמֶ מכתב ראוי. מתעודה אמרכלית אנחנו יודעים שבחודש טבת (X) חִיסְמֶ שהה במארי וקַרְנָלִם שהה בתְרֶק בדרכו למארי (M.11337 [ARM XXX, pp. 336-] (337)). 2. שְׁכָנָם מודיע לסבא המאושר זְמַרְלִם שבתו כָּרֶם, שנישאה לחִיסְמֶ בשנה הרביעית למלכות זְמַרְלִם, ילדה לו נכד.

אמור אל אדוני: כה (אמר) שְׁכָנָם עבדך:
אדוני נתן לי הוראות⁵ בדבר הליכת חִיסְמֶ לקורבן של אַשְתֶר. אמרתי (את זה) לחִיסְמֶ, אך כה הוא ענה לי,¹⁰ כה (הוא) אמר: "הליכתי (עכשיו) איננה הולמת, עד אשר [לא] אשקיט את אַדְמֶרֶץ (מילולית: לא ארגיע את לב אַדְמֶרֶץ)". עתה, המלכים של אַדְמֶרֶץ נאספו [ב]אַרְגֶּשׁ (על-מנת ללכת) אל¹⁰ [קַרְנָלִם] [חִיסְמֶ]. הם קיימו את האספה באַרְגֶּשׁ ושמנו את פניהם (ללכת) אל מחוז נְחָר.²⁰ עתה, יוועץ נא אדוני בהתאם למעמדו המלכותי ויכתוב נא אל חִיסְמֶ את אשר ראוי לו לכתוב. זאת ועוד. כֶּךָ ילדה בן.²⁵ ישמח נא אדוני!

42. "איש לשון"

בְּקֶקֶם וּכְבֶּס־אֲדוּ לְזִמְרָלִם
(ARM XXVI.475)

גם מכתב זה כמו המכתב שהבאנו בסעיף 23 עוסק ב"איש לשון". תאריך המכתב הוא השנה הרביעית למלכות זְמַרְלִם. על הרקע ההיסטורי של המכתב ראה בספרי, עמ' 18. זְמַרְלִם כתב לְבֶקֶקֶם, הַסְגָּם של סְפֶרְתֶם הסמוכה לחנת, ולְכְבֶּס־אֲדוּ, ששרת בחנת, שהוא מתכוון להקריב קורבן לאלה דָרְתֶם. תעודה כלכלית מלמדת, שזְמַרְלִם שהה בעיר בחודש שבט (XI) (ARM XII.50). על חשיבותה האסטרטגית של העיר ראה בספרי, עמ' 56. זְמַרְלִם חושש שאֲשַׁנְנֶ תנצל את העובדה שהוא יהיה עסוק בחגיגות האלה דָרְתֶם, ותגרום צרות. לכן הוא מורה להם לשלוח את משמרות הספר שלהם על-מנת לשבות מודיעים שבאמצעותם הם יוכלו ללמוד מהן כוונות אֲשַׁנְנֶ. בְּקֶקֶם וּכְבֶּס־אֲדוּ נענים לבקשתו והם שולחים לו מודיעים שנשבו על-ידי משמרות הספר שלהם בין שתֶלֶם וְיַחְפֶל (שתיהן בעמק החדקל התיכון). הם עתידים למסור לו דין וחשבון מלא על כוונותיה של אֲשַׁנְנֶ.

א[מ]ר אל אדוננו: כה (אמרו) בַּקֶּקֶם וּכְבֹּס־אֶדְ עַבְדֶּיךָ:
שלום למחוז.⁵ משמרות הספר שלנו חזקים.
כה כתב אלינו אדוננו: "אקריב (מילולית: אעשה) את קורבן האלה דַּרְתֶּם.
חלילה שבשעה שאהיה עסוק בקורבן, צבא אֶשְׁנֶנּוּ¹⁰ במקום אחר (או: היכן
שהוא)... ויגרום לי צרות. שלחו את משמרות הספר שלכם,¹⁵ בכדי שישבו
(מילולית: יקחו) מודיע ('איש לשון'). " אדוננו כתב לנו את זאת. בהתאם לאיגרת
אדוננו שלחנו את משמרות הספר שלנו והם שבו מודיע(ים) בין שְׁתֵּלֶם²⁰ וְיַחְפֹּל.
הנה הובלנו אל אדוננו את המודיע(ים). יבקש נא²⁵ אדוננו מהם דין וחשבון
מלא.

43. "ושמן למאור" (שמות לה, 8א); "ושמן לא תסוך" (דברים כח, מב1); "ולא
רככה בשמן" (ישעיה א, א3); "וראשית שמנים ימשחו" (עמוס ו, א2)

אַבְלַפְאֵל, אחד ממפקדי חיל המשלוח של מארי שנשלח לבבל, לְזַמְרֶלֶם
(ARM XXVI.273)

מקדמת דנא שימש השמן למאכל, למאור ולמשיחה לצרכים רפואיים
ואסתטיים. עדויות לשימושים אלה מצויות הן במקרא והן בתעודות כלכליות
ובמכתבים ממארי. במכתב שלפנינו שר הצבא אַבְלַפְאֵל, כותב לְזַמְרֶלֶם לקראת
סוף השנה השמינית למלכות זְמַרְלֶם, ששר צבא בבלי הנמצא עם אנשיו במארי
התלונן במכתב לחמורבי, שלא דואגים לחולים, בוודאי מבין אנשיו, ולא מושחים
אותם בשמן.

אמור אל אדוני: כה (אמר) אַבְלַפְאֵל עַבְדֶּיךָ:
כך כתב⁵ אֶשְׁרַמְנֶסֶם, עבד חמורבי, אל אדוני: "לא מושחים¹⁰ בשמן את
האנשים החולים ולא דואגים להם (מילולית: לא מתבוננים בפניהם)". את זאת
כתב אֶשְׁרַמְנֶסֶם לאדוני.

אֶסְקֶדֶם לְזַמְרֶלֶם
(ARM XXVI.29)

תאריך המכתב הוא השנה הרביעית למלכות זְמַרְלֶם והוא מתייחס לאותו אירוע
שאליו מתייחס ARM XXVI.27 (ראה בספרי, עמ' 253). מכתב נוסף ARM
XXVI.28 שנכתב גם הוא על-ידי אֶסְקֶדֶם מכיל מידע המשלים את המידע
שבמכתב שלנו. אל אֶסְקֶדֶם הגיעו שליחים עייפים מחלחֶדֶן הנמצא עם החֶגֶם.
לכן הוא השאיר אותם אצלו ואת המכתבים שהביאו אתם הוא הכניס למעטפות

טין וחתם אותן כנראה בחותמו. אֶסְקָדָם מפציר בזמְרָלָם להגיע מהר למקום שבו נמצא הצבא. המנחש אֶסְקָדָם ניחש בעבור מנהיג החַנָּם פְּאֶלֶל. הוא מסיים בבקשה למהר לשלוח שמן, מפני שאחרת בקור החורף הצבא לא יוכל להילחם, מפני שהוא זקוק לשמן להכנת מזונו.

אמור אל אדוני: כה (אמר) אֶסְקָדָם עבדך:
שליחים של חֶלְחָדָן⁵ הגיעו אליי מלפני החַנָּם. האנשים האלה היו עייפים ולכן עיכבתי אותם. וחתמתי את הלוח אשר הם נשלחו אתו אל אדוני ואת הלוח אשר הם [נשלחו אתו] אליי¹⁰ ו[ש]לחתי (אותם) אל אדוני...⁵ אדוני צריך את הדרך... צריך לשלוח ו... צריך לה[גיע] למארי! אדוני צריך להגיע מהר אל הצבא.¹⁰ ניחשתי (מילולית: עשיתי) בכבשה לבנה של פְּאֶלֶל. אדוני צריך להגיע מהר. זאת ועוד. הצבא קיבל (מילולית: תפש) את הצידה, אך אין שמן. היום קר (או: יום חורפי).¹⁵ עתה, חישבתי את מנת השמן שלהם: 982 ליטר שמן. צריך להעמיס (מילולית: לשאת) מהר [בסירות] את מנת השמן של הצבא ומהר [הם צריכים לקבל אותו?]. אדוני יודע שבלי שמן הצבא [א]²⁰ לא [יוכל] לה[לחם] בקור (או: בחורף).

אֶסְקָדָם לזמְרָלָם
(ARM XXVI.28)

אֶסְקָדָם הגיע לקֶטָנָן עם צבא קֶטָנָן הסובל מהקור. אֶסְקָדָם דואג לאנשיו. הוא מבקש שזמְרָלָם יגיע מהר לסֶגְרָתָם.

אמור אל אדוני: כה (אמר) אֶסְקָדָם עבדך:
⁵זֶה עתה הגעתי לקֶטָנָן. צבא קֶטָנָן (נמצא) אתי. והקור החלה את הצבא. ואילו לא הייתי הולך אתם ולא הייתי¹⁰ דו[אג] להם (מילולית: לא מתבונן בפניהם [אנחנו מציעים להשלים: [at-ta-na-[tá-al]] בד[ר]ר, אזי לאן שהלכ[תי]...
¹⁷[ב]סֶגְרָתָם...²⁰ע[תה] אדוני... בנוסף לזה אדוני צריך למהר לסֶגְרָתָם לקראת [הצבא].

44. "ויהי לו הושע עבד ויִשָּׁב לו מנחה... ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה" (מלכים ב, יז, גב; ד, א, ג)

ימצֵם לזמְרָלָם
(ARM XXVI.318)

אחת החובות העיקריות של הווסאל כלפי הריבון שלו היא העלאת מס שנתית (על יחסי וסאל-ריבון ראה בספרי, עמ' 93-95). הפסקת תשלום המס היא בבחינת עילה למלחמה (casus belli). הן המקרא והן מכתבי מארי מתעדים את חובת מס הווסאל. במכתב שלפנינו מדובר בדרישת מס שלא נענתה, מפני שהמועמד להיות וסאל, שר, סירב להכיר בדורש המס, אתמרם, כבריבון, והעדיף על פניו את זמרלם כריבון. תאריך המכתב הוא השנה האחת עשרה למלכות זמרלם. על אירועי השנה ועל מצור רזמ של יסן, שבה מלך שר, ראה בספרי, עמ' 23. המכתב שייך לקבוצת מכתבים המתארים את מצור רזמ על-ידי אתמרם העומד בראש צבא של עילם ואשננ. ימצם אחד משני מפקדי חיל המצב של מארי באלנצר מצטט בתשובתו לזמרלם, כמנהג סופרי התקופה, את הדברים שזמרלם כתב לו. זמרלם ביקש שימצם יעדכן אותו בזמן אמת על המתרחש ברזמ. ימצם מדווח על הצלחות שר הנצור כנגד הצרים על עירו. לאחר קטע פגום בלוח מסתבר, שאתמרם שעומד בראש הצרים, מציע לשר להעניק לו את מס הווסאל ולשחרר את אנשיו שנשבו על-ידי שר. זה האחרון מסרב להצעה, וככל הנראה הצרים עומדים להסיר את המצור גם בלי מילוי דרישותיהם ולעזוב. ימצם מזרז את זמרלם להגיע לרזמ קודם לנסיגת הצרים, בכדי להכות בהם ולזכות בתהילת מנצח, כמי שבזכותו הוסר המצור ואזי כנראה הוא יתקבל ביתר קלות כריבון של שר.

אמור אל אדוני: כה (אמר) ימצם עבדך:

שלום לי, שלום לעיר ולצבא.

אדוני כתב לי כך: כה (כתב) [אדוני]: "כתוב אליי⁵ בדחיפות כל ידיעה שת[גיע] אליך. ודאג שנושא מכתבך יהיה קשוח." הגיעה ידיעה מרזמ, האומרת: "שר הניח זפת¹⁰ לפני מגדל-המצור והצית אש בתוך הזפת ומגדל המצור התמוטט. והאש איכלה את מכשיר המצור² ואת החומה שבלב העיר...¹⁷ מג[דל] מצור... חומה... ב...²⁰ אחרי שהמידע... אתמרם כתב [לשר]: "[תן לי את המנחה (של וסאל)] ושחרר אלי את הצבא (השבויים שלי) אשר הכנסת (לרזמ)". (אך) הוא לא נ[תן] לו את המנחה (של הווסאל),²⁵ ולא שחרר אליו את האנשים שהכניס (לרזמ), והעיר חזקה. וחלילה שאתמרם וצבאו יעזבו לפני הגיע אדוני, וכתוצאה מכך אדוני לא יעוטר בתהילת המושיע (מילולית: "שם תשועה"). יפעל-נא (או: יחליט-נא) אדוני, בכדי להגיע מהר הנה."

45. "נכנס יין יצא סוד" (מסכת סנהדרין ל"ח, א)

ימצם לזמרלם

(ARM XXVI.311.1-29 [= LAPO 17 554])

תאריך המכתב הוא השנה האחת-עשרה למלכות זמרלם. על אירועי השנה ראה בספרי, עמ' 23. ימצאם אחד משני מפקדי חיל המצב של מארי באלנצ'ר, מדווח למלכו על דליפת מידע סודי מחצרו. הדבר נודע לימצאם באמצעות איש של זמרלם בשם אבנאד. זה האחרון ביקר את כנאם, נציג עילם בשבת-אנל. במהלך שיחה עם כנאם ששתה לשוכרה נודע לימצאם שדברי זמרלם הובאו לידיעת שליט עילם על-ידי חצרן בן שבט חנאם ששימש לפני זמרלם, באמצעות אדם בשם אשרלם (ייתכן שעניין לנו באשרלם, שהיה שר צבא של יסמחאד ועבר אחר-כך לצד הבבלים) וכן על-ידי אנשי צבא שהדליפו מידע לאשרלם, שבוודאי דיווח על כך לשליט עילם. ימצאם מציע לזמרלם לחקור את עניין ההדלפות מחצרו.

אמור אל אדוני: כה (אמר) ימצאם עבדך:
כנאם לא ידע⁵ שאבנאד נמצא ביחסים טובים עם [אדוני]. ובשעת שכרותו אמר דבר (לאבנאד). כה הוא (אמר): "אינך יודע כי דבר זמרלם (מגיע) ל¹⁰ידי השליט (של עילם)?" כה אני (אמרתי): "הכיצד?" כה הוא (אבנאד ענה): "(בן שבט) חנאם, אשר עומד לפני המלך (לשרתו), כל הזמן מגלה (את המידע) לאשרלם." ¹⁵ ובנוסף לזה. יש מבין חיל הרגלים, אשר כותבים בקביעות לאשרלם. "עתה, ²⁰ יבדוק נא אדוני את עניינם, ואת אלה אשר כל הזמן מגלים את דבר אדוני, אדוני צריך לחקור (או: להעניש) אותם. אף פעם כנאם אינו אומר דבר שקר. ²⁵ האיש מוסמך לדבר בשם אדוניו (מילולית: הוא שפת אדוניו). הוא אף פעם אינו אומר דבר שקר.

46. החבירו איננו עברי אלא מהגר

יקמאד מושל סגרתם לזמרלם
(ARM XIV.50.1-20 [LAPO 17 662])

מיום שנתגלו בתעודות מהמזרח הקדום החבירו (*habirū*) היו חוקרים שזיהו אותם עם העברים. בזמנו אף כתבתי מאמר שבו השוויתי בין "ארץ העברים" (בראשית מא, טו^א) ל"שדה החבירו" שמופיע בתעודה מאוגרית (*Orientalia* XLI/3 [1972], pp. 383-386). תעודות מארי מאפשרות לנו להבין מהי משמעות המונח חבירו, מפני שבהן מופיע הפועל *habārum* שממנו נגזר השם. מסתבר שמשמעות הפועל היא להגר. היום אנו מקבלים את השקפת החוקרים הדוחים את הזיהוי של העברים עם החבירו, אך לעומת זאת מבחינת מובנו של השם יש דמיון בין החבירו לבין "הגר" המקראי: החבירו הוא מי שהיגר ממקום מושבו.

במכתב של יִקְמַאֲד מושל סְגֶרְתֶּם מסופר על אדם ממחוז מארי, מהיישוב נְשָר, שהחליט מסיבות אישיות להגר (*habārum*) בשנה השביעית למלכות זְמַרְלִם לארץ שְבֶרְתֶּם (האזור שבין החידקל לואדי א-רד). אך כאשר בשנה האחת-עשרה למלכות זְמַרְלִם עלתה עילם מֶאֶשְנִנְּ בנהגת אֶתְמַרְם לאזור (ראה בספרי, עמ' 23) הוא ברח משְבֶרְתֶּם ומצא מקלט בעיר אֶלְנֶצֶר. שם הוא התיישב בקרב חיל המצב של מארי שנמצא שם, אך הוא לא צורף לחיל המצב. מדובר כנראה בחיל המצב של מארי שהיה מוצב בעיר הוסאלית של זְמַרְלִם. כאשר חיל המצב שב למארי הוא הלך אתם. בדרכם למארי הם עברו דרך עיר המחוז סְגֶרְתֶּם. שם הוא נתפס על-ידי מי שנשלח לתפוס עריקים, ולתופס העריקים הוא סיפר את כל הקורות אותו בהדגישו שהוא איננו עריק.

אמור אל אדוני: כה (אמר) יִקְמַאֲד עבדך:

⁵איש אחד, אֶמְאֶבֶל שמו, איש נְשָר בא הנה מֶאֶלְנֶצֶר. איש אחד מהמבצר, אשר נמצא (מילולית: יושב) בֶּאֶלְנֶצֶר, אשר ¹⁰בא הנה להוליך עריקים, תפ[ס] אותו באמרו: "עריק!" אך אֶמְאֶבֶל] כך ענה לו: "לפני ארבע שנים הגרתי (שורש *habārum*) לארץ שְבֶרְתֶּם, ¹⁵וכאשר אֶתְמַרְם עלה מֶאֶשְנִנְּ פחדתי ממעשי איבה ונכנסתי לתוך אֶלְנֶצֶר, וישבתי עם אחיי. לא צורפתי לחיל הנבחר (או: הצבא הסדיר). ²⁰בשום אופן לא בר[ח]תי קודם!"

47. "כי מי עמד בסוד ה'" (ירמיה כג, יחא₁); "ואם עמדו בסודי" (כבא)

ימצם לזמרלם

(ARM XXVI.307)

ירמיהו מתאר את ה"חצר" של האל בדמות החצר המלכותית של מלך, למשל בירושלים. כשם שלמלך יש התוועדויות סודיות בארמונו, כך גם לאל יש לכאורה התוועדויות כאלה, אך נביאי השקר אינם נוכחים בהם. בתעודות מארי אנו מוצאים עדויות להתוועדויות סודיות בחצרות של מלכי התקופה וגם במקרה שלפנינו יש מי שאינו מוזמן להשתתף בהן. מהמכתב שאנו מביאים חסרה היום מחצית הלוח, אך אין ספק שהמוען הוא יִמְצֵם אחד משני מפקדי חיל המצב של מארי בֶּאֶלְנֶצֶר והנמען הוא זְמַרְלִם. תאריך המכתב הוא השנה האחת-עשרה למלכות זְמַרְלִם. על אירועי השנה ראה בספרי, עמ' 23. זְמַרְלִם הורה לְחִיסְמִ מלך אֶלְנֶצֶר לאפשר לאנשיו שנמצאים בחצרו להיות נוכחים בפגישותיו הסודיות עם שליחים שבאים לדווח לו על הקורה באזורים שמהם הם באים או על מה שמלכיהם הורו להם למסור לְחִיסְמִ. אולם מאז שִׁכְנָם נציג עילם שכבשה את שְחַנְּ (היא שְבֶת-אֶנְלִל) התמקם שם לא מאפשרים יותר לִיִמְצֵם להיות נוכח בפגישות הסודיות האלה. לכן הוא לא היה נוכח בשעה ששליחים של מי שעמדו

בראש חיל עילם, אתמרם ופנם מסרו את דבר שליחותם לחיסם. כמו-כן הוא מזהיר את מלכו מפני הדיווחים הבלתי מהימנים של חיסם ומפני השליחים המפוקפקים שהוא שולח אליו. גם אַלר שנשלח על-ידי זמרלם לאַלנצַר מחזיק באותה דעה. המכתב מסתיים בתגובתו של חיסם על הידיעה שזמרלם נחל נצחון על אויבו או אויביו. ייתכן שבתגובה הוא העניק מתנה לימצם חמישים חניתות.

כה כתב אדוני (לחיסם), כה (אמר) אדוני: "כאשר שליחים באים אל[ך], עבדי צריכים להיות נוכחים ב(מועצה) הסודית (מילולית: לעמוד בסוד). " מאז שכנם נכנס לשחנ, ⁵אף פעם לא הייתי נוכח ב(מועצה) הסודית. מידע על אתמרם (או: של) ומידע על כנם (או: של), שמביאים כל הזמן אל[ך], הוא מסתיר את המידע הזה לעצמו! לא שמעתי את המידע אשר מביאים אליו. ¹⁰האיש הז[ה] מדבר לא בכנות (מילולית: בלא לבו) עם אדוני. אם... אדוני ביוש[ך]... הוא צריך לשלוח אל אדוני דין וחשבון מלא על כל מה שמביאים אליו. וצריך לשלוח ¹⁵את עבדיו הנאמנים אל אדוני: עתה, מתוך זלזול הוא שולח כל הזמן אל אדוני את עבדיו אשר אינם ראויים! ²⁰ואַלר עבדך ראה שהדיווח שלו לא היה מדויק. ישים (מילולית: יידע) נא אדוני לב למידע הזה! כאשר אדוני ניצב על אויבו (או: אויביו), ואת הידיעה הזאת השליחים שלו ²⁵הביאו לו (לחיסם) לפני חמישה ימים, ובגלל הידיעה הזו ששמע, חמישים חניתות... אשר נתן לי... שמעתי...

48. "את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו" (ויקרא יא, א¹)

זכרם מושל קטנן לזמרלם
(ARM XXVII.64)

תאריך המכתב הוא השנה החמישית למלכות זמרלם. זאת אנו למדים מהחלק השני של המכתב, שבו הוא מצוינות תחנות במסע צבא אַשנַנ באזור ג'בֶל סנג'ר. על מסע הזה ראה בספרי, עמ' 19. בחלקו הראשון של המכתב מדובר בשני סוגים של ארבה, שבדומה למה שמצוין במקרא גם בתקופת מארי נהגו לאכול אותם. זמרלם ביקש מזכרם מושל קטנן לשלוח לו ארבה-אַרחַזם, אך המושל מציין שבאזורם יש רק ארבה-אַרגַלם, לכן הוא שלח חמישה מבני שבט חנם לאזור החבור העליון והם השיגו שם את הארבה המבוקש. בגלל הדרך הארוכה משם לקטנן הארבה לא הגיע חי למושל, אך הוא שלח בכל זאת שלושים ושמונה חרקים. איננו יודעים אם מדובר בחרקים אחרים או בכאלה ששרדו את המסע ממעלה החבור.

אמור אל אדוני: כה (אמר) זַפְרִחַם עבדך:
בדבר הארבה-אַרְחִזִּים (*erhizzum*) אשר אדוני כתב אליי אודותם,⁵ כֵּאֵן הִיכַן
שלוכדים ארבה-אַרְגִּלִּים (*ergilum*), אין ארבה-אַרְחִזִּים. שלחתי חמישה חֲנָם
ובמִסְלָנִים השייכת למחוז תלְחִים¹⁰ הם לקחו בעבורי ארבה-אַרְחִזִּים. והדרך
רחוקה ולכן בתוך התיבה הארבה-אַרְחִזִּים האלה מתו. עתה, הנה חתמתי
בחותמי (משלוח של)¹⁵ שלושים ושמונה ארבה-אַרְחִזִּים ושלחתי אל אדוני. זאת
ועוד. כתבתי²⁰ אל אַבְלִפְאֵל (המֶרְחָם) בשביל לקבל (מילולית: לקחת) מידע וכה
כתב אלי אַבְלִפְאֵל: "קודם²⁵ ישבתי בחמִדְנָם של יַמְתַּבֵּל, עתה הלכתי לחרֶב
(של יַמְתַּבֵּל) וצבא אֶשְׁנֵנָּ עבר (מילולית: העתיק) לאַלְחַד (של יַמְתַּבֵּל בין אַנְדְּרַג
לכַּרְנָ). " את זאת אַבְלִפְאֵל³⁰ כתב לי.

49. שלוש גרסאות על גורלו של אויב זמרלם

אַבְלֵאֵל לְזַמְרָלִם
(A.350+A.616 [LAPO 16 333])

אנו מכירים במקרא דוגמאות רבות של סיפור מעשה שיש לו גרסאות אחדות,
לרוב שתיים ואף יש סיפור שיש לו שלוש גרסאות. הסיפור על קורות אשתו של
אחד האבות בחצר מלך נכרי מסופר שלוש פעמים: בראשית יב, י-כ; כ; כו, א-
יב. עניין לנו במוטיב אחד שסופר במרוצת הדורות על-ידי סופרים מאסכולות
שונות (בעלי מקורות התורה), שעיצבו את הסיפור כל אחד לפי השקפת עולמו.
גם במארי יש לנו דוגמא של סיפור אחד בשלוש גרסאות, אך בניגוד למקרא
כולן בנות הזמן וההבדלים ביניהן אינם תוצאה של הבדלים אידיאולוגיים אלא
הם תוצאה של "חרושת שמועות".

אַבְלֵאֵל הממונה על המרעה המלכותי (מֶרְחָם) כותב לזמרלם מכתב שיש בו
מידע ייחודי. המכתב נכתב בשנה השישית למלכות זמרלם, מיד לאחר מפלת
זַז מלך אֶפֶם, שבירתה שֶׁבֶת-אֶנְלֵל. בתקופת מכתבנו ארץ אֶפֶם הייתה מחולקת
בין שני אזורי השפעה, שבראשם עמדו שני מלכים יריבים. מלך אחד היה
קַרְנֵלִם מלך אַנְדְּרַג שהתיישב אז בשֶׁבֶת-אֶנְלֵל והמלך השני היה בְּנֵאֶשְׁתֵּר מלך
כַּרְדַּי. זַז עצמו סולק משֶׁבֶת-אֶנְלֵל והוגבל לעיר אַזְמַחַל שבמחוז אֶפֶם, שנשלטה
על-ידי בְּנֵאֶשְׁתֵּר. בתחילת המכתב עומד אַבְלֵאֵל על הדמיון בין החֲנָם, שהוא
ממונה עליהם, לבין הסוחרים. גם הנוודים למחצה וגם הסוחרים נעים
בחופשיות באזורי מלחמה כבאזורי שלום. תוך כדי תנועתם הם קולטים מידע
מהנעשה בתחומים שבהם הם נעים. במקרה שלפנינו אחד מבני החֲנָם בא
לאַבְלֵאֵל ובישר לו שזַז טבע ומת. אַבְלֵאֵל מסר את המידע הזה לקַרְנֵלִם, אך זה
האחרון הטיל ספק במהימנות המידע, ולכן שלח איש מאנשיו לאמת את
המידע. המידע שהוא הביא אמנם מאשר את מות זַז, אך הנסיבות היו שונות.

הוא מת כתוצאה מנפילה מחומת העיר, ככל הנראה אֶזְמַחֵל. אולם הייתה גם גרסה שלישית לנסיבות מותו של זָן. איש אחד קיבל מאה חמורים שהיו שייכים לזָן והוא צריך היה להעביר בעזרתם שעורה מאֶזְמַחֵל לעיר אחרת בארץ אֶפֶס, סֶפְחָם. מסיבה שלא מוסברת במכתב האיש ברח מתחום שליטתו של בְּנָאֶשְׁתֵּר לתחום שליטתו של קֶרְנָלָם. הוא מבטל את שתי השמועות הראשונות על נסיבות מותו של זָן וטוען שלא אירעה לו כל תאונה, אלא שהוא מת מות טבעי, וביתו נחתם כמנהג התקופה על-ידי פקידים נאמנים שכנראה גם הלאימו את החמורים. המכתב קטוע בסופו, אך ניתן להבין שאֶבְלָאֵל מסכם את מה שמשותף לשלוש הגרסאות: מי שהתמרד בזְמַרְלָם והציק לעדרים של זְמַרְלָם, נענש על-ידי האל של זְמַרְלָם. כנראה שבסוף המכתב הוא מבטיח לדווח לזְמַרְלָם דיווח מהימן על מה שאירע לזָן ברגע שהדבר יובא לידיעתו.

[אמור א]ל אדוני: [כ]ה (אמר) אֶבְלָאֵל [אָל] עבדך:
אדוני יודע שאני מפ[קד] על החֲנָם (או: שהחֲנָם [סרים] למש[מעתי])⁵ וכמו
סוחר שהולך בין (אזור) מלחמה ו(אזור) של[ום], החֲנָם הול[כים] ברגל
(מילולית: ברגלים) [בין] (אזור) מלחמה ו(אזור) שלום. ובשעה שהם מתהלכים
הם שומעים את הנאמר בארץ (מילולית: את לשון הארץ).¹⁰ חֲנָם אחד הגיע
אליי, (ואמר לי): "[ז]ן התמלא במי האל ומת." את (הדברים) האלה <אמר>.
החֲנָם הביא לי מידע על מות זָן <זָן> ולקֶרְנָלָם אמרתי, כה אני (אמרתי): "זָן מת."
קֶרְנָלָם לא האמין ב[מו]ת זָן ולכן שלח¹⁵ נער אחד שלו לאימות מות זָן. נערו כך
[השיב] דבר: "זָן [לא] התמלא [במי האל]. הוא נ[פ]ל מעל החומה ואבן שברה
את אפ[ו]."²⁰ נשאו אותו מדמם? ו[ב]ין לבין? הוא מת!" את זאת שמעתי
בסביבתי (או: ממקורותיי). ואחרי נער קֶרְנָלָם, איש אחד, שנתנו לו מאה
חמורים של זָן²⁵ ושצריך היה להעביר שעורה מאֶזְמַחֵל לסֶפְחָם, ברח והביא
לקֶרְנָלָם את הידיעה על מות זָן, כה הוא (אמר): "זָן לא התמלא במי אל, לא
נפל מהחומה ומת, הוא מת מוות טבעי (= מוות אלוהי). והנאמנים של
בְּנָאֶשְׁתֵּר באו³⁰ וחתמו את בית זָן ועיכבו באֶזְמַחֵל את החמורים שצריך הייתי
לשאת (בעזרתם) את השעורה." את זאת שמעתי בסביבתי (או: ממקורותיי)
ואל אדוני כתבתי. עתה האיש הזה³⁵ שמרד באדוני (שנשא חנית אל פני אדוני)
ושהג[ן] על אויב אדוני, [ושסבב] סביבות העדרים (מילולית: נווה) של אדוני.
האל של אדוני ת[קף אותו] (או: העניש אותו). [כאשר אשמע אימות, דיווח מלא
אל אדוני] אכתוב (או: אשלח).

50. "וִיֵאָהֵב גַּם אֶת רַחַל מִלֵּאָה... וִירָא ה' כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה" (בראשית כט, לא¹;
לא^{1א})
יִמְצֵם לְזִמְרָלִים
(ARM XXVI.304)

יעקב התחתן עם שתי אחיות, בנות לבן הארמי, לאה ורחל. יעקב העדיף את רחל על פני לאה. במקרא עניין לנו בסיפור פולקלורי בעל רקע אידיאולוגי, במארי, לעומת זאת, מתואר מצב דומה, אך לא מדובר בסיפור אלא בעובדה היסטוריות. הרקע למכתב שנביא הוא העובדה שחִיסֶם מלך אֶלְנֶצֶר נשא, בדומה ליעקב, שתי אחיות, בנות זמרלם. תאריך המכתב הוא השנה האחת-עשרה למלכות זמרלם. על אירועי השנה ראה בספרי, עמ' 23. יִמְצֵם, שהיה מפקד חיל המצב של מארי באֶלְנֶצֶר, מציין בפתיחת מכתבו שעד לאחרונה נהג חִיסֶם מלך אֶלְנֶצֶר לשתף אותו בכל ההחלטות החשובות שקיבל. אך מיום שהכתיר את בנו כמלך פֶרֶד הוא חדל לעדכן אותו ולהיוועץ בו. הוא מספר שחִיסֶם שלח מס לִכְנָם, נציב שֶבֶת-אֶנְלִל מטעם שליט עילם, באמצעות משלחת של שלוש מאות איש בראשות אדם בשם אֶקְבָּאֵב. מעשה זה היה למורת רוחו של יִמְצֵם, מפני שהייתה בכך הכרה בעילם כבריבון של חִיסֶם. כאשר יִמְצֵם מביע באזני חִיסֶם את מורת רוחו מהמעשה, הוא מקבל תשובה שהדבר נעשה לפי הוראות של זמרלם. סביר להניח שזו תשובה שקרית. המשך המכתב מקוטע, אך בסוף המכתב בפסקה קצרה מתארת פְרָם בת זמרלם, שנישאה לחִיסֶם בשנה החמישית למלכות זמרלם, את מר גורלה. בעלה מתעלם ממנה והתוצאה תהיה או שהוא יהרוג אותה או שהיא תתאבד. הרקע להתנהגות חִיסֶם היה נעוץ בעובדה שבשנה השנייה למלכות זמרלם הוא נשא לאישה בת נוספת של זמרלם בשם שִמְתָם (השווה שמ"א יח, כא) שהייתה האישה המעודפת עליו. סוף הסיפור היה, לפי מכתבים אחרים, שהם נפרדו.

[אמור אל אדוני: כ]ה (אמר) [יִמְצֵם עבד]ך:
מהיום שאדוני⁵ שלח אותי ה[נ]ה, חִיסֶם לא עשה דבר בלעדיי. את כל החלטותיו (או: דעתו) הוא היה מציג לפניי! עתה, מאז¹⁰ שהכתיר את בנו כמלך פֶרֶד, דעתו השתנה (מילולית: טעמו השתנה, השווה שמואל א, כא, יד^{1א}). אף פעם אינו קורא לי יותר למועצתו. לקח וש[לח] מס באמצעות שלוש מאות אנשים¹⁵ וש[לח] את אֶקְבָּאֵב (בראשם). הוא הלך (ומס) שלח לִכְנָם]. אמרתי [למלך(?) (= חִיסֶם)], כה אני (אמרתי): "מדו[ע] אתה מתנהג כך?"²⁰ כה הוא (ענה): "בלי (ידיעת) זמרלם כך אני מתנהג? אני מתנהג כך במצוות זמרלם!" וזאת ועוד. הוא²⁵ שלח את בנ[ו] לִפְרֶד... ואת בנ[ו] הכתיר [למלך פֶרֶד]... לפי... אשר אל פֶרֶד³⁰ [נשא. את האו]צר... נשא. זאת ועוד.... דדָאָתֶר [איש...]. הו[ביל]

לְאֶשְׁנָי, ³⁵אל אֶתְמַרֵם, כִּסְף וְזָהָב... אֵת (הַדְּבָרִים) אֱלֹהֵי יָדַע נָא אֲדוֹנֵי. עֵתָה בַת אֲדוֹנֵי, כָּרָם, אֲשֶׁר יוֹשֶׁבֶת כָּאֵן, כִּה הִיא (אִמְרָה לִי): "כָּתוּב אֵל אֲדוֹנֵי, ⁴⁰שְׁחִיִּם אֶף פַּעַם לֹא שָׁם לֵב אֵלַי (מִלּוּלִית: שׁוֹאֵל אֵת דַּעֲתִי). "כַּעַת, הִיא כִה (אִמְרָה): "הַיּוֹת שְׁאֲדוֹנֵי (= חִיִּים) לֹא שָׁם לֵב אֵלַי, אוֹ שֶׁהוּא יִהְרֹג אֵת הָאִשָּׁה (= אוֹתִי) אוֹ ⁴⁵[אֶקַּץ] פּוֹץ מֵהַגֵּג. "אֵת זֹאת [כָּרָם אִמְרָה בַת] וְקִיף...

51. הוֹכַחַת נִיאוּף: הָאֵם הַתְּקִיִּים: "כִּמְכַחֹל בִּשְׁפוּפֶרֶת" (בְּבֹא מִצִּיעָא צָא, א)

בְּקֶקֶם, הִסְגָּם שֶׁל סְפִרְתָּם הַסְמוּכָה לַחֲנַת, לְזִמְרָלָם
(ARM XXVI.488.1-2, 29-42)

בְּסוּף מִכְתָּבוֹ שֶׁל בְּקֶקֶם מְשׁוּלֵב דִּיוּחַ, שְׁחוּרָג מִמָּה שְׁאֵנוּ רִגְלִים לְמִצּוֹא בְּמִכְתָּבֵי מֵאֵרִי. מְסוּפֵר שֶׁם שֶׁאֲשֶׁת סוּחַר מְדָר-יַחְדָּנְלָם הוֹאֲשֵׁמָה בְּנִיאוּף. הִיא, לְעוֹמֵת זֹאת, טוֹעֵנֶת שְׁלֹא בַגְדָה. הִיא פּוֹתַחַת וְאוֹמֶרֶת שְׁקוּדָם שְׁנִישָׁאָה לְסִנְאָדָנָם הִיא נִתְנָה אֵת הַסְכְּמָתָה לְנִשְׁוֹאֵין לָאֵב (אֲבִיו שֶׁל סִנְאָדָנָם) וְלִבֵּן (סִנְאָדָנָם עִצְמוֹ). לְפָנֵי הַחֲתוּנָה יֵצֵא סִנְאָדָנָם לְנִסְיַעַת עִסְקִים, כְּדָרֶךְ הַסּוּחַרִים בְּתִקּוּפָה זֹו. מֵהַדָּרֶךְ הוּא שֶׁלַח, כְּנֵרָאָה שׁוּלִיָה שְׁלוֹ, שֶׁהִיָה בֵן שֶׁל סוּחַר אַחַר בְּשֵׁם אֶסְקָדָם, עַל-מִנַּת שִׁמְסוֹר לְאִישָׁה שֶׁהוּא רוֹצֵה לְשִׁאֲתָהּ לְאִישָׁה. כְּנֵרָאָה שֶׁהַשְּׁלִיחַ חִיזַר אַחֲרֵי הָאִישָׁה. נִשְׁקָה עַל פִּיה וְאֶף נִגַע בְּעֵרוּוֹתָהּ, אֶךְ הִיא מִדְּגִישָׁה שֶׁהוּא לֹא קִיִּים אִיתָהּ יַחְסִי מִיָּן מִלְאִים. הִיא גַם מְצַדִּיקָה אֵת עִצְמָהּ שְׁלֹא הִיִּיתָה לָהּ כֹּל סִיבָה לְחִטּוֹא, מִפְּנֵי שֶׁסִּנְאָדָנָם לֹא חִטָּא כְּלִפִּיהָ. עַל מִנַּת לְהוֹכִיחַ אֵת חֲפוּתָהּ הוֹרוּ לָהּ לְקַפּוֹץ לְנֵהָר. הַיּוֹת שֶׁהִיא יֵצֵאָה בְּשִׁלּוּם מֵהַנֵּהָר הִיִּיתָה בְּכֶךְ הוֹכַחָה שֶׁאֵכֵן הִיא לֹא חִטָּאָה. מִשְׁפֵּט הָאֵל בְּאִמְצַעוֹת קִפְצִיָה לְנֵהָר הִיָה הַלִּיךְ מִשְׁפֵּטִי מְקוּבֵל בְּתִקּוּפָה. בְּמִקְרָא יֵשׁ מִקְרָה דוֹמָה שֶׁל חֶשֶׁד בְּנִיאוּף וּמִשְׁפֵּט הָאֵל בְּאִמְצַעוֹת שְׁתִּיית "מִי הַמְרִים הַמֵּאֲרָרִים" לְהוֹכַחַת חֲפוּתָהּ אוֹ אֲשִׁמְתָהּ שֶׁל הָאִישָׁה (בְּמִדְּבַר הַ, יָא-לָא). יֵשׁ מִכְתָּב נוֹסֵף הַדֵּן בְּאוֹתוֹ נוֹשָׂא וּמִמֶּנּוּ מֵתְבַרֵר שְׁבִנֵי הַזּוּג גְּרוּ בְּדָר-יַחְדָּנְלָם וּמוֹזְכָר שֶׁם טִקְס הַקִּפְצִיָה לְנֵהָר שֶׁאֲשֶׁת סִנְאָדָנָם הִיִּיתָה צְרִיכָה לְעִבּוֹר. מִכְתָּב זֶה עוֹסֵק כְּנֵרָאָה בְּמִצִּיַּאת עֵדָה שֶׁמְכִירָה אֵת בְּנֵי הַזּוּג.

אִמּוֹר אֵל אֲדוֹנֵי: כִּה (אִמְרָה) בְּקֶקֶם עֵבֶדְךָ:

²⁹וְאֲשֶׁת סִנְאָדָנָם (סוּחַר מְדָר-יַחְדָּנְלָם) כֶּךְ הַסְּבִירָה (מִלּוּלִית: מְשׁוֹרֵשׁ פֶּשֶׁר):
³⁰"לְפָנֵי שֶׁסִּנְאָדָנָם נִשָּׂא אוֹתִי לְאִישָׁה הַסְכְּמָתִי לָאֵב וְלִבֵּן. כֹּאֲשֶׁר סִנְאָדָנָם יֵצֵא מִבֵּיתוֹ, הוּא שֶׁלַח (אוֹ: כְּתָב) בְּאִמְצַעוֹת בֵּן אֶסְקָדָם (סוּחַר), [כִּה הוּא (אִמְרָה)]:
"אֲנִי רוֹצֵה לְשִׁאֲתָהּ אוֹתְךָ לְאִישָׁה. " ³⁵הוּא נִישֵׁק אֵת שְׁפִתַי, נִגַע בְּעֵרוּוֹתַי. אֲבֵרוּ לְעֵרוּוֹתַי לֹא נִכְנַס. כִּה אֲנִי (אִמְרָתִי): "לְסִנְאָדָנָם שְׁלֹא ח[ט] אֶנְגִּידִי לֹא אַחֲטָא. בְּבִיתִי ⁴⁰לֹא עֲשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר אֵין לְעַ[שׂוֹת]." (הוֹרוּ לָהּ לְקַפּוֹץ). הָאִישָׁה יֵצֵאָה בְּשִׁלּוּם.

יקמאד לזמרלם
(ARM XXVI.252)

[אמור א]ל אדוני: כה (אמר) יקמ[אד] עבדך:
בדבר רמתם ש[כנה קרובה] ⁵ של סנאדנם איש דר-יחדנלם, שאשת סנאדנם
הזכירה את שמה בשעת הקפיצה לנהר, אדוני כתב לי להוליכה אל אדוני. ¹⁰ לפי
אגרת אדוני... רמתם [שכנה קרובה] של סנאדנם... [נתתין] (הוראות) תקיפות.
אין כלל ¹⁵ רמתם שכנה קרובה [של] סנאדנם. [וחי] פשו בעיר דר-יחדנלם ו[יש]
[אישה] ששמה רמתם. ²⁰ [הנ]ה הוריתי לשלוח את האישה הזאת אל אדוני.

52. משפט האל (Ordeal)

שני מכתבים מתייחסים לפסק דין של זמרלם במחלוקת בנוגע לערים מסוימות.
בשני המכתבים מוזכר משפט האל באמצעות נהר ושניהם גם מזכירים את
אתמרים. הזכרת אתמרים ממקמת את המכתבים בשנים אחת-עשרה עד שלוש-
עשרה למלכות זמרלם.

ימרצאל (מלך אבאל בירת ק ואסק) לזמרלם
(ARM XXVIII.137)

ימרצאל כותב לזמרלם בדבר ערים שמלך אמז השתלט עליהן. ככל הנראה
הערים האלה היו שייכות לאתמרים (לפי ARM X.84) או לימרצאל (לפי סוף
המכתב) או אולי אף לזמרלם עצמו. ככל הנראה זמרלם קבע שגורלן יוכרע
במשפט האל בנהר. ימרצאל מציע לזמרלם לכתוב לאתמרים, כנראה בכדי
שיקח חלק בהליך המשפטי. הכוונה שנוציג של מלך אמז, שתפס את הערים,
צריך לקפוץ לנהר. רק אם יצא בשלום יקבל מלך אמז לשליטתו את הערים.
לכך מתכוון כנראה הביטוי עיר, היא אמז, גוררת עיר, זו עיר שבמחלוקת, ולא
הערים תחזורנה לאתמרים או ימרצאל או אולי אפילו לזמרלם עצמו.

אמור אל אדוני: כה ימרצאל עבדך:
⁵ בדבר הערים שאיש אמז תפש, ואת הדין הזה אדוני דן ו[מועד] (או: בתקיפות)
קבע. עתה אתמרים נכנס ¹⁰ לשבת-אנלל. עתה אדוני צריך [לכתוב] אל אתמרים,
בכדי ¹⁵ שיסדיר (מילולית: יישר) את דבר הערים [האלה]. כאשר [איש אמז]
[תפש] את הערים האלה, הערים האלה כ[ולן] של אדוני והאיש [הזה] צריך

ל[לכת] אל הנהר.²⁰ אם יעלה (מהנהר), [עיר] צריכה לגרור [עיר]. א[ם לא כן], על הערים [האלה] מה י[ש] [לו]? את כל עריי הוא צריך לת[ת].

יִמְרָצָאֵל (מלך אֲבָאֵל בירת קָ וְאֶסְקָ) לְזִמְרָלָם
(ARM XXVIII.138)

יִמְרָצָאֵל מדווח לְזִמְרָלָם שאנשים שהוא אינו מציין את שמם לא הסכימו לפסק הדין המלכותי. יש להניח שמדובר באנשי אֶמְז. הם מאיצים במלך אֲלֶחְתָּם לשלוח צבא לעזרה מפני שהם חוששים מפני נסיונות לקחת מהם את הערים בכוח הזרוע. הם מוותרים על סיוע מאֶתְמָרָם ותחת זאת פונים לעזרה למלך אֲלֶחְתָּם. יִמְרָצָאֵל לא הלך לְזִמְרָלָם, מפני שהלך לסייע לְחִיֶּסֶם, בעקבות פעילות של אנשי גֶּמַח, והוא מחכה להנחיות של זִמְרָלָם.

אמור אל אדוני: כה יִמְרָצָאֵל עבדך:

⁵[בדב]ר הדין שאדוני ד[ן], את דין אדוני הם לא קיבלו (מילולית: לקחו). כה הם אמרו: "[אף פע]ם לא נלך אל הנהר [ואת הע]רים לא נשחרר, ¹⁰[ואתה] רוצה לתפ[וס] [את הערים]. "ו[האנשים האלה דחו את ידו (המושטת) של אֶתְמָרָם ¹⁵[ו]הם כותבים כל הזמן לאיש אֲלֶחְתָּם להעלות צבא, ואת פניהם הסבו לשם. ²⁰אני שמעתי את המידע הזה ושמתי את פניי ללכת אל אדוני. שמעתי שאנשי גֶּמַח ²⁵הלכו לארץ חִיֶּסֶם. ה[לכת]י לעזרה. עתה החלטה זו או אחרת (מילולית: לא ז[ן]) אדוני צריך לכתוב לי, [בכדי שאני] ³⁰את מצוות אדוני אעשה.

53. "וימלך מלך בבל את מתניה דדו תחתיו (תחת יהויכין) ויסב את שמו צדקיהו" (מלכים ב, כד, יז)

מלך בבל כבש את יהודה והמליך בה מלך מטעמו תחת המלך הקודם. כאלף ומאתיים שנה קודם לכן מלך בבלי אחר, חמורבי, המליך גם הוא מלך מטעמו תחת המלך הקודם.

תאריך המכתב שבו אנו דנים הוא השנה השלוש-עשרה למלכות זִמְרָלָם (ראה בספרי, עמ' 27-28). מִפְתָּם (מושל סֶחֶם) מדווח לְאֶסְקָרָאֵד (מלך פֶּרַנְ וְקֶטֶר) על מעבר של צבא בבלי בפיקוד מִתְאֶדְכָּם שיצא מֶסְפֶּר. הם מוליכים איתם את חֲלָלָם על-מנת להמליכו בְּאֶלְחָד שבדרום גְּבֻל סֶנְגֶּר במקום אֶתְמָרָם. הוא מציע לו להעריך בהתאם ולהודיע על כך לְזִמְרָלָם. עליו להכין את מחוז מארי לאור האירועים האלה.

מפתם (מושל סחם) לאסקראד (מלך פרנ וקטר)
(ARM XXVIII.176 [LAPO 16 299])

אמור אל אסקראד אדוני: כה (אמר) מפתם עבדך:
לפני ששלחתי לך את מכתבי זה, לפני ארבעה (או: שלושה) ימים,⁵ עשרת
אלפים אנשי צבא בבלים עברו מספר. בראש הצבא הזה מתאדקם
(=מתחזקים). הם מוליכים את חללם אל אלחד, בכדי להמליכו (מילולית:
למלכות) במקום אתמרם.¹⁰ הנה שלחתי אליך את המידע אשר שמעתי. הערך
(או: החלט)! ואת המידע הזה אשר שלחתי לך צריך לדאוג שיגיע מהר אל
המלך (זמרלם).¹⁵ הזעק את המחוז לקראת בואו. [כאשר ישיגו] אישור שלוח
אשלח. עתה, אני כותב לך את המידע אשר שמעתי.²⁰ הערך (או: החלט)!
כאשר ישיגו לי אישור למידע הזה, אשלח מהר אל אדוני.

54. "ויצבר עפר וילכדה" (חבקוק א, יב)

סמסאד ליסמחאד
(ARM I.4 = LAPO 17 480)

המכתב מהשנה הארבע-עשרה למלכות יסמחאד (על מאורעות התקופה ראה
בספרי, עמ' 11-12) מדגים למה מתכוון הנביא חבקוק בתיאור התמציתי שלו
לכיבוש עיר מבוצרת. אשמדגן צר על העיר נלמר (=ללמר) הסמוכה לחמש,
שתיהן בזלמקם. צבאו הערים סוללת עפר אל מול חומת העיר. כאשר הסוללה
הגיעה לגובה ראש חומת העיר, היא אפשרה לצרים לחדור לעיר ולכבוש אותה.

אמור אל יסמחאד: כה (אמר) סמסאד אביך:
⁵את העיר נלמר שאשמדגן צר עליה, אשמדגן תפש. עד אשר לגבה¹⁰ ראש
(חומת) העיר (סוללת) העפר לא הגיעה, את העיר לא תפש, משהגיעה
(סוללת) העפר¹⁵ לראש (חומת) העיר את העיר כבש. שלום לאשמדגן, שלום
לצבאות. הצבאות עזבו. הם הגיעו לחמש. שמח!

55. "לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדניו" (דברים כג: טז)

בתקופת המקרא היו העבדים רכוש בעליהם והגיוני היה שחובה להסגיר עבדים
נמלטים, בדומה למה שאנו מוצאים בחוקי חמורבי (סעיפים 15-20). למרות
זאת ספר דברים אוסר על הסגרת עבד נמלט. למען האמת, יש להסתייג מעט
מהקביעה הנחרצת הזו, מפני שייטכן שעניין לנו בעבד ישראלי שנמלט מארץ

נכריה. מקרה הפוך מתואר בספר מלכים: בעליהם של שני עבדים הלך לארץ נכריה על-מנת להחזיר את עבדיו הנמלטים (מלכים א ב, לט-מ). מקרה דומה מתואר מאחד ממכתבי מארי.

חמן לזמרלם
(A.2500+.7'-27' [= LAPO 18 926])

חמן, הסגגם של דר שבצפון הבלח, פותח את מכתבו לזמרלם בהתייחסות למכתב שהאחרון כתב לו על אודות רכושו של סוחר מאמר. הסוחר הלך אל זמרלם. חמן טוען שהסוחר אמר שקרים לזמרלם. הסוחר מנה את רכושו: ארד, צמר, חניתות, חגורות וחמורים. כנראה שהוא טוען שחמן לקח ממנו את הרכוש הזה, מפני שזמרלם מורה לחמן להחזיר את הרכוש לסוחר. האחרון טוען שכל דברי חמן הם שקר וכזב. חמן ממשיך וכותב שבנוכחות חמישה זקני דר הם ראו מה היה רכושו: לוחות חתומים שעליהן רשום שמן. כאן הלוח פגום וחסר. נזכרים גם חמור אחד וחנית ארד אחת. כנראה שהוא טוען שהרכוש של הסוחר היה קטן בהרבה ממה שהוא טוען. בהמשך הסוחר מצהיר לפני המרחם אבלאל עבד זמרלם וחמישה זקני דר שדבריו אמת. בהמשך המכתב הסוחר מספר שכאשר ביקר במארי חמישה עבדים ברחו מביתו במארי לשתי ממלכות סמוכות באדמרץ. כנראה ששליח של הסוחר הלך להחזיר אותם והמלכים סירבו לתיתם בטענה שהם ילידי המקום, והם הורו לו לעזוב. בתגובה כתב הסוחר לזמרלם לשלוח שליח נאמן למלכים על מנת לשכנע אותם להסגיר את העבדים הנמלטים. חמן כותב ששליח של אחד המלכים הלך אל זמרלם, וזו ההזדמנות שהמלך יחקור אותו בקשר לחמשת הנמלטים. הוא מסיים את מכתבו באופן מסורתי בדיווח ששלום לו ולעירו עליה הוא ממונה.

אמור אל אדוני: כה (אמר) חמן עבדך:
בדבר האדון חבתן, הסוחר מאמר, שבדבר רכושו אדוני כתב לי ושהוא הלך אל אדוני, האדון חבתן אמר לפני אדוני דברי שקר ו(הם) רבים! כה הוא (טען):
"שלושים מנה ארד (= 15 קילוגרם), שלושים מנה צמר בצבע קוורץ, שלוש חניתות ארד, שישים חגורות ועשרה חמורים". על הרכוש הזה לפני אדוני הצהיר. ואדוני כך אמר לי: "לך! החזר [לו] את רכושו!" לפני חמישה זקני דר עבד(י) אדוני(י) (הלוחות) החתומים של שמן שבנו חתם (אותם), ... חמור אחד, חנית אחת של ארד[ד]... לפני המרחם אבלאל עבד אדוני וחמישה זקני דר כה ה[וא] (אמר): "בדבר רכושי זה, (דברים) אלה [ו]רבים (אחרים) אמרתי. האמיתות שלי לפני אדוני צריכות לעמוד. זאת ועוד. כאשר... [א]ל אדוני אל מארי הלכתי... בביתי (או: מביתי)... [חמישה עבדים ב]רחו. שלושה עבדים בנחרי באחריות בנמאד (מלך המקום), שני עבדים בזלחן באחריות חתנמר

(המלך המקומי). כה הם (המלכים אמרו): 'העבדים הם ילידי הארץ! חזור לסוחר שלך' כתבתי לאדוני. אם אדוני רוצה (מילולית: לב אדוני), י[ש]לח נא אדוני איש אחד נאמן, עבדו, אל האדוני(ים) בְּנִמְאָד וְחַתְנַמְרָ, בכדי שישבו לי את חמשת העבדים. עבד אדוני אני - אל ינהגו בי בחוסר צדק. אעשה [את כל מה ש]אדוני יצווה. " הנה שליח של האדון בְּנִמְאָד הלך אל אדוני. אדוני צריך לחקור אותו בדבר חמשת העבדים. ש[לום] לעיר ד[ר], ולארץ וש[לום] לי.

56. "אלה מסעי בני ישראל" (במדבר לג, א)

בספר במדבר פרק לג מובאת רשימה (דימונית!) של תחנות (itinerary) בהן עברו בני ישראל במסעם ממצרים ל"ערבות מואב על ירדן ירחו" (פסוקים א-מט). במכתבי מארי אנו מוצאים מכתב שגם בו נרשם סדר מסעות. המדובר במסע שנערך, ככל הנראה לקראת סוף מלכות יִסְמַחְאָד, במעלה החבור (וראה לעיל סעיף 8, מכתב ובו שלושה מסלולים אחרים). המוען של המכתב הוא יִרְמָאָד, כנראה הממונה על המרעה הממלכתי (מְרַחֵם) או מנהיג משבט החַנְנֵם והנמען הוא יִסְמַחְאָד. במכתבו יִרְמָאָד מסמן את המסלול שבו על יִסְמַחְאָד ללכת במעלה נהר החבור. עליו ללכת רק לאורך גדת התבור ואל לו להתרחק ממנה לאזורים החקלאיים שמשתרעים משני צדי נהר החבור. התחנה הראשונה ברשימה היא בירת המחוז קֶטְנֵן (ראה את המפה הכללית באתר) ומשם במעלה החבור, תחנה אחרי תחנה, עד לעיר זֶלְחֵן שנמצאת כחמישה עשר ק"מ דרומה לראס אל-עין. יִרְמָאָד חוזר ומדגיש שזהו המסלול שִׁיִּסְמַחְאָד צריך ללכת בו, מפני שזו הדרך הבטוחה ביותר להגיע ליעדו, לעיר זֶלְחֵן. בזֶלְחֵן עליו יהיה להחליט לאן מועדות פניו. איננו יודעים מה הייתה מטרת מסעו של יִסְמַחְאָד. יִרְמָאָד משתמש בניב "להאיר את העין", ביטוי המצוי גם במקרא, אך במשמעות אחרת: משלי כט, יג: "רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה'" וכן תהלים יג, ד; עזרא ט, ח.

יִרְמָאָד לִיִּסְמַחְאָד

(A.1053 [D. Charpin, "Un itinéraire paléo-babylonien le long du Habur", E. Cancik-Kirschbaum and N. Ziegler (eds.) Entre deux fleuves – 1 Untersuchungen zur historischen Geographie Obermesopotamiens im 2. Jahrtausend v. Chr, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient 20, Gladbeck; 2009, pp. 59-74])

אמור אל אדוני: כה (אמר) יִרְמָאָד עבדך:

⁵הדרך (או: המסלול) של אדוני – גדת החבור. בהליכתך, אדוני, אל תתקרב לכרי המרעה (או: השטחים החקלאיים)! (זהו המסלול): לקטן¹⁰ ומקטן ללתחם, מלתחם למפרס, לזחתי, ל¹⁵לקרדחת, ליחסן, לאפרם, לתרנף, ולזלחן. אדוני צריך ללכת²⁰ בדרך הזו (או: במסלול הזה), שכתבתי לאדוני. הדרך הזו בטוחה (או: המסלול הזה בטוח). אחרי שאדוני²⁵ יגיע לזלחן, אדוני צריך לפקוח את עיניו (מילולית: להאיר את עינו) ואדוני צריך ללכת למקום שטוב לאדוני.

57. "אפריון עשה לו המלך שלמה" (שיר השירים ג, טא)

בספר שיר השירים מתואר האפריון המפואר של שלמה. אפריון שנישא על-ידי משרתים היה סימן מובהק לחשיבות מי שנישא באפריון, ואופייני בעיקר למלכים, כמו במקרא כך גם במארי. כך סמֶתֶר ראש השרים של זמרלם העומד לסייר בדרום ג'בל סנג'ר קיבל אפריון ממלכו על-מנת להרשים את המלכים באזורים שבהם יבקר ולהעיד על חשיבותו של השליח של זמרלם. באזור יש רק שני מלכים שגם אותם נושאים באפריונים. יתר המלכים נוסעים במרכבות מפוארות או פשוטות. הפקיד הבכיר חושש שהמלכים יעלבו על שהוא נע כמוהם באפריון, שהוא סימן מלכותי ושרק מיעוט מהמלכים רשאים לעשות בו שימוש. לכן הוא מבקש שלאחר שכולם התרשמו מהאפריון הוא ישאיר אותו באחת הערים החשובות וכנראה ימשיך את מסעו ללא אפריון. הוא מחכה להוראות ממלכו.

סמֶתֶר לזמרלם

A.868 [I. Arkhipov, "Les véhicules terrestres dans les textes de Mari", Proceedings of the 53e Rencontre Assyriologique (Internationale, Vol. 1, Part 1, 2010, pp. 412-413]

אמור אל אדוני: כה (אמר) סמֶתֶר[ר] עבדך:
⁵בדבר האפריון שאדוני שלח לי, [הא]פריון הזה הגיע אליי. ו[אדוני] העניק לי שם גדול וכל הארץ ש[מעיה]. ואדוני יודע, המלכים של הארץ ה[זו] (מזרח הג'זירה), שאליה אני צריך ללכת, [חו]ץ¹⁰ מִבְּנֵאֲשֶׁת[ר] (מלך כַּרְד) ושרי (מלך רִזִּם שבחבל יִמְתַּבֵּל) ש[נ]וסעים (מילולית: רוכבים) באפריון, היתר[?] כולם נוסעים (מילולית: רוכבים) במרכבה [מפואר]ת. וי[ש]¹⁵ שנוסעים [במרכבה פשוט]ה. וחלילה שכאשר אני נוסע באפריון, [המלכים] האלה יראו ויאמרו דברים לא ראויים?: "כאילו אותנו, את עבדו הוא²⁰ הסיע באפריון ושלח." הם יאמרו דברים לא ראויים?. עתה אם הדבר מוצא חן בעיני אדוני, אחרי שכל השליחים וכל הארץ²⁵ ראו את האפריון הזה, אשים את האפריון הזה בקטן או בסגרתם. אם לא כך (תחליט), אדוני צריך לכתוב לי כך או אחרת.

58. "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים"
(דברים כג, הא)

ימצם לזמְרלם
(FM IX.4)

ספר דברים אוסר על צירוף עמונים ומואבים לעם ישראל, מפני שלא הציעו לבני ישראל, הרעבים והצמאים, שיצאו ממצרים והגיעו לארצותיהם, לא לחם לאכול ולא מים לשתות. ספר דברים הוא יצירה תיאולוגית-ספרותית שחברה לכול המוקדם במאה השביעית לפסה"נ. ברקע המתואר כאן לא עומדות כמובן עובדות היסטוריות. אולם הסופר שיבץ בתיאורו את הנוהג שהיה מקובל מקדמת דנא: להציע לעוברי אורח מזון ומשקה. נוהג זה מתועד מאחד ממכתבי מארי שמדובר בהם בין השאר על אירוח שליחים של זמְרלם בדרכם אל זְזי מלך התרְכָם.

זְזי היה מושל מחוז ש"מאחורי" ארצו של זמְרלם. זהו ציון גיאוגרפי יחידאי שמובנו סתום. אפשר, כמובן, גם להבינו שהארץ שהוא מושלה הולכת אחרי זמְרלם. זְזי מציין שמעולם לא ביקש דבר מזמְרלם, אך עתה שטוחה בקשתו לפני זמְרלם לשלוח לו זמרת (או: נגנית). הוא שלח לזמְרלם שליח והוא מבקש שהמלך ימסור אותה לידי השליח שיוליכה אליו, ואזי הוא יודה לו על החסד שעשה עמו בשולחו לו את הנערה. הוא משתמש בלשון " להזכיר את שמך" משורש זכ"ר בדומה לנאמר בישעיהו: "המזכירים את ה' " (סב, ו21). את בקשתו הוא מחזק בתיאור החסד שהוא עשה עם השליחים שזמְרלם שלח מזרחה, מעבר לחידקל, אל זְזי מלך התרְכָם. הוא סיפק להם לחם לאכול ובירה לשתות ובכלל הקל עליהם בדרך. הוא מציין שהוא ה"איכר" של המלך. כוונתו, כנראה, להדגיש בדימוי זה את מסירותו למלכו כמסירות מעבד השדה לבעליו של השדה. הוא מתלונן על שהמלך לא מעדכן אותו, וששליח המלך שמגיע אליו אינו מביא לו שי מהמלך. הוא מסיים את מכתבו בבקשה שאפילו המלך אינו שולח לו דבר, הוא יכול למרות זאת לבקשו שידאג ששליחי המלך יגיעו בשלום לזְזי.

אמור אל [א]דוני זמְרלם: כה (אמר) זְזי מושל הארץ שמאחור[ך], עבדך: מעולם לא ביקשתי בקשה מאדוני. עתה אם אדוני אתה, תן בעבורי זמרת (או: נגנית) אחת למהלך בדרכים, בכדי (שאוכל) להזכיר את שמך (בתודה). אל יסרב אדוני לבקשתי זו. הנה שלחתי את נערי פְלִבִי אל אדוני. ישלח-נא אדוני בי[ד] נושא המכתב הזה את הזמרת (או: הנגנית) שביקשתי מ[א]דוני. עבדך הנאמן אני: שאל את עבדיך שהיו הול[כים] אל זְזי: האם נגרם להם סבל בגלל

(מחסור) [בלחם], אם בבירה או בגלל (קשיים) בדרך? אני האיכר שלך! עבדיך שנהגו ללכת אליי האכלתים לחם והשקיתים בבירה. זאת ועוד. מדוע אדוני אף פעם אינו כן[תב ל]י מה נשמע אצלו? ... מדוע אדוני אינו שולח אליי ד[בר] ביד [נערו] שהולך אליי? ואם דבר אינך כותב לי, כך שלח את מכתבך: "הנה נערי אשר הולכים אל זְזִי, דאג שיגיעו אליו בשלום".

59. "ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עומדים את פני (או: לפני) שלמה אביו ... ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו אשר (או: חסר) העמדים לפניו (מלכים א, יב: וא1, חב; דברי הימים ב, י: וא1, חב)

אתראסד לזמרלם
(FM IX.8)

במקרא מתוארת התייעצות בין המלך ליועציו. תחילה עם מי שנקראים "זקנים" ולאחר מכן עם אלה המכונים "ילדים". שני סוגי היועצים, הבכירים והזוטרים, מתוארים כמי שעומדים לפני המלך. השימוש בפועל "עמד" מציין שהאדם קרוב למלך קרבה יתרה, ועומד לשרותו בשעת הצורך. באחד ממכתבי מארי משתמשים בפועל *izuzzum* (שממנו נגזרה ה"מזוזה" העברית) המקביל לפועל העברי "עמד" לתיאור מי שמשמש לפני המלך. במקרה שלפנינו לא מדובר ביועץ, אלא, כנראה, במדקלם-אמנותי, אך אינו יודעים האם דקלם סוג מסוים של טקסטים או שאמר את תהילת אדוניו. אתראסד נציב זמרלם בנחר כותב למלכו, שאדם בשם חת (או: חט), שהוא בנו של מוסיקאי (או השייך למעמד המוסיקאים) שימש בחצרו של אסקראד, מלך פֶרַנ וקטר שבדרום ג'בל סנג'ר. האיש מוצאו מהעיר אשלכ שבאדמרץ, ועתה חזר לארצו והוא משמש בחצר אבלאד, מלך העיר. היות שהוא בעל מקצוע מעולה, מציע אתראסד לזמרלם לשלוח מכתב בתוך מעטפה (גם-כן עשויה טין) החתומה בחותמו המלכותי, ובו בקשה לשלוח אליו את האיש על מנת שישמש בחצרו.

אמור אל אדוני: כה אתראסד עבדך:

חת (או: חט) בן של מוסיקאי (או: השייך למעמד המוסיקאים) שעמד לפני אסקראד (מלך פֶרַנ וקטר), (הוא) בן אשלכ ועתה הוא עומד לפני אבלאד (מלך אשלכ). האיש הזה מדקלם יפה מאוד. הוא מתאים לעמוד לפני אדוני. אדוני צריך לשלוח לאבלאד מעטפה חתומה בחותמו, בכדי שיוליכו את האיש הזה (אל אדוני) והוא ידקלם לאדוני (או: ידקלם [את תהילת] אדוני).

60. "איש יודע מנגן בכנור" (שמואל א, טז: טז), "ולקח דוד את הכנור ונגן בידו" (שמואל א, טז, כגא2)

מִפְנֵשֶׁם לְזַמְרָלִים
(FM IX.11)

מִפְנֵשֶׁם, מנהל משק הארמון של זְמַרְלִים במארי, כותב למלכו בדבר כלי נגינה, כינור *kinnarum*. שם כלי הנגינה איננו מצוי בלשון האכדית, אלא הוא חדר לאכדית של מארי משפה שמית-מערבית כלשהי. הוא מצוי באוגריתית (*knr*) וכמובן במקרא. כך אנו קוראים, דרך משל, בתהלים: "שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נבל" (פא, ג) מדובר ככל הנראה בלירה (ראה אנציקלופדיה מקראית ה, טורים 764-765). זְמַרְלִים הטיל על מִפְנֵשֶׁם לדאוג לבניית חמישה כינורות. זה האחרון הטיל את המשימה על שני בוני כינורות, אך רק אחד מהם מילא את שהוטל עליו ולכן מִפְנֵשֶׁם שולח עם המכתב הנוכחי רק שני כינורות.

אמור אל אדוני: כה (אמר) מִפְנֵשֶׁם עבדך:
בדבר חמשת הכינורות שאדוני כתב לי, מתוך [חמשת הכינורות ש]על ק[שתתננ]
וחבדחנת הוטל (לבנות), חבדחנת בנה שני כינור[ות], וקשתתננ לא בנה. הנה
שלח[תי] אל אדוני[ן] את שני הכינור[ות] שחבדחנת בנה.

61. "לפתח חטאת רבץ" (בראשית ד: זא3)*

אֲתֵרָאסְד לְזַמְרָלִים

A. 1890 [J.-M. Durand, "Un conflit diplomatique évité", in: D. B.)
Fracaroli and G. del Olmo Lete (eds.), *Reconstructing a Distant
Past, Ancient Essays in Tribute to Jorge R. Silva Castillo*, Sabadell
(Barcelona) 2009, p. 92]

למקרא אחד ממכתבי מארי שפורסם לאחרונה מיד צצה ועלתה בזכרוני הפסוקית שבכותרת, המצויה בפסוק קשה, שנערמו עליו תלי תלים של פירושים במרוצת הדורות. לאחר עיון נוסף עלה בדעתי, שמא הנאמר במכתב ממארי מסביר את המקור לנאמר בפסוקית. במארי מדובר ב(פסל של) אל הרובץ בשער העיר, לצורכי הליך בירור משפטי. אנו יודעים שהפרקים הראשונים של ספר בראשית, א-יא, רוויים בחומר מסופוטמי, שמא הסופר המונותאיסטי של פרשתנו יצר דימוי ספרותי יפה בהמירו את שם האל ב"חטאת". לא אל רובץ בפתח אלא ה"חטאת".

אַתְרָאסְדָּ, בתקופה שהיה מושל מארי, כותב את המכתב לְזַמְרָלָם, הנמצא מחוץ לבירתו. סוחר זר (לפי שמו), התלונן לפני זְמַרְלָם, שעבד שלו נמצא בתוך משלחת של שליחים בבליים שהגיעו למארי, וכי הוא מתעתד לעזוב את העיר יחד אתם. בתגובה הורה לו זְמַרְלָם, שכאשר השליחים מבבל ירצו לצאת דרך שער העיר, אל העיר מארי, אַתְרָמָר, צריך לשכב (מילולית: לרבוץ; rabāṣum) בשער שדרכו הם מתעתדים לצאת, ואז הסוחר יוכל לתבוע את החזרת עבדו. ואכן הדבר התבצע כפי שהמלך הורה, והשליחים הבבליים עזבו את מארי בלי עבדו של הסוחר. מושל מארי אַתְרָאסְדָּ שלח את הסוחר לְזַמְרָלָם, הנמצא כאמור מחוץ לבירתו, עם המכתב הנוכחי, שבו הוא מבקש שמלכו ישמע את דברי הסוחר. כנראה שהסוחר צריך לספק לְזַמְרָלָם תיאור מפורט של התהליך הדתי-משפטי שהתרחש בשער העיר.

מהמכתב לא ברור מהו התהליך הקשור בשכיבתו (או: ברביצתו) של האל דווקא בשער שדרכו עתידים השליחים לצאת. מדוע האל שוכב (או: רובץ)? הסבר מסוים לדבר נמצא במכתב אחר (A.747). במכתב זה מתואר מקרה שבו בני תת-השבט יַחְפָּלָם, היושבים בישוב זָנִין שבמחוז סַגְרָתָם, הוציאו דיבה על אֲשַחְאֲלָם, המוח'תר (סַגְגָם) שלהם. בעוד שבמכתב הקודם מטרת הטקס הייתה לברר את הבעלות על עבד, כאן המטרה היא לברר, האם יש אמת בדבריהם או שמדובר בהשמצה. במכתב יש תיאור מעט יותר מפורט של ההליך המשפטי, אך הסתום רב עדיין על הנגלה. האל אֲשַתְבָּאֵל צריך לשכב, כמו במכתב הקודם, אך לא נאמר היכן. במצב זה שואלים אותו ככל הנראה, האם יש אמת בדברים. התשובה ניתנת אולי על-ידי כוהן. את התשובה המושל צריך להורות להעלות על הכתב. אך מסתבר שיש עוד אדם, ששמו וְרַדְסָן, שתפקידו לשכב ("לרבוץ"). מתשובת האל הסתבר שלא היה בסיס לדברים ומדובר בשקר. מוציא הדיבה נקנס וננזף לפני זקני הארץ. מהעובדה שהאל שוכב אפשר ללמוד שמדובר בסוג של אינקובציה (incubation; מהפועל הלטיני שפרושו "לשכב על"), שבה מדובר במי ששוכב במקדש בצפייה להתגלות האל, למשל בחלום, ולפירוש המסר האלהי (ראה שמואל א, ג: ג-טו). אולם במכתב הראשון מדובר בהליך המתבצע לאור היום בשער העיר, כי רק אז פתוחים שערי העיר ליציאת השליחים. מהמכתב השני אי-אפשר ללמוד האם הטקס נעשה ביום או בלילה.

A.1890

אמור [אל] אדוני: כה (אמר) אַתְרָאסְדָּ עבדך:
מקודם הסוחר ⁵אַר-שֶׁל־פָּאָא פנה אל אדוני (באומרו): "העבד (שלי) נמצא עם השליחים הבבליים." האיש הזה אמר ¹⁰את זאת לאדוני ואדוני כך הורה לו:
"כאשר השליחים ¹⁵הבבליים ייצאו לדרך, אַתְרָמָר (אל העיר מארי) צריך לשכב

(מילולית: לרבוץ (lirbiṣ < rabāṣum) בשער שייצאו (דרכו), ואתה תבע (את עבדך).²⁰ את זאת אדוני אמר לאיש ההוא. בהתאם להוראה, שאדוני הורה לו, אֶתְרָמָר שֶכַב (מילולית: רבץ) בשער (העיר),²⁵ [ו] (האיש הזה) היה תובע [את עבדך]. [פ]ֶזֶר-מֶרְדַּךְ [ו...]. תלת [הש]ליחים הבבליים [לא] לקחו אותו. עתה הנה שלחתי³⁰ את האיש הזה אל אדוני. אדוני צריך לשמוע את דבריו.

חבדמדגן לזמרלם

(A.747)

J.-M. Durand, *Réflexions sur deux cas d'oniromancie*, OBO 265, (Fribourg/Göttingen, 2014, pp. 9-15)

אמור אל אדוני: כה (אמר) חבדמדגן עבדך:
⁵בעניין הפרשה של (הישוב) זנין (במחוז סגרתם) (בני שבט) יחפל הציגו את העניין לפני אדוני בתרקה: (הם אלה) אשר הוציאו דיבה על אשחאלם¹⁰ המוח'תר שלהם. ואדוני כך הורה לי: כה (אמר) אדוני: "אשתבאל צריך לשכב (מילולית: לרבוץ rabāṣum) והכהן? שלו¹⁵ צריך להגיד את הסימן? שלו ודאג לעלות על הכתב (את הדברים)!" [עתה] ורדסן הוא השוכב שלהם (מילולית: הרובץ שלהם), אשתבאל²⁰ שכב (מילולית: רבץ) ולפני אשתבאל הדברים נתגלו כשקריים^(?). ומוציאי הדיבה לפני האל²⁵ לא כיבדו את מעמדו? ואני בכדי שבעתיד דברים לא יתגלו כשקריים^(?) נזפתי בו לפני זקני הארץ. לפני האל הטלתי (עליו) גרזן ארד אחד, כבש אחד. (הדברים) כולם נתגלו כשקריים^(?). והנה האיש³⁵ אשחאלם שמו שישה שקלי כסף ה... שלו. והוא יושב בנשר (= נשר; במחוז מארי). את כל מה שאדוני אמר⁴⁰ חקרת. אדוני צריך לעשות את מה שעליו לעשות.

*המכתב הראשון פורסם ב"הארץ", "תרבות וספרות", עמ' 1, ב-9 בספטמבר 2011 "לזכרו של אנסון רייני, מלומד דגול וידיד אמת".

62. "ויצא משה לקראת חתנו וישתחו" (שמות יח, זא₂)

יקמאד לזמרלם

(ARM XIV.122.1-19)

המקרא מעיד על מנהג של קבלת פנים לאורח חשוב הבא לביקור. מי שבאים לבקרו יוצא ממקומו לקראת האורח ומשתחוה לפניו. הנוהג הזה מתועד גם במכתבי מארי. בשנה התשיעית למלכות זמרלם שלח יקמאד, מושל סגרתם, מכתב למלכו, שבו נזכר הנוהג הזה. אנו מביאים רק את מחציתו הראשונה של

המכתב, מפני שבחלק השני, בגלל פגמים בלוח, איננו בטוחים בפירוש הדברים. יקמאד כותב, שביום שבו שלח את המכתב הנוכחי הגיעו אליו שני אנשים: האחד שמו כנראה פז, שבגלל שבר בלוח איננו יודעים מי הוא, שבא עם מלווה בשם מתחמסם, איש מארי. השליחים נתבקשו על-ידי המושל למסור לו דין וחשבון. מתחמסם דיווח ששני שליחים של שליט עילם הגיעו למישהו ששמו כנראה אבמתם, ושייתכן שהיה מלך אחת הערים באזור, אך אין ביטחון בכך. אבמתם קיבל אותם בכבוד הראוי לשליחי השליט העילמי, הריבון הגדול: הוא יצא לקראתם והשתחוה. לעומת זאת כשהגיעו, כנראה לפד, שבדרום ג'בל סנג'ר, הם לא נתקבלו בכבוד הראוי על-ידי חמורבי מלך פד. הוא לא יצא לקראתם ולא השתחוה.

אמור אל אדוני: כה (אמר) יקמאד עבדך:
ביום⁵ ששלחתי את מכתבי זה אל [אדוני], הגיעו אליי פז?, איש ... ומתחמסם, מלווהו, (איש) של אדוני. ביקשתי מהם דין וחשבון ומתחמסם כך אמר לי:
"שני שליחים עילמיים הגיעו לאבמתם?", [אבמתם] יצא [לקראת]ם והשתחוה.
א[חר-כך] הם הגיעו [לפד], אך חמור[בי] לא יצא [לקראת]ם [ולא השתחוה].
"השליחים העילמיים... כה (אמרו):" [מדוע] חמורבי לא יצא [לקראת]נו ו[לא] השתחוה? (...)

63. גבורת האדם וישועת האל, הסיבתיות הכפולה בחשיבה ההיסטורית במכתבי ממארי

י"א זליגמן, מגדולי חוקרי המקרא שקמו לנו, כתב מאמר בשם: "גבורת האדם וישועת האל: הסיבתיות הכפולה בחשיבה ההיסטורית של המקרא" (א' הורוביץ, ע' טוב וש' יפת [עורכים], מחקרים בספרות המקרא מאת י"א זליגמן, ירושלים תשנ"ב, עמ' 62-81). בהרצאה שנשאתי ב-2 במאי 1994, במסגרת סימפוזיון החוג למקרא של האוניברסיטה העברית בירושלים, שיוחד לזכרו של פרופ' י"א זליגמן ושהתקיים בביתו בירושלים (התפרסם בבית מקרא קמ"ב, תשנ"ה, עמ' 203-211) דנתי בשאלה: "מי העלה את זמרלם על כס מלכות מארי, האל אד או המלך ירמלם?" (עמ' 207-211).
תחילה הבאתי את מכתבו של נרסן (ראה בספרי עמ' 65-66). את המכתב מתארכים לתחילת תקופת זמרלם על סמך המכתב הבא שנכתב על-ידי סמאל, שהיה מושל תרק בתחילת מלכות זמרלם (המאמר, עמ' 208):

סמאל, מושל תרק, לזמרלם
FM VII.5 (= LAPO 18 982)

אמור אל אדוני: כה (אמר) סמאל עבדך:
כלי הנשק של אד של חלב הגיעו אליי,¹⁰ ואני מעכב אותם בבית דגן בתרק.
אעשה כפי שאדוני יכתוב לי.

אחר-כך הבאתי מכתב נבואי נוסף של גרסן (ראה בספרי עמ' 63-65). לעומת
שני המכתבים האלה בהם מתואר האל כמי שהעלה את זמרלם על כס המלכות
במארי, הרי במכתב אחר, שזמרלם כתב ליִרמלם מלך חלב, נזקף המעשה
לזכותו של מלך חלב (המאמר, עמ' 210):

זמרלם ליִרמלם מלך חלב
(ARM XXVIII.16 [= LAPO 18 857])

תאריך המכתב הוא במרווח השנים בין השנה השביעית למלכות זמרלם לשנה
האחת עשרה למלכותו. לזמרלם נודע שחמיו, יִרמלם מלך חלב, מתנגד
שהסוחרים של אִמר ישלחו למארי את השעורה הנמצאת בידיהם. זמרלם אינו
מבין כיצד ייתכן שמי שסייע בידו לעלות על כס המלוכה במארי רוצה עתה
להחליש אותו. הוא מצוין, שהוא סירב לקבל שעורה מחמורבי מלך בבל
בהסתמכו על השעורה שהיה בטוח שיקבל מחמיו. זמרלם מדגיש שהמחסור
בשעורה נובע מהמלחמות הבלתי פוסקות שהוא נתון בהן. הוא מבקש לאפשר
לסוחרים לשלוח את השעורה למארי. בסיום מכתבו, כנראה על מנת לזרז את
חמיו, הוא מצוין ששלח לחלב בדיל וכשיגיע אליו בדיל נוסף הוא ישלח גם אותו
לחמיו.

אמור אל יִרמלם: כה (אמר) זמרלם בנך:
את הדבר (הזה) כך שמעתי: "יש באִמר שעורה רבה של הסוחרים, אך יִרמלם
מערים קשיים בדבר הורדת השעורה למארי." את זאת שמעתי. מה? מדוע אבי
שמח מהחלשתי? האם מפני שכה נאמר עליי: "זמרלם, אני העליתי (מילולית:
הכנסתי) אותו על כסאו. אעשה¹⁰ לחיזוקו ולחיזוק יסודות כסא[ו].?" ועתה,
אתה מערים קשיים [להורד] [את] השעורה למארי! [פ]עם חמורבי (מלך גרד) כה
כתב אליי: "אם חסרה בידך שעורה, כתוב אליי, אמלא [ואשלח לך] (=
אשלח לך במלואו) למארי ... חמישה ריבוא (*rabbātum*; 50,000 ליטר)
שעורה (עמוסה על כשבע מאות) חמורים." ואני סמכתי עליך!²⁰ ולכן כה עניתי
לו: "אל תשלח אליי כלל וכלל שעורה. יש שעורה ברשותי (מילולית: בידי).
(דווקא) אצלך יש מחסור!" את התשובה הזו עניתי לחמורבי ובלבי כה חשבתי:

"אבי (יִרְמֵלָם) הוא זה אשר ²⁵העלני על כסאי! הוא אשר מחזקני ומחזק את יסודות כסאי!" עתה, מאז ימים רבים, אחרי אשר עליתי על כסאי, אני עורך קרבות ומלחמות! ואף פעם ארצי ³⁰לא הכניסה (לאסמים) את מלוא הקציר. אם באמת אבי (אתה), פעל לחיזוקי ולחיזוק יסודות כסאי! ישים-נא אבי לב לתוכן מכתבי זה. הסוחרים של השעורה אשר ³⁵נמצאת באמר ישלחו נא את הסירות וכך ירגיעו את הארץ. הנה שלחתי את הבדיל הנמצא בידי, וכאשר יגיע אליי [בדיל (נוסף)], ⁴⁰אשלח אליך את הבדיל. מכתבים על שלום אבי לו (יגיעו) אליי באופן סדיר.

הסיבה להבדל בין התפיסות הבאות לידי ביטוי במכתבים – עזרת האל או עזרת המלך – ברורה. במקרה הראשון פונה האל באמצעות שליחו, הנביא, למלך ודורש ממנו דרישה מסויימת, ולכן מודגש ההיבט השמימי. לעומת זאת, במקרה השני פונה המלך לריבון שלו בבקשת סיוע כלכלי ולכן מודגש ההיבט הארצי. שני ההיבטים גם יחד, היא היא הסיבתיות הכפולה, מופיעים במכתב שכתב יִרְמֵלָם לבעל בריתו (אחיו) יִשְׁבִּיחַד מלך דר (המאמר, עמ' 211):

יִרְמֵלָם לִישְׁבִּיחַד מלך דר
(A.1314 = LAPO 16 251)

יִרְמֵלָם מלך יִמְחַד שבירתה חלב כותב לבעל בריתו, במעמד שווה ("אח"), יִשְׁבִּיחַד מלך מלך דר (היא בְּדֶרָה שבמזרח החידקל) מכתב נזיפה ותרעומת. בעוד שהוא מתייחס אליו כאב לבנו או כאח לאחיו, הרי בתגובה הוא זוכה ליחס מעליב כאילו היה אויבו של יִשְׁבִּיחַד. הוא מזכיר את כפיות הטובה של יִשְׁבִּיחַד. הרי לפני חמש עשרה שנה (בתקופת יִסְמַחְאֲד) הוא הציל, בעזרת כלי הנשק של האל אֲדָ ושל, את העיר בבל (שבה מלך חמורבי) ובכך העניק חיים ליִשְׁבִּיחַד ולארצו. לולא עזרתו העיר הייתה נידפת כמוץ ברוח. הוא ממשיך ומביא דוגמא של מלך אחר באזור סמוך, סְנַגְמֵל מלך דְנַכְתָם, שגם ממנו, בדומה ליִשְׁבִּיחַד, הוא זוכה ליחס מעליב, וזאת למרות שגם אותו הציל כששלח לעירו דְנַכְתָם תגבורת בחמש מאות סירות, ובמשך שנים עשרה שנה הוא תומך בו (הפועל לא ברור). הוא מסיים את מכתבו בשבועה שהוא עתיד לבוא בתחילת האביב לדר והוא יפרע ממנו ומארצו בעזרת כלי הנשק המרים של אֲדָ ויִרְמֵלָם.

אמור ליִשְׁבִּיחַד כה (אמר) יִרְמֵלָם אחיך:
⁵לו שמש יחקור (מילולית: ישאל) אותי ואותך ויפסוק (את דינו). אני מתייחס אליך כמו אב ואח, (אך) אתה (מתייחס) אליי כמו צר ואויב. ¹⁰מהו הגמול (*gimillum*) (שלי) על שבכלי נשק של אֲדָ ויִרְמֵלָם הושעתי את בבל והענקתי

(מילולית: נתתי) חיים לארצך ולך. לולא אֲדָּ 15 וְרַמְלָם העיר דר הייתה נידפת כמוך לפני חמש עשרה שנה, (ואיש) לא היה מוצא אותה, (ו)אתה לא הייתה כך נוהג בי (מילולית: עושה לי). בוודאי סנגמל מלך דנכתם עונה לי כל הזמן 20 כמוך בעוונות ובשקרים. עיגנתי חמש מאות סירות קטנות ברציף דנכתם, ושתים עשרה שנים את ארצו ואותו אני ... 25 עתה אתה כמוהו עונה לי כל הזמן בעוונות ובשקרים. אני נשבע לך (ב)אֲדָּ אל עירי וסן אל ראשי, אם אחדל עד שאת ארצך ואותך אשמיד. 30 ועתה בתחילת האביב אבוא ובפתח (מילולית: שער) שערך א... אראה לך את כלי הנשק המרים של אֲדָּ וְרַמְלָם.

הסיבתיות הכפולה מופיעה גם בשני מכתבים שכתב אַבְלָאֵל, מְרַחַם משבט יבֶס, לזמרלם.

אַבְלָאֵל, מְרַחַם משבט יבֶס, לזמרלם
("הגיבור הצעיר", עמ' 72) A.1068

המכתב שאַבְלָאֵל, המְרַחַם משבט יבֶס, כותב לזמרלם מאוחר למכתב שהבאנו ב"תוספות לספר", עמ' 192 (M.6009). הוא מספר על סופו של סמסָאֶרַח. המכתב נפתח בקביעה דתית. דגן אל הפרת התיכון ואֲתֶרְמֶר אל העיר מארי עומדים תמיד לצדו של זמרלם והם ייפרעו מכל מי שיפעל נגדו. ומשתמע מדבריו שבזכותם המלך יושב לבטח על כס מלכותו. דברי הפתיחה המרוממים האלה מתייחסים לגורלו של מי שפעל נגד זמרלם, סמסָאֶרַח מנהיג של חֲבֵרָ (עקורים, גולים; השווה שופטים יא, ג). הוא עורר אי-שקט בארץ חסות של זמרלם יפְטָרָם ובתגובה הרגוהו, בוודאי נאמניו של המלך, בארץ אֶלְאִי שבצפון יפְטָרָם (כנראה בסביבות הר הגעש פְרֶסָה שבמזרח תורכיה, 90 ק"מ מגבולה עם סוריה). אַבְלָאֵל עצמו רצה להרוג אותו, אך הוא חשש מזמרלם מסיבה שאינו מפרט. עתה, הוא ממשיך וכותב, האל של זמרלם העניש אותו. דבר שצריך כמובן לשמח את המלך. שוב אנו רואים סיבתיות כפולה: מעשה האדם ומעשה האל חד הם. הוא מסיים את מכתבו בכך שהוא הולך לעיר גֶשֶׁם שבארץ יפְטָרָם ומשם יכתוב לזקני יפְטָרָם וידווח עליהם בכתב לזמרלם.

אמור אל אדוני: כה (אמר) אַבְלָאֵל עבדך:
דגן ואֲתֶרְמֶר מסייעים (תמיד) לאדוני! 5 אשר יפשע נגד אדוני האלים של אדוני יתקפו אותו (או: יענישו אותו). ואדוני בכס שלו יושב (לבטח). עתה סמסָאֶרַח שבארץ יפְטָרָם 10 עורר מהו[מות] (מילולית: הדליח) בארץ אֶלְאִי [ה]רגוהו. סביב האיש הזה 15 הסתובבתי (מילולית: הסתחררתי), אך להרגו - מפני אדוני יראתי. עתה האל של אדוני תקף אותו (או: העניש אותו). לו ישמח אדוני. אחרי מכתבי זה אלך 20 לגֶשֶׁם ואכתוב לזקני יפְטָרָם ודיווח מלא עליהם אכתוב לאדוני.

את המכתב השני ראה ב"מבחר מכתבים", מספר 51 (A.350+A.616).

לסיכום, אנו רואים שהגורם הפעיל משתנה בהיסטוריה לפי הנסיבות. השקפת התשתית היא, כמובן, שמאחורי כל פעולות האדם החיוביות עומד האל, אך הבלטת האל או האדם או שניהם גם יחד תלויה בנסיבות העניין הנדון ובמטרה המסוימת העומדת בפני הכותב.

64. "ביתך נשרף עליך באש"; "פן נשרף אותך ואת בית אביך באש", שופ' יב, אב2; יד, טו, א3.

פברדגן, מושל תרק, לזמרלם
(ARM III.73.1-19 [= LAPO 18 1067])

לאחר נצחוננו של יפתח על בני עמון פנו אליו בני שבט אפרים בקובלנה על שלכאורה הוא לא קרא להם להצטרף אליו במלחמתו בבני עמון ולכן איימו עליו בשרפת ביתו. בדומה לכך, מאיימים הפלשתים על שמשון שישרפו אותו ואת בית אביו, אם הוא לו יגלה להם את פתרון החידה שחד להם. מקרה דומה של איום בשרפת אדם וביתו מצוי במכתב שכתב פברדגן, מושל תרק, לזמרלם. הוא מספר למלך, בחלק הראשון של המכתב, שבעקבות מכתב של המלך באיזה עניין חשוב שטיבו לא מפורט, הוא הלך לסמנם (עיר נמל בצפון מחוז תרק) ואסף את זקני המקום ונציג המלך וחקר אותם בעניין המסוים הזה בצרפו אזהרה חמורה לדבריו: מי שאמר אותו עניין או אפילו רק חשב עליו ישרפו אותו ואת ביתו. תוצאות הבירור היו שהדבר שלשמו בא לא היה אלא דבר שקר והמלך רגז בחינם.

[אמור אל אדונאי: [כ]ה (אמר) פברדגן] עבדך:
5[של]ו[ם] [לדגן וליפרב]א[ל]. [ש]לום לעי[ר] [ת]ר[ק] ולמחוז.
זאת ועוד. בדבר של סמנם שאדוני כתב לי, הלכתי¹⁰ [וחק]רתי את זקני העיר ואת נציג המלך: "מי שאמר את הדבר הזה בליב[ו] או יודע, [ב]יתו והוא¹⁵ באש צריכים להישרף!" הדבר הזה שאל אדוני כתבו – הוא שקר! וכאילו (הדבר) בדוק, לב אדוני רגז.

65. " ... וישם את הים לחרבה... ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה... וישב הים לפנות בקר לאיתנו" (שמות יד, כא-כז)

אֲשֶׁמְדַגֵּן לְיִסְמַחְאָד
(ARM IV.23 [= LAPO 17 505])

סיפור יציאת מצרים הוא סיפור אגדה. בשלב מסוים מגיעים בני ישראל לים. משה בוקע את הים ובני ישראל עוברים דרכו. לאחר מעבר בני ישראל משיב משה את הים למצבו הקודם והמצרים, שרדפו אחרי בני ישראל, טובעים בים. על אגדות לא שואלים כמובן שאלות, אך לשם קוריוז אביא אחד ממכתבי מארי בו מתוארת התרחשות היסטורית, שיש בה דמיון מסוים למסופר במקרא. המלך רודף אחרי האויב, שמגיע לנהר החידקל. הנהר נמצא בגאות והאויב לא יכול לעבור. אחר-כך הגאות יורדת והאויב עובר. לאחר מעברם שוב גאה הנהר ולכן המלך לא יכול היה לחצות אותו. בשנה הארבע-עשרה למלכות יִסְמַחְאָד פרצה מלחמה עם התְּרָכָם (ראה בספרי עמ' 11-12). המכתב שלהלן מתייחס לשלב אחד במלחמה זו. התְּרָכָם נסוגו ויחידה של אֲשֶׁמְדַגֵּן רדפה אחריהם והרגה בהם. התְּרָכָם הגיעו לחידקל שהיה באותה שעה בגאות ולכן התְּרָכָם לא יכלו לחצות אותו. לעומת זאת אֲשֶׁמְדַגֵּן הצליח להעביר יחידה שלו את הנהר ולשולחה לארץ תְּגַנְנָם (על הגדה השמאלית של החידקל העליון). אחרי שאנשיו עברו את הנהר הגאות ירדה והתְּרָכָם חצו את הנהר. אחרי שהם חצו שוב הייתה גאות ולכן אֲשֶׁמְדַגֵּן לא יכול היה לחצות. אֲשֶׁמְדַגֵּן מסיים את המכתב בכך שנאמר לו שהתְּרָכָם מתעתדים לשוב לארצם והוא עתיד לשלוח לִיִּסְמַחְאָד דין וחשבון מפורט.

אמור אל יִסְמַחְאָד: כה (אמר) אֲשֶׁמְדַגֵּן אחיך:
כתבת לי ⁵ בדבר התְּרָכָם. ביום שהתְּרָכָם יצאו (מהארץ) הייתי עסוק מדי ולכן ¹⁰ לא כתבתי לך דיווח על התְּרָכָם. משלחת צבאית (שלי) רדפה אחריהם ללא הרף והרגתי הרבה אנשים. והם הגיעו לגדת הנהר והתמקמו. הנהר היה מלא ולכן ¹⁵ לא יכלו לעבור. אך אני העברתי אנשים ושלחתי (אותם) לארץ תְּגַנְנָם. אחרי (מעבר) האנשים הנהר ²⁰ נסוג והתְּרָכָם בלילה עצמו עברו. אחרי (מעבר) הנהר התמלא (שוב) ולכן לא יכולתי לעבור. עתה ²⁵ התְּרָכָם נכנסו לארץ תְּגַנְנָם וכך אמרו לי: "הם ילכו לארצם." ³⁰ אחרי מכתבי זה אכתוב לך דיווח מפורט על התְּרָכָם.
(הכבשים) תוך יומיים.

66. "ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו ולקחתם מן החרם" (יהושע ו, יחא)

בספר יהושע אנחנו קוראים: "ויאמר יהושע אל העם הריעו כי נתן ה' לכם את העיר (יריחו). והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה'... ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו ולקחתם מן החרם... וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קודש הוא לה' אוצר ה' יבוא... ויחרימו את כל אשר בעיר מאיש ועד אשה מנער ועד זקן ועד שור ושה וחמור לפי חרב... והעיר שרפו באש וכל אשר בה רק הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל נתנו אוצר בית ה'... ויקח עכן בן זבדי בן זרח למטה יהודה מן החרם ויחר אף ה' בבני ישראל... ויען עכן את יהושע ויאמר... ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים משקלו ואחמדם ואקחם... וירגמו אתו כל ישראל אבן וישרפו אתם באש ויסקלו אתם באבנים" (יהושע ו, טזב, יזא, יחא, יט, כא, כד; ז, א, כא, כאא, כהב).

לפני שנפנה לדיון בפרשה מן הראוי להדגיש, שתיאור השמדת תושבי כנען בידי יהושע אינו משקף, לשמחתנו, אמת היסטורית. עניין לנו בתיאור דמיוני, פרי האידיאולוגיה המשנה תורתית בת המאה השביעית לפסה"נ. לא מן הנמנע, שהתיאור המזעזע הושפע מאכזריות האשורים במלחמותיהם להרחבת האימפריה שלהם, בתקופה שהאסכולה המשנה תורתית באה לעולם. על תהליך ההתנחלות כפי שאירע במציאות ההיסטורית ראה בספרי: השבטים האמורים במארי והתנחלות בני-ישראל בכנען, תל-אביב תשמ"ה, עמ' 188-183. "... חדרו בני-ישראל לארץ כנען והתנחלו בה בתהליך איטי וממושך, שנמשך כמאתיים שנה... התנחלות בני-ישראל בכנען הייתה תהליך ממושך ורב פנים, אשר הסתיים רק עם הקמת הממלכה המאוחדת, ממלכת דוד ושלמה" (שם, עמ' 187-188).

א' מלמט השווה בין הסיפור המקראי על חרם יריחו לבין המתואר במכתבי מארי (מארי וישראל: שתי תרבויות שמייות-מערביות, ירושלים תשנ"ב, עמ' 111-122). ש' אחיטוב כותב בביקורתו על הספר (קתדרה 70, [1994], עמ' 195-196): "קירבה רבה ביותר מצא מלמט ביחסן של שתי החברות המושוות לחרם של שלל המלחמה. אבל במקום שאתה מוצא את הדמיון שם גם תמצא את ההבדל. המקרים הידועים של פגיעה בחרם החל על שלל המלחמה במקרא הם חרם יריחו [יהושע ו] וחרם עמלק [שמואל א, טו], שבהם השלל היה טאבו גמור ואף אחד לא נהנה ממנו, גם לא אוצר האל - בניגוד לחרם העי [יהושע ז-ח], שהיתה בו הנאה לגבוה... לעומת זאת, חרם שלל המלחמה במארי היה פרזאי יותר. הוא עמד על רמה אחרת, 'האוכל מן [את] האספֶּם' פגע רק בנכסים, בחלקם של האל, המלך, או החייל הבודד, בשלל המלחמה". לדעתו של שארפין (D. Charpin, "Manger un serment" *Méditerranées* (X-XI) (1997), pp. 85-96) בשעת טקס השבועה בלע הנשבע עשב כלשהו או

של שבועה באל אֲדָּ ובמלך סַמְסַאֲדָּ, שכללה אכילת צמחים כלשהם, שעלולים להמיט אסון על מי שיפר את השבועה. למרות הפקודה המפורשת, הרי יֹאֲדָּ לקח מספר פריטים מהשלל של העיר אַפְרַח. הוא נשפט על מעשהו בפני מפקד הצבא והסַגְגָּ (המח'תרים; מפני שהצבא היה מורכב מבני שבט החַנְּם). הוא הלך להתלונן בפני אֲשַׁמְדָּגָּ, אך ללא הועיל. ואז פנה לסַמְסַאֲדָּ שהגיע לִשְׁנָּ, שנמצאה במרחק יום הליכה מִשְׁבַּת-אֲנְלָּ, שוב ללא הועיל. לבסוף הוא פנה לִיסַמְחַאֲדָּ באותו עניין. וההחלטה, כנראה של יִסַמְחַאֲדָּ, הייתה להמיר את עונשו בעונש כספי, בכסף או בשווה ערך בזהב (זהב יקר פי ארבעה מכסף).

הנוסח האכדי של הקריאות החדשות (collations) עדיין לא פורסם. התפרסם רק התרגום החדש המבוסס עליהן.

[א]מור [אל אד]וני: [כה (אמר) ק]רְדָּם עבדך:
בדבר יֹאֲדָּ שאדוני כתב לי (אודותיו),⁵ [הוא ברח]. האיש הזה לא ראוי לחיות.
[בוודאי] המלך אביר <יודע>, אֲשַׁמְדָּגָּ אחיר יודע, אֲשַׁרְלָּם וּמַתְבָּסָּר עבדיך יודעים. בזמן המפלה¹⁰ שהמלך הנחיל לִלְרַמְנַמַּח, הוריתי בתוקף לכל אחד [ואחד], לשרי המאה ולשרי החמישים: " (אני מזכיר ש) מי שיקח שלל, הוא [אכל] (קודם בטקס השבועה) את האֲסַכָּם של אֲדָּ וּסַמְסַאֲדָּ. (למרות זאת) הוא לקח] מהשל[ל] [šallatum] שתי קדרות נחושת,¹⁵ כסף וזהב... פשתן, אלום (מלח כימי) שחור. אם...¹ שיהרגו... ברחו. האיש [הזה]... ומאז (או: היות) שאנחנו [שפטנו אותו,⁵ הוא הלך] לאֲשַׁמְדָּגָּ [גן ואמר] לאֲשַׁמְדָּגָּ: "קְרְדָּם [והסַגְגָּ (= מוח'תרים)] שפטו אותי (מילולית: דנו את דיני) והרשיעו אותי. "ואֲשַׁמְדָּגָּ כך [ענה לו]: "היות שקְרְדָּם¹⁰ והסַגְגָּ (= מוח'תרים) שפטו אותך, אני מה אומר?" וכאשר המלך הלך לִשְׁנָּ, הוא קרב למלך, אך באותו אופן הוא ענה (לו).¹⁵ והיות שהוא [ק]רב למלך ולאֲשַׁמְדָּגָּ, ובאותו אופן ענו, הוא הלך [ל]אדוני ו[הוא] אמר: " (האם) קְרְדָּם לא לקח (מהשלל)?"²⁰ [ה]יות שאכל את האֲסַכָּם של אֲדָּ, את האֲסַכָּם של סַמְסַאֲדָּ [ו]יִסַמְחַאֲדָּ אדוני, עונש האיש הזה [שליש שקל (כ-3 גרם) כסף או חמישה עשר גרעיני (0.75 גרם) [זה]ב.

סַמְדָּחַם לִיסַמְחַאֲדָּ

ARM II.13 (= LAPO 17 457)

המכתב שייך למאורעות השנה השלוש עשרה למלכות יִסַמְחַאֲדָּ (ראה בספרי, עמ' 10-11). שר הצבא סַמְדָּחַם, שהשתתף במסע למערב, כותב לִיסַמְחַאֲדָּ. הוא מודיעו שבשעה שהם כבשו את העיר צַבַּת (היא [ארם] צובא המקראית) שבבקעת הלבנון, נודע לו, שִׁיסַמְחַאֲדָּ הלך לעברו המזרחי של נהר החדקל, לעיר קַבְּר. מסיבה זו הוא לא שלח לו מיד את השבויים (המכונים עבדים על שם

סופם), מצבת שהיו מנת חלקו לפי נוהג חלוקת השלל, אלא המתין לשובו של יסמחאד למארי. משזה האחרון חזר לבירתו הוא שלח לו, יחד עם המכתב הנוכחי, ארבע שבויים. הוא ממהר להדגיש שאל למלך לחשוד בו, שהוא לקח לעצמו שלל רב. הוא מתלונן, שמפקדי הצבא הכפופים לו, לא נתנו לו את חלקו בשלל. אגב כך מסתבר, שחלוקת השלל נעשתה בהגרלה. הם לקחו לעצמם שלל רב, יותר מהמותר, ולו הם הביאו שבויים, שהיו בידי חייליהם כחלק מחלוקת השלל. אך הוא לא הסכים לקבלם, אלא החזירם לבעליהם החדשים. הוא אסף את הצבא והטיח בהם דברים קשים. הם לא נתנו לו את החלק של המלך ושל. הוא מזכיר שהם כולם נשבעו במלך הגדול סמסאד בטקס האספם, שלא לקפח את החיילים בחלוקת השלל. העובר על השבועה ביזה את האלים דגן ואתרמר והמלך הגדול סמסאד ובנו המלך יסמחאד. כעשרה ימים אחרי הטקס שהוא ערך הגיע אליו מכתב סמסאד ובו דברים דומים למה שהוא עצמו אמר. במכתב לא מדובר באיסור לקיחת שלל, אלא בחלוקה לא צודקת של השלל.

הנוסח האכדי של הקריאות החדשות (collations) עדיין לא פורסם. התפרסם רק התרגום החדש המבוסס עליהן.

אמור אל אדוני: כה (אמר) סמדחם עב[דך]:
כאשר החיילים כבשו את העיר צבת, סיפרו לי על הליכת אדוני ל[עיר] קבר,⁵ ולכן לא הולכתי את עבדי (= שבוי) צבת [אל אדוני]. כה אני (חשבתי): "כאשר אדוני יחזור לארצו, אוליך את חלק אדוני." כעת הנה שלחתי ארבעה עבדים, חלק אדוני.¹⁰ וחלילה שאדוני כך יאמר: "עבדי (סמדחם) לקח שלל (*šallatum*) רב!" כך אמרתי לשרי המאה ולשרי החמישים, כה [אני (אמרתי)]: "תנו לי את חלקי, החלק שעלה בגורל [מהשלל]."¹⁵ לא נתנו לי דבר. חכיתי שלושה, ארבע ימים... שרי המאה, בכדי להגדיל את מלקוחם ולי לא לתת דבר. ביום החמישי²⁰ הביאו לי שישה עבדים של החיילים, (אך) החזרתים לבעליהם (= החיילים). קראתי לשרי המאה, לשרי החמישים, לשרי העשרה ולחיילים הסדירים, כך הוכחתי אותם: "לא נתתם לי [את חלקי]"²⁵ יחד עם החלק המיועד לאדוני. את האספם של דגן ואתרמר, את האספם של סמסאד ויסמחאד אכל שר הצבא, סופר הצבא, שר המאה ושר החמישים אשר יחמוס את שלל החייל. שמתני בפי ו(בפי) שר המאה 'חי המלך' (= נשבעתי במלך והשבעתי במלך את שרי החמישים), (כדי ש)לא יחמוס את שלל החייל. פחות מעשרה ימים אחרי התוכחה שלי הגיע אליי מכתב של אביך:³⁵ את האספם שלי אכל מבין העבדים שגזל את שלל החייל. "את העניין הזה אדוני יכול לחקור, כי לא כתבתי שקרים אל אדוני.⁴⁰ שלום לצבא אדוני.

67. "כעדר הרחלים (//הקצובות?) שעלו מן הרחצה" (שיר השירים ו, וַאֲכַן ד, בא)

יִסְמַחְאָדְ לְמִקְפָּם
(ARM V.67 [= LAPO 17 852])

שיר השירים זו יצירה שירית. כמו כל יצירה שירית גם היא שואבת את דימוייה מהעולם הסובב אותה. במקרה שלפנינו לקוח הדמיון מתהליך הגז של הכבשים. "קודם הגזיזה רוחצים את הבהמות, לפי שהצמר המלוכלך קשה לגזיזה ולעיבוד" (אינציקלופדיה מקראית, ב, טור 461). הגז צריך להתבצע בסמוך לרחצה, בכדי שהצמר לא יסתלסל יתר על המידה. באחד ממכתבי מארי בדובר בצאן שרוחצים אותו קודם לגז (ראה E. Cassin, *Orientalia* XXVIII [1959], pp. 225-229).

סִמְחָאֲד, "המלך", נתן הוראות לאשְׁפָּרְזָלְמִ בעיר (בהדגשה). היות שאשְׁפָּרְזָלְמִ היה בתפקיד בְּכַרְנִ אִפְשֵׁר לְהַנִּיחַ שִׁבְמִדוּבֵר בֵּה, אֲךָ יִיתְכֵן גַּם שֶׁהַכִּינּוּי מִתִּיחַס לְבִירָה אֶפְלָתָם או לְבִירָה שְׁבַת-אֶנְלִל. הַהוֹרָאוֹת הַתִּיחַסוֹ לְגַז עֲדָרֵי הַכִּבְשִׁים. עֲלִיו לְדַאוֹג לְרַחוּץ אֶת הַכִּבְשִׁים לְפָנֵי שְׁכוֹתֵב הַמְכַתֵּב מְקַפֵּם יִגִּיעַ אֵלָיו, בְּכַדִּי שִׁיּוּכְלוֹ לְגַזוֹז אֶת הַכִּבְשִׁים. כִּכֵּל הַנְרָאָה לֹא הָיוּ גּוֹזְזִים בְּמִסְפָּרִיִּים, אֲלֵא תוֹלְשִׁים אֶת שַׁעַר הַכִּבְשִׁים. מְקַפֵּם הִגִּיעַ לְמִקּוֹם, שָׁבוּ נִמְצְאוּ הָעֲדָרִים, וְגִילָה שֶׁאֵין גּוֹזְזִים. אִמְנֵם חֲסִדְנָם, מוֹשֵׁל כְּרַנִּי, שֶׁלַח לוֹ מֵאָה וְחֲמִישִׁים אֲנָשִׁים, אֲךָ לֹא הָיָה בָהֶם דִּי. הוּא זְקוּק לְשִׁלוֹשׁ מֵאוֹת או אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ, בְּכַדִּי שִׁיִּסִּימוּ אֶת הַמְלָאכָה בְּשִׁלוֹשָׁה יָמִים. הוּא מוֹסִיף וְכוֹתֵב, שִׁיִּסְמַחְאָדְ אֵינוֹ צָרִיךְ לְחַשׁוֹשׁ שֶׁהָאֲנָשִׁים שִׁיּוּכְלוּ לְגַז יִפְקִירוּ בְּכַךְ אֶת הַמְחֹז, מִפְּנֵי שִׁיִּסְמַחְאָדְ נִמְצָא קְרוֹב לְמַחֹז וְיִוּכַל לְהִגִּיעַ בְּמַהִירוֹת, אִם יִתְעוֹרֵר הַצּוֹרֵךְ בְּכַךְ. עוֹד הוּא כוֹתֵב שְׁאוֹרְגִים וְאוֹרְגוֹת בְּמַחֹז שֶׁלּוֹ וּבְמַחֹזוֹת שְׁכָנִים (רְזַמִּי [שֶׁל יִסֵּן], בְּדָרוֹם-מִזְרָח לְגִבְלֵ סַנְגֵּר או שֶׁל יִמְתַּבֵּל בְּדָרוֹם-מִזְרָח לְגִבְלֵ סַנְגֵּר), בְּרִלְם [בְּצַפּוֹן גִּבְלֵ סַנְגֵּר] וְחִבְרָתָם [לִיד הַחִבּוֹר הַמִּזְרָחִי] בְּטִלִּים מִמְלָאכָה זֶה חֲמִישָׁה עֶשֶׂר יוֹם, מִפְּנֵי שֶׁאֵין לָהֶם צֶמֶר, וְהַצֶּמֶר שֶׁל הַכִּבְשִׁים הַרְחוּצוֹת מִתְלַכֵּךְ בִּינְתֵימִים. לִכֵּן חָשׁוּב שֶׁהָיוּ בִּידִיו דִּי אֲנָשִׁים לְבַצֵּעַ אֶת הַגִּז תוֹךְ יוֹמִיִּים.

אמור אל אדוני: כה (אמר) מְקַפֵּם עֲבַדְךָ:

⁵הַמֶּלֶךְ נָתַן הוֹרָאוֹת לְאִשְׁפָּרְזָלְמִ בְּעִיר (= אוֹלֵי כְּרַנִּי) בְּדָבָר גַּז הַכִּבְשִׁים: "לֵךְ וְעַד שְׁמִקְפֵּם יִגִּיעַ הַכִּבְשִׁים יִהְיוּ רְחוּצוֹת וְאִז גּוֹזֵז (אוֹתָן)!" עֵתָה הִגַּעְתִּי וְאֵין גּוֹזְזִים.
¹⁰הַכִּבְשִׁים לֹא גּוֹזְזוֹת. אֶתְמוֹל חֲסִדְנָם שֶׁלַח לִי מֵאָה וְחֲמִישִׁים אֲנָשִׁים. הָאֵם עִם מֵאָה וְחֲמִישִׁים אֲנָשִׁים כִּבְשִׁים רַבּוֹת יְגִזּוּ (= יְגִזּוּ)?! אֲדוֹנִי ¹⁵צָרִיךְ לְכַתּוֹב בְּתִקְיֹפּוֹת לְחֲסִדְנָם, בְּכַדִּי שִׁיִּשְׁלַח (עוֹד) אֲנָשִׁים. הוּא צָרִיךְ לְקַחַת מֵהָאֲנָשִׁים שֶׁל

האזור שלוש מאות, ארבע מאות איש [עם] צידה ליומיים, ואדוני צריך לשלוח (אותם) אליי, ²⁰ בכדי ששלושה ימים יגזזו, (ו) ילכו. חלילה שאדוני יאמר: "אם האנשים ילכו, כאן המחוז יפקר. מ... המקום שאדוני יושב, שתי שעות כפולות (= עשרים ק"מ) ²⁵ [ב]מחוז הזה אדוני יושב והמרחק לא גדול. עתה לפני שאדוני יגיע לכרנ, אורגות ואורגים (או: רוחצי כבשים) של המחוז ³⁰ הזה, של רזמ, בָּרְלָם וחֲבֵרְתָם ב... יושב(ים). מאז שהאורגות והאורגים (או: רוחצי הכבשים) בטלים ממלאכה - חמישה עשר ימים חלפו. ³⁵ ... [האר]מון בטל ממלאכה. והכבשים רחוצים מזה ימים רבים והצמר של הכבשים מסולסל (או: נושר) ומוזנח. אם אדוני [ל]א [י]שלח אנשים, [לא אוכל לבצע את העבודה הזו, ואצע]ר [את אדוני]. אדוני צריך לשלוח אליי מהר אנשים, בכדי ש[א]שלים איתם (הכבשים) תוך יומיים.

68. בין חצור לבבל: חוקים בבליים בחצור וחוקי המקרא

(H. Horowitz, T. Oshima, F. Vukosavović "Fragments of a Cuneiform Law Collection from Hazor", *IEJ* LXII/2 [2012], pp. 158-176;

F. Vukosavović, "The laws of Hazor and the ANE parallels", *RA* 108, pp. 44-41)

בחפירות חצור נתגלו שמונה עשר לוחות בכתב היתדות. האחרון שבהם נתגלה בשנת 2010. מדובר בשני שברי לוח או לוחות בכתב היתדות של אוסף חוקים הדומים לחוקי חמורבי (LHz A ; LHz B). נשתמרו רק חלקים של שבעה חוקים. זמנם של הלוחות, תקופת הברונזה התיכונה, מתאים לתקופה הבבלית העתיקה. החמר ממנו היו הלוחות עשויים הוא חמר מקומי, מכאן שהלוחות לא יובאו לחצור אלא נוצרו שם. החוקים עוסקים בשכירת עבדים על-ידי צד שלישי ופיצויים לבעל העבד במקרה של פגיעה של העבד.

שבר לוח LHz A:

1. סעיף 1. [אם ...] 12 שקלי [כסף לבעל העבד ישלם].
2. סעיף 2. אם א[...] 10 (שקלי כסף) לבעל הע[בד] ישלם.
3. סעיף 3. אם שן [...] 3 שקלי כסף ל[בעל העבד ישלם].
4. סעיף 4. אם לחי [...] והעבד לבעל הע[בד] ...].
5. סעיף 5. אם איש או[...] והעבד [...].

החוקים דומים מאוד לחוקי חמורבי, סעיף 199:

אם עין עבד איש יעוור, או עצם עבד איש ישבור, מחצית מחירו ישקול (= ישלם).

ובספר הברית, שמות כא, כז-כז אנו קוראים: "כּוּ וְכִי-יָכֶה אִישׁ אֶת-עֵין עֶבְדּוֹ אוֹ-
אֶת-עֵין אֲמָתוֹ וְשָׁחַתָּהּ לְחֶפְשִׁי יִשְׁלַחְנֶנּוּ תַּחַת עֵינָו. כִּז וְאִם-יִשֶׁן עֶבְדּוֹ אוֹ-יִשֶׁן אֲמָתוֹ
יִפִּיל לְחֶפְשִׁי יִשְׁלַחְנֶנּוּ תַּחַת שָׁנָו".

מכתבי מארי מלמדים אותנו, על קשרים בין בבל לחצור באמצעות שליחים.
להלן אביא שני מכתבים בהם מדובר על שליחים מבבל שיושבים בחצור ועל
שליחים מחצור שיושבים בבבל.

בְּחֻדְלָם לְזַמְרָלָם

(ARM VI.78 [= LAPO 16 390])

בְּחֻדְלָם מוּשַׁל מֵאֲרִי כוֹתֵב לְזַמְרָלָם שֶׁהִגִּיעָה אֵלָיו מִשְׁלַחַת מֵהַמְעֵרָב, מִחְצוֹר
וּמִקְטָנִּי בְּלִיוּי שְׁנֵי אֲנָשֵׁי מֵאֲרִי וְאִישׁ חְצוֹר אֶחָד. כְּמוֹ-כֵן עֵבֶרָה בְּמֵאֲרִי בְּדֶרֶכָה
לְבַבֵּל מִשְׁלַחַת שֶׁל שְׁנֵי בַבְּלִים שֶׁשָׁהוּ תְּקוּפָה אֲרוּכָה בְּחְצוֹר וּמְלוּוָה אוֹתָם אִישׁ
חְצוֹר.

[א]מור [אל] אדוני: [כה] [אמר] בְּחֻדְלָם [עבדך]:
[משלחת (הממוענת לארמון מארי) מחצור] [ומקטנ הגיע] עה אלי... [שע"פ
ושע"פ 29 עבדי אדוני] [ושע"פ 3 איש חצור]¹⁰ [המלווה] [שלהם אל] אדוני. שני
שליחים בבליים¹⁵ שיושבים ממזמן בחצור ואיש חצור אחד [המלווה שלהם
עברו] (מלולית שורש עת"ק) לבבל. לוֹאֵל עֶבֶד אֲדוֹנִי [וְ]חֶבְדָּבְחַל אִישׁ קִטְנִי
20 [המלווה שלו אל אדוני. X של] יחיים בבליים [ואיש] קטנ [אחד, המלווה
שלהם עברו] [לב]בל.

יִרְמַאֲדָ לְזַמְרָלָם

(ARM XXVI.375)

במחצית הראשונה של השנה השלוש עשרה לְזַמְרָלָם (ראה בספרי עמ' 28-
26) כתב יִרְמַאֲדָ, אחד מנציגי מארי בבבל, את המכתב הזה למלכו. ממכתבו
עולה, שחמורבי מלך בבל שלח למארי את בנו בכורו ולאחריו הוא שולח את
אחיו הצעיר, שצריך לשולחו לפי ראות עיני מלך מארי לְיַמְחַד או לְקִטְנִי. לאחר
מכן הוא מדווח על שליחים מאזור גְּבֻל סְנַגְ'ר ומהמערב ששהו אתו בבבל. בין
השליחים האלה מצוי גם שליח מחצור.

אמור אל אדוני: כה (אמר) יִרְמַאֲדָ [עבדך]:
חמורבי [שלח (או: ישלח)] את מִתְנַמַּח בּוֹ⁵ אל אדוני, וכך הוא כתב אל אדוני,
כה הוא (כתב): "קודם שלחתי אליך את הנער הגדול (= סִמְדַתְנָ). הוא יושב
לפניך. עתה, הנה,¹⁰ שלחתי אליך את אחיו... לא לשבת ביחד... שלח את
הצעיר הזה¹⁵ [א]ו לִימַחַד או לִקְטַנַּ לְמִקּוּם שֶׁנִּרְאָה לְךָ". את זאת חמורבי²⁰ כתב
אל אדוני. החצרן מִנָּם ילך עם הנער הזה. דָּדִי בֶן דְּמִקְאֶלֶשׁ הוא המלווה שלי.
ושליחים של כָּרְדִּי, של אַנְדְּרָג, של כָּרְנִי,²⁵ של קֶטַנַּ ושל חצור ש(נמצאים) אתי
נשלחו עם הוראות. כאשר אגיע אל אדוני, אניח לפני אדוני את כל הדין וחשבון.

למרות העדויות על הקשרים בין בבל לחצור דרך מארי ולמרות הדמיון בניסוח
החוקים בין חוקי חצור לבין חוקי חמורבי, הרי שלא הייתה יכולה להיות השפעה
של חוקי חמורבי על חוקי חצור, מפני שמארי נכבשה ונהרסה על-ידי חמורבי
שנים אחדו לפני פרסום החוקים שלו. אולם סביר להניח שהקשרים בין בבל
לחצור המשיכו גם אחרי חורבן מארי. לא יהיה זה אף מופרך להניח, שלבני
ישראל הגיע המידע על תוכן החוקים מתושבי כנען. כזכור חצור הייתה אחת
הערים החשובות בכנען.

69. "גם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן
השכר בראה פקו פליליה", ישעיהו כח, 7; "לו איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך
ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה", מיכה ב, יא.

שבתם לזמרלם

(ARM XXVI.207 [= LAPO 18 1144])

שני הפסוקים שבכותרת – הסתומים בחלקם – הובאו כעדות מקראית להגדת
עתידות בהשפעת שתיית אלכוהול, יין או בירה. במכתב ממארי, שמשמש בסיס
להשוואה, לא נאמר מה היה סוג המשקה שבו השתמשו, אך סביר להניח
שהיה זה בירה (, J.-M. Durand, "In Vino Veritas", RA LXXVII [1982], (p. 49).

שבתם אשת זמרלם כותבת לבעלה מכתב ברגע מכריע, שבו הוא נמצא. הוא
עומד לצאת למערכה חשובה נגד אֶשְׁמֶדֶגַן והוא רוצה, כמובן, לדעת מראש
האם יפסיד במערכה או ינצח בה. בניגוד למנהיג מודרני, שאינו יכול לדעת
מראש את תוצאות המערכה, הרי בעולם העתיק האמינו, שאפשר לדעת את
תוצאות המערכה, אם יודעים את הטכניקה של ההתקשרות עם האלים. שבתם
לא פונה, כפי שהיינו מצפים, למנחשים, הַבְּרָ, אלא עושה שימוש במדיומים,
המכונים "אותות", גבר ואישה. המכתב אינו מפרט האם מדובר באנשי מקצוע

או בסתם אנשים מן השורה. לעתים נוהגים להציג למנחשים שאלות כפולות, כך נוהגת גם שבתם. תחילה היא שואלת על אֲשֶׁמְדֵגן ומקבלת תשובה טובה מאוד. לעומת זאת, כאשר היא שואלת בדבר אֲשֶׁמְדֵגן, אויבו של זְמַרְלֵם, הרי התשובה רעה מאוד: הוא יפסיד במערכה המדומה להאבקות בעזרתו או כלשהו. היא הציגה שאלה נוספת: האם זְמַרְלֵם עצמו ישתתף במערכה. ותשובתם היא שלא תהיה מלחמה, מפני שבעלי בריתו של אֲשֶׁמְדֵגן ינטשו אותו ויהרגו אותו. הם גם מציינים שבעוד שבעלי בריתו של אֲשֶׁמְדֵגן נטשו אותו, הרי בעלי בריתו של זְמַרְלֵם הם האלים עצמם. שבתם מסיימת בהדגישה, שלא היה כאן מעשה נוכלות, אלא אלה הם אכן דברי המדיומים. לבסוף היא מציינת שבעלי בריתו של אֲשֶׁמְדֵגן הם שבויים. הכוונה לשבויים שנשבו במלחמות קודמות שלו ושצורפו, כמנהג התקופה, לצבאו. הם כמובן הראשונים לערוק. יש להדגיש שאיננו יודעים באיזו מערכה מדובר, אך הנבואה על גורלו של אֲשֶׁמְדֵגן לא התגשמה, מפני שהוא מלך עוד עשרות בשנים.

אמור אל אדוני: כה (אמרה) שבתם אמתך:
בדבר המסע שאדוני ילך, השקיתי את האותות (*ittatum*),⁵ זכר ונקבה. שאלתי. מענה האל בעבור אדוני טוב מאוד.¹⁰ שאלתי את הזכר והנקבה גם בדבר אֲשֶׁמְדֵגן. מענה האל שלו לא טוב. ועניינו מונח תחת רגלי אדוני. כה הם (אמרו): "אדוני ה[רים] את וו המתאבקים, על אֲשֶׁמְדֵגן הוא הרים את וו במתאבקים¹⁵ באומרו: 'בעזרת וו המתאבקים אגבור עליך. האבק (צורת מקור) האבק ובהאבקות אגבור עליך.' " כה אני (אמרתי): "אדוני יקרב למלחמה?" כה הם (אמרו): "מלחמה לא תהיה. כהגיע(ו) בעלי בריתו יתפזרו,²⁵ ויכרתו את רא[ש] אֲשֶׁמְדֵגן ויניחו לרגלי אדוני, באומרם: 'צבא אֲשֶׁמְדֵגן רב, ואפילו שצ[באו] רב,³⁰ בעלי בריתו התפזרו ממנו. בעלי בריתי שלי דגן, שמש, אֲתֶרְמֶר וּבְלֶתְאֶפְלֵם וְאֶדֶן האחלטה (או: האוראקל) שלצד אדוני הו[לכים]' ".³⁵ חלילה שאדוני כך י[אמר]: "היא דו[בבה] אותם במרמה. כלל וכלל לא דובבו [אותם]. הם דיברו הם....⁴⁰ הם "אמרו: בעלי הברית של אֲשֶׁמְדֵגן הם שבויים. במרמה ובכחש איתו ירעדו (?). [את דב]ריו לא יקבלו." לפני אדוני צבאו [י]תפזר.

70. "והנה תומם בבטנה", בראשית כה, כד_ב

שבתם לזְמַרְלֵם
(ARM X.26 [= LAPO 18 1128])

אחת מאגדות ספר בראשית מספרת, שה' בישר לרבקה אשת יצחק שבבטנה תאומים, ואכן היא ילדה תאומים: את עשו ואת יעקב (בר' כה, כ-כו). בין תעודות מארי אנו מוצאים תעודה, שבה האם מודיעה לבעלה על תאומים

שילדה. שבתם אשת זמרלם מודיעה לו, כי ילדה תאומים, תינוק ותינוקת. הבשורה בוודאי תשמח אותו. אנו יודעים את שמותם של הילודים: הבן נקרא חַדְנָאֵד על שם סבו (ראה בספרי, עמ' 156), והבת נקראה שַבְלַתֶם על שם אישה ממשפחת יַחְדַנְלִם.

[א]מ[ור אל אדוני:] כ[ה שב]תם אמתך:
י[ל]דתי תאומים, ילד וילדה. ישמח-נא אדוני.⁵

71. "לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנף הארץ ההיא" (ירמיהו ג, א א)

דברי ירמיהו מתבססים על החוק המשנה תורתו בספר דברים כד, א-ד: "לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחה להיות לו לאשה אחרי אשר הטמאה כי תועבה הוא לפני ה'" (פסוק ד). כנראה שהחוק הוא חידוש משנה תורתו, מפני ששני מקרים המסופרים בספר שמואל מלמדים שהאישה יכולה לחזור לבעלה הראשון: מיכל הייתה תחילה אשת דוד (שמ"א יח, כז) אחר-כך נעשתה אשת פלטי בן ליש (שמ"א כה, מד); ולבסוף חזרה להיות אשת דוד (שמ"ב ג, יד-טז). בין מכתבי תל לילן מצוי מכתב העומד בניגוד לדברי ירמיהו וספר דברים ודומה למקרה המתואר בספר שמואל.

יַמְצַחְתֶּנּוּ לַתְּלַאבֶּנּוּ

(תל לילן, מס' 76)

J. Eidem, *The Royal Archives from Tell Leilan. Old Babylonian Letters and Treaties from the Lower Town Palace East*, PIHANS (vol. 117, Leiden 2011)

אשתו של אדם בשם אַרְתֹור נעלמה מזה שלוש שנים. אז היא נמצאה ובעלה החזיר אותה אליו. האישה הפכה כנראה לאשתו של אדם בשם תַח אשר שילם בעבורה מוהר. צריך להחזיר לו את הכסף והאישה חוזרת לבעלה הראשון.

אמור לַתְּלַאבֶּנּוּ: כה (אמר) יַמְצַחְתֶּנּוּ אַחִיר:

⁵אשת אַרְתֹור איש גַלְבַשְנִם מזה שלוש שנים לא נראית. עתה עם תַח איש כַרן [נ]ראתה¹⁰ ואַרְתֹור החזיר את אשתו ותַח כך אמר: "שלמתי (מילולית: שקלתי) לאֲוֹשֶׁתֵל איש שַבְת-אֶנְלֵל חמישה עשר שקל כסף מוהר!" אמור, את הכסף שאֲוֹשֶׁתֵל לקח צריך להחזיר לו. אל יעשק.

72. "ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו... ויהי טוחן בבית האסירים (קרי: האסורים)" (שופטים טז, כא,ב,3)

ואן דר טורן (Van der Toorn) הצביע על הדמיון בין הנוהג המתואר בספר שופטים (שופטים טז, כא), וכנראה גם בירמיהו (ירמיהו נב, יא [לפי נוסח תרגום השבעים]), לפיו היו מעוורים אסירים בבית הכלא ומעסיקים אותם בטחינת קמח לבין המסופר באחד ממכתבי מארי (RA LXXIX [1985], pp. 7 and n. 248-249; VT XXXVI [1986], pp. 189-190). הפרשה מתוארת בשני מכתבים שכתב יְקִמָאֵד, שהיה מושל סְגֶרְתֶּם מהשנה השישית למלכות זְמַרְלֶם עד סוף ימי הממלכה, לְזַמְרָלֶם. יש להדגיש שבגלל מצב הלוחות יש קשיים רבים בהבנת השתלשלות העניינים המסופרים בהם.

המכתב הראשון: שני אנשים, כנראה סוחרים-רוכלים, מחבל הארץ זְלִמְקֶם, תושבי העיר נַחְרִי (35 ק"מ מצפון-מערב לחרן), הלכו, בוודאי במורד הבלח, לאזור הפרת התיכון על מנת למכור, כנראה בסְגֶרְתֶּם, תכולה של כדי יין או שמן שנשאו איתם. ככל הנראה הם שכרו שלושה נוודים למחצה משבט החַנַּם, שנקבו בשמותם, על-מנת שישאו את הכדים באמצעות מנשאים כלשהם המונחים על צווארי הסבלים. במהלך המסע שדדו הסבלים האלה את כדיהם של הסוחרים, והשאירו בידיהם רק את מנשאי הכדים. שני האנשים הגיעו לְדַנְנֶם (במורד חִלְבַּת, ראה מפה), ומשם המשיכו בדרכם לְבֵת־אֶכָּפֶּ שבמחוז סְגֶרְתֶּם. הפקיד הבכיר אֶבְנָפֶסֶּ הפגיש אותם עם המושל, והם ביקשו ממנו, כנראה, לסייע במציאת הכדים, אך ללא הצלחה. המושל ממשיך וכותב, שיש חשש שהיות ששני האנשים נמצאים כעת בעירו הם יידעו את אנשי זְלִמְקֶם האחרים על הקורות אותם, כנראה מפחד שהדבר יביא לחיסול הקשרים בין מארי לזְלִמְקֶם. אך יש להדגיש שבמכתב השני ניתנת כנראה הסיבה, אך הפועל במשפט אינו ברור די-צרכו בהקשר הזה (ARM XIV.78.8: *i-ša-ha-ru*). המושל אינו שולח אותם למארי, שבה מצויים באותה שעה שליחים מזְלִמְקֶם, אלא מכניס אותם בינתיים לבית האסורים בְּדֶר-יַחְדָּנְלֶם בצפייה להחלטת המלך בעניינם.

המשך העניין מסופר במכתב השני: המלך כמו המושל, אינו רוצה שהפרשה של שני אנשי זְלִמְקֶם תיודע ברבים. הוא מציע למושל למכור אותם לאחד משבטי הַסְּתֶם (ראה בספרי, עמ' 197) או למדבר(?)^(?), למקום שאיש לא שמע עליו, בכדי שלא יוכלו לחזור לארצם ולספר את הקורות אותם. לאחר שבר בלוח בדובר במישהו, כנראה אחד מאנשי זְלִמְקֶם המזדעק על ששדדו אותו, ועל השודדים שברחו. המושל כותב, שאין מי שימכור אותם לַסְּתֶם. לאחר שתי שורות פגומות, כנראה שבהם מביע המושל את דעתו שאמצעי זה אינו מספיק, הוא מציע, בכדי למנוע כל סיכון של הפצת המידע, או לעוור אותם, ולהעסיקם בטחינת קמח בבית האסורים, או לעשותם אילמים ובדרך זו לא יוכלו לדווח על הקורות אותם. המושל מחכה להחלטת המלך בנידון.

יקמאד מושל סגרתם לזמרלם
ARM XIV.77 [= LAPO 18 928]

אמור אל אדוני: כה (אמר) יקמאד עבדך:
שני אנשי זלמקם מנחר, אשר (ašar) [ה]לכו למכור את כדיהם, שדדו אותם
ו[הוליכו] אותם [אליי], (ונאמר לי): "שלושה אנשי חנם: [ם]לכמ, חר... ויצרחם
[שד]דו אותם. הם (השודדים) הניחו את המנשאים של הכדים [שלהם]¹⁰ על]
צוואריהם (של שני האנשים) ו[האנשים] הגיעו לדנם. הם הלכו מדנם
ול[בתאכפ הכניסו] אותם. אנשי זלמקם¹⁵ [השדו]דים התירו את המנשאים [של
הכדים] שלהם וקראו: 'אנחנו נשדדנו'. " (הפקיד) אבנפס [לקח] אותם והוליך
אותם אליו (למושל). אולם הם²⁰ לא ת[פסו] את מה שנשדד מהם. עתה מפני
ש[האנשים האלה יושבים] בסגרתם, כה אני (אמרת): "חלי[לה] שהם יידעו
(את הקורות אותם) את כל [אחיהם] שיבואו הנה [וידאיגו אותם]."²⁵ ומפני
ששליחים של זלמקם יושבים במארי, לא הולכתי את האנשים האלה אל אדוני,
[אלא] הולכתי אותם לבית האסורים של דר-יחדנלם. אדוני צריך לכתוב לי
החלטה בדבר האנשים האלה,³⁰ [כך או] אחרת.

יקמאד מושל סגרתם לזמרלם
ARM XIV.78 [= LAPO 18 929]

אמור אל אדוני: כה (אמר) יקמאד עבדך:
אדוני כתב לי כך בדבר שני אנשי זלמקם: "חלילה שעניינם (מילולית: דברם)
יתגלה (מילולית: יצא) ואז אנשי זלמקם... את שלושת^(כר) אנשי החנם. צריך
למ[כור] את האנשים האלה לסתם הרחוקים, ליחממם¹⁰ או לאלמת או ליב (=)
מדבר^(?) מקום לא נודע (מילולית: מקום לא אוזן) ו(משם הם) לא יוכלו להגיע
[לא]רצם. " [את זאת אדוני כתב] לי.¹⁵ [לפי מה שאדוני כ]תב...¹ הוא זע[ק]: "אני
עשוי[ק]!" השודדים [שלה]ם ברחו; מי ימכור אותם לסתם? אני אמכור א[ות]ם?
⁵ [לא מתא]ים [למכור] את האנשים האלה לסתם. חוץ מהסתם אָל... " שישפילו
אותם (או: שיורידו אותם [במורד הנהר]). ... שעניינם (מילולית: דברם) יתגלה
(מילולית: יצא) ועתה... אל י[מכרו] את האנשים האלה, [אלא]¹⁰ צריך לנקר את
עיניהם, בכדי שיטחנו [בבית האסורים] או שיכרתו את שתי לשונותיהם (כי יש
שני אנשים). עניינם (מילולית: דברם) לא יתגלה (מילולית: יצא). כתבתי לאדוני
במעמד[י] כעבד.¹⁵ אדוני צריך לכ[תוב] לי ...

73. "ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את כל איביך מפניך ועשיתי לך שם
גדול כשם הגדלים אשר בארץ", (שמואל ב, ז, ט)

סמסאד ליסמחאד
(ARMI.69+M.7538 [= LAPO 17 45])

במקרא מסופר על התגלות לילית לנתן הנביא, שבה, בין השאר, אומר האל, שהוא יעשה לדוד שם גדול בעקבות ניצחונותיו המכריעים על אויביו. במקרא נאמרים הדברים במסגרת ספרותית, שבלי ספק משקפת את המציאות שבה ניצחונות על אויבים מעניקים למלך המנצח שם גדול הן בקרב עמו והן בקרב העמים. לעומת זאת במארי עשיית "השם הגדול" נאמרת במסגרת היסטורית. מדובר במכתב שכתב סמסאד לבנו יסמחאד בשנה השלוש-עשרה למלכות הבן (ראה בספרי, עמ' 10-11).

הצבא של סמסאד נאסף בעיר קבר, הסמוכה לזאב התחתון. משם הוא שולח אותו בפיקוד בנו אשמדגן לארץ אחזם שבמזרח החידקל, בעוד שהוא חוזר לבירת בנו אפלתם. אל מול ההתקפה הממשמשת ובאה נאסף צבא הארץ בסיוע צבא השבט החורי התרפם בעיר בשם אפלם. אשמדגן פנה למקום הריכוז והיכה את צבא האויב וכבש את כל ארץ אחזם. המעשה נחשב להישג גדול. לאחר שהוא מסיים להלל את האח הבכור הוא פונה לאח הצעיר שיחדל לבלות בהרמון שלו בין נשותיו ותחת זאת יקח דוגמא מאחיו וינהיג את הצבא במסעו לקטנ; וכשם שאחיו עשה לו שם גדול בעקבות ניצחונו גם הוא צריך לעשות לו שם בעקבות ניצחונו העתידי.

אמור אל יסמחאד: כה (אמר) סמסאד אביך:

⁵כאשר הצבאות נאספו בקבר שלחתי את אשמדגן עם הצבאות לארץ אחזם ואני הלכתי לעיר (= אפלתם), וכאשר הצבאות נאספים ¹⁰בקבר, ארץ אחזם שמעה על האספות הצבאות בקבר ארץ אחזם נערכה. צבא כל הארץ הזאת והתרפם שאיתם ¹⁵נאספו ובעיר אפלם של ארץ אחזם התמקמו לפני אשמדגן. ²⁰אשמדגן שם פניו נגד הארץ הזאת. למרחק של 300 (אמות) מבלי להתקרב. צבא כל הארץ הזאת והתרפם ²⁵שאיתם נאספו לקראת [אשמדגן להילחם], נשאו את כלי הנשק... ^{2'}[אנשי הארץ היא והתרפם שאיתם נאספו הוא שבה. איש אחד לא נמלט (מילולית: יצא). וביום ההוא עצמו הוא כבש ^{5'}את כל ארץ אחזם. הניצחון הזה (הוא ניצחון) גדול לארץ. לו תשמח! אחיך כאן נחל ניצחון ואתה ^{10'}שם שוכב בין נשים. עתה, כאשר עם הצבאות תלך לקטנ, היה גבר! כמו שאחיך ^{15'}עשה לו שם גדול, כך אתה ב[מסע לקטנ] עשה לך שם גדול!

73. "ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה" (ישעיהו א, ח)

אשמִדְגַן לִי־מִחָאָד
(ARM I.135 [= LAPO 17 125])

ישעיהו מתאר את המצב ביהודה בעקבות מסע סנחריב. הדברים עולים בקנה אחד הן עם המתואר בספר מלכים: "ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם" (מלכים ב יח, יג), והן עם מה שנאמר במנסרת סנחריב מלך אשור. שם יש תיאור מפורט של המסע השלישי של סנחריב. מסע שערך בשנת 701 לפנה"ס לדיכוי המרידה שמרדו נגדו יהודה ומלכה חזקיהו. הוא כותב בין השאר: "אשר לחזקיהו היהודי, על 46 עריו הבצורות, ערי חומה, ועל הערים הקטנות לאין מספר שסביבותיהן, שמתו מצור ולכדתי (אותן) בסוללות כבושות, בכרים מוגשים (לחומה), בהסתערות חיל-רגלים, במנהרות, בפרצים (בחומות), ובסולמות (או: אילי ניגוח). 200,150 נפש, קטן וגדול, איש ואשה, סוסים, פרדים, חמורים, גמלים, בקר וצאן עד אין מספר הוצאתי לי מתוכן ומניתי כשלל. אותו כלאתי בתוך ירושלים עיר מלכותו כציפור בכלוב. הקפתי אותו בביצורים, ואת היציאה משער עירו עשיתי לו לתועבה." (מתוך מרדכי כוגן, אסופת כתובות היסטוריות מאשור ובבל : מאות ט'ו' לפנה"ס).

מצב דומה לזה המתואר במקרא שבו כל ערי המבצר של מדינה נכבשות ונותרת רק הבירה מתואר גם באחד ממכתבי מארי.

מדובר במכתב שכתב אשמִדְגַן לאחיו י־מִחָאָד בשנה השלוש-עשרה למלכות י־מִחָאָד. קִבַּר נכבשה בחודש תשרי (II) (ראה בספרי, עמ' 10-11). במכתב מתואר כיבוש העיר פֶּרְחָם שבארץ שקִבַּר בירתה. העיר המבוצרת נכבשה בעזרת מגדל מצור וחפירת מנהרה מתחת לחומה.

אמור אל [י־מִחָאָד]: כה (אמר) אשמִדְגַן אחיך]:
אך ⁵הגעתי אל העיר פֶּרְחָם] הצבתי מגדל מצור ¹⁰ומוטטתי את חומתה
באמצעות חפירה. ביום השמיני תפסתי את העיר פֶּרְחָם. לו תשמח! ¹⁵ערי
המבצר של ארץ קִבַּר כולם נתפסו], קִבַּר ²⁰נש[ארה] לעצ[מה]. שלום לי. שלום
לצבא. אינך צריך לדאוג כלל וכלל.

74. "לבנון ושריון כמו בן ראמים", (תהלים כט: וּב)

סִמְדָּחַם שֵׁר הַצְּבָא לְיִסְמַחְאָדָּ

(M.5423 [D. Charpin, *Toponymie amorrite et toponymie biblique: la ville de Šībat/Šobah*, RA 92, 1998, p. 84])

תחילתו של המכתב חסרה, אך אין ספק שעניין לנו במכתב שכתב שר הצבא סִמְדָּחַם למלכו יִסְמַחְאָדָּ בשנה השלוש-עשרה, למלכותו (ראה בספרי, עמ' 11 וכן ב"מבחר מכתבים", מספר 72). בתחילה מדובר בסירות שבנו נגרים ועתה צריך לאטום אותן בחמר ובכופר (בִּיטוּמָן וְאַסְפְּלִט) (השווה בראשית ו, יד) מִחֲנַתָּאֵל, שהיה תושב קֶטְנָ, צריך לספק לצבא היוצא למלחמה לעזרת קֶטְנָ שעורה ושמן שמאוחסנים בעיר דֶּר-אַשְׁחָאָדָּ. אולם הוא לא שלח אותם. מלך קֶטְנָ אֶשְׁחָאָדָּ עמד בראש הצבא והולכים ל"ים" שהוא האגם של חומס ומשם לבין סָרְן - מול הלבנון ולבֶּנָן - הלבנון. והם כבשו את הערים צָרָם, שאיננו יודעים היכן למקמה, את צֶבֶת היא ארם צובא המקראית שבבקעת הלבנון, בין הלבנון למול הלבנון מדרום לאגם חומס, ואת הערים רִזְחָם וְיִסְתָּרָם שאיננו יודעים היכן למקמן.

1' ... [ביום] החמישי... הם נתנו... [בדברים פנה (מילולית: תפס)] אלינו: כה [הוא (אמר)]: "[ב]חמר ובכופר (בִּיטוּמָן וְאַסְפְּלִט) ^{5'} [את הסירות] שנגריכם <ע>[ש]ן משחו. מ[ח]נתָּאֵל מהשעורה, הש[מן] שבעיר [דֶּר-אַשְׁחָאָדָּ מאוחסנים (מילולית: שפוכים) [את השעורה] והשמן של הצבא יש[לח]. [מ]בְּשָׂרָם יולך [לכם]."^{10'} [אך את השעורה], השמן והצידה ל[א] שלח]. אֶשְׁחָאָדָּ עמד (מילולית: תפס) בראשנו (מילולית: פנינו) והולך אותנו אל גדת האגם (מילולית: ים). אין של[ל], אין צידה: הצבא ר[עב].^{15'} אחר-כך בין סָרְן ולבֶּנָן סובב אותנו ועל העיר צָרָם צרנו. יומיים נלחמנו ^{20'} והעיר ביקשה שלום. היא הוציאה את חיל המצב ואת בני הערובה. מלבֶּנָן לסָרְן מבלי שיקול דעת ארבעת אלפים אנשי צבא בכוח? לפנינו עבר וסייע ^{25'} לעיר צֶבֶת. בלב העיר הזאת מאה חיילים [ש] בכוח? שימשו כיחידת סיור. בשעת הסעודה [לע]יר התקרבו וכה (אמר) אֶשְׁחָאָדָּ: "[הל]חמו [אתם]!" אך הצ[בא] ^{30'} [התקרבו] העיר נתפשה. את אלה ש[ב]פנים הוציא [בכוח?] [לקח אותם]. התקרבו [ל]עיר רִזְחָם והצב[א] את העיר[ר] פתח. את שללה אֶשְׁחָאָדָּ לקח]. [ו]הזקנים ויונקים ל... ^{35'} הנכבדים, צעירי[ם]... [ל]עיר יִסְתָּרָם [קרבנו...]

76. "ותמלא ארצו אלילים" (ישעיהו ב, 8א); "ביום ההוא ישליך האדם את

אלילי כספו ואת אלילי זהבו" (20א); "כי ביום ההוא ימאסון איש את אלילי כספו
ואלילי זהבו" (לא, 7א)

ישעיהו מתייחס, כמובן, בסלידה לאלילים, הם פסילי האלים, העשויים כסף או
זהב. דבריו מודגמים יפה בתעודה העתיקה מזמנו באלף שנה.
הלשון אמנם זהה, אך תהום אידיאולוגית מבדילה כמובן ביניהם: מכאן דת
מונותאיסטית ומכאן דת פוליתאיסטית.

שמ־ש־א־ד לי־סמח-א־ד
(FM VIII.1)

מדובר במכתב נזיפה שכתב המלך הגדול ס־מ־א־ד לבנו י־סמח־א־ד. הלוח עליו
כתוב המכתב לא נשתמר בשלמותו. לעתים חסרות סופי השורות או תחילת
השורות וכמו כן חסר חלקו התחתון של הלוח ובנוסף לכך לשונו לא תמיד
מחוורת די הצורך. אך עיקר העניין ברור. ס־מ־א־ד נוזף בבנו על שהוא מרבה
ליצור פסילי אלים במארי כאשר אין לו די כסף וזהב לעשותם ובעלי חיים
להקריב להם. כמו כן מסתבר מהמכתב שמארי ואשור הן ערים בעלות
משמעות דתית חשובה. לענייננו מעניין לציין את הדמיון הלשוני בין המכתב
לדברי הנביא המצוטטים בכותרת.

א[מור אל] י־סמח-א־ד: [כה] (אמר) שמ־ש־א־ד אבי[ר]:
שלחת [אלי] את ש־א־א־ בנוגע [לעב]ודות על (פסילי) האלים שהורית ליצור[ר].
5[ש]א־א־ ה[ציג] את הדבר בפניי. הורית ליצור שישה אלים. ששת האלים
ש[הורית ליצור] מה?! פני עשרה אלים... עבדיך מפחדים. מה? בדבר... לא
אומרים לך! [שמור] על עצמך. 10מה האלים שאתה מורה לעשות? מאיפה
כספך? מאיפה ז[הבר], שאת האלים האלה אתה עושה? ... מהו מסע-
המלחמה שאתה תערוך? מה... עשרה מנה כסף עשרים מנה כסף ל... 15...
מס והכנסה ש... [וא]תה, כסף לפנ[יך אין, אך אל]ים אתה עוש[ה]. ... או ...
[ל]ד[גן]... (חסרת שורת אחדות) ...אתה צע[יר]... אתה ע[ושה] ... [לי]בך כמו
ל[ב]... ותבונת ("טעם") נעורים... 5שישה אלים מדוע הורית ל[עשות]? את
האלים האלה שהורית לע[שות אותם], מניין חודש אחד בחג החודשי... מה?
איפה השוורים והכבשים ש[...]. בחג החודשי שת[שא חזור ונשוא]. 10כאן בדבר
צאן וטלאים אל[י] אתה כותב כל הזמן, כה אתה: "כבשים וטלאים אין[...]. וכאן
באלים את העיר אתה ממ[לא]. לקורבנם כל הכבשים שיש [לא יספיקו]. 15מה
זאת שאתה עוש[ה]? יועץ שייעץ לך אין [לך]? [הע]יר מארי אלים מלאה. אשר
כמו [מארי אל]ים מלאה אין. [מארי] ואשור שאלים [מלאות]. 20[מאז המלכי]ם
הקודמים שבארץ [ישבו לאלים כ]ך התק[ינן]: להם מנחת-מצחתם [של

הארוחה] לו קבועה. מה? מדוע את האלים ה[אלה] אתה עושה. מקודם את בְּלֶת-אֶגְדָּע[ע]שית. עתה את האלים האל[ה לא הור]יתי לך לעשות, ועתה אתה חוזר. [לא כבשים] כלשהן ולא מנחת-מצחתום [כלשהי. אל]י זהב בלעדיי אתה מורה לעשות, ו[את העבודה] הזאת אתה תישא כל הזמן.

77. מלכים יב, 11 (= דברי הימים כד, 11): סֹפֵר הַמֶּלֶךְ (= סופר המלך); מל"א כא, 8: ותחתם בחתמו".

על חותם סופר המלך אנו קוראים במכתב שפרסמתי ב"הארץ, תרבות וספרות" ב-7 באפריל 2017. הנוסח שלהלן הוא זה שנשלח לעורך המדור:

העיר מארי, היום תל חרירי שבסוריה, שכנה בגדה הימנית של נהר הפרת בקרבת הגבול העירקי. העיר נתגלתה בשנת 1933 בימי המנדט הצרפתי. בתל חרירי נערכו 25 עונות חפירה ארכיאולוגיות, הן בתקופה הצרפתית והן בתקופה הסורית. החפירות הניבו בין יתר הממצאים הרבים גם יבול של למעלה מ-20,000 לוחות ושברי לוחות טין, שעליהם כתובים תעודות למיניהן ומכתבים בני המאה י"ח לפסה"נ. הם כתובים בכתב היתדות בשפה הבבלית, שהיא שפה שמית מזרחית. עד ספטמבר 2012 התפרסמו כ-8800 תעודות מתוכן כ-2485 מכתבים והיתר תעודות בעיקר אמרכליות, כלכליות ומשפטיות. רובן המכריע מתקופת המלכים האמוריים (מסוף מאה י"ט לפסה"נ ועד שנת 1760 לפסה"נ). לאחר גילויים הועברו הלוחות לפריז תחילה למוזיאון הלובר והם התחילו להתפרסם על-ידי "הקבוצה של מארי" הראשונה. לימים הועברו הלוחות למשכנה של "הקבוצה השנייה של מארי", שדאגה לניקוי הלוחות, בשיטה שהומצאה במוזיאון הבריטי, ולצילומם וכמובן להמשך פרסומם ההדרגתי. לאחר שנים רבות שהלוחות נחו לבטח בפריז דרשו הסורים להחזירם למולדתם ואכן הם נשלחו שמה ושוכנו במוזיאון של דֶר אֶ-זֹר. מכאן ואילך נאלצו חברי "הקבוצה של מארי" לנסוע לסוריה על מנת לבדוק את הלוחות בדיקה אחרונה קודם לפרסומן (collation). אולם המאורעות הטראגיים של השנים האחרונות השפיעו גם על מארי וממצאיה. תל חרירי נמצא באזור השליטה של דאעש וככל הידוע, בתל, שבו נערכו עשרות עונות חפירה "עם פינצטה", הם "חפרו" בעזרת כלים כבדים על מנת להגיע מהר לממצאים, שאפשר יהיה למכרם לכל המרבה במחיר וכך הרסו, ככל הנראה, את התל אולי הרס ללא תקנה. באשר לֶדֶר אֶ-זֹר, שבמוזיאון שלה אוכסנו תעודות מארי, הרי גורלן שפר, מפני שלמרות שהעיר שוכנת באזור השליטה של דאעש, היא כאי סורי בים דעאש. כמובן שחברי "הקבוצה של מארי" לא יכולים לבקר יותר בעיר לצורך עיון בתעודות קודם לפרסומן, אך למרבה המזל קודם, שהועברו הלוחות לסוריה, "הקבוצה של מארי" תעתקה אותם מכתב

היתדות לתעתיק באותיות לטיניות כנהוג וצילמה אותן. עתה מסתמכים חברי הקבוצה על התעתיקים, שנעשו בזמנו ועל הצילומים המעולים של הלוחות קודם פרסומן, כדוגמת הלוח (שמספרו A.4344), שאת הכתוב בו נביא להלן בתרגום מאכדית לעברית.*

המכתבים והתעודות למיניהן היו כתובים על לוחות טין. את הטין היו מלחלים ובחרט-קנה שראשו משולש היו מטביעים בו את סימני כתב היתדות משמאל לימין. בתעודות מסוגים שונים, בעיקר משפטיים ואמרכליים, היו חותמים על הלוחות בגלגול חותמות גליל אישיות, ואז היו מייבשים את הלוח בחום השמש. חותם גליל, כשמו כן הוא: צורתו גליל קטן עשוי אבן יקרה למחצה או אבן קשה, ויש שהיה מעוטר בקישוט ממתכת יקרה. על האבן היו חורטים לרוב ציורי פולחן וכן כתובת של בעל החותם, שכתובה הפוך, בכדי שבטביעת החותם על גבי הטין הרך היא תהיה ישרה.

אמור אל סַנְמַבְלַט: כה (אמר) אָרְס־מַתֵּם אחיר: שלחת לי מכתב⁵ בדבר חותם. כה אתה (כתבת): "אם (יש) לך חותמות, שלח לי (חותם אחד). אם לא כך (הדבר),¹⁰ כתוב לי כן או לא (מילולית: את זאת לא זאת)." (יש) חותמות במארי. נער (= שהיה סתת) מסתת (השורש: נק"ר) (אותן). כתוב: אם במארי יש (חותמת) מוכנה (השורש: גמ"ר),¹⁵ שיכתבו את שמך, ואם אין (חותמת) מוכנה, כתוב במכתבך לֶאֱנָאש, [בכדי] שיגמרו אותן [ב]חריתה ובכ[תיבה].²⁰ נער (= שהיה סתת) יושב (= גר) שם. כתוב לו ישירות, בכדי שיכינו לך.

זזה סיפור המעשה:

מהמכתב עולה שהסופר סַנְמַבְלַט, מזכירו של מלך מארי יֶסְמַחְאָד (שמלך בשנים 1792 - 1776/5 לפסה"נ), ומי שהקריא לו את המכתבים המיועדים אליו, נמצא בשעת כתיבת המכתב מחוץ למארי. הוא כתב לצורף אָרְס־מַתֵּם, שהיה שווה לו במעמדו, כפי שמלמד הכינוי "אח", שגם הוא לא נמצא באותה שעה במארי, שישלח לו חותם גליל אחד מתוך אוסף החותמות שברשותו. יש להניח שהחותם העשוי אבן היה מעוטר בקישוט מתכת יקרה ולכן הוא פנה לצורף. אם אין לו חותמות, הרי שבבירה מארי יש חותמות המיוצרות על-ידי סתת מקומי (המכונה "נער"). המכתב שלפנינו הוא תשובתו של אָרְס־מַתֵּם. הוא מבקש שסַנְמַבְלַט יכתוב למארי ואם יש שם חותמת מוכנה, שרק שם בעל החותמת חסר, שיכתבו את שמו של סַנְמַבְלַט כבעל החותמת. אם אין חותמת מוכנה, הוא מציע לו לכתוב לצורף אחר, אֶנְאש, כנראה בכדי שזה יעטר אותה לאחר שהסתת ("נער") יכין אותה, יחרות עליה ציור פולחני כלשהו ויכתב את שם בעל החותם. ואכן בחפירות מארי נמצאו שלוש טביעות חותם, פגומות, של

סִנְמַבְלֵט: "סִנְמַבְלֵט בן לַמ... עֶבֶד יִסְמַחְאָד", "סִנְמַבְלֵט הַסּוֹפֵר עֶבֶד יִסְמַחְאָד",
"[ס]מַחְאָד הַחֲזֵק [א]הוּב (הַאֵלֶה) אֲשֶׁתֶר סִנְמַבְלֵט [עֶבֶד]ו".
*D. Charpin, "Un sceau gravé et inscrit sur commande d'après une
lettre inédite des archives royales de Mari", in: *Mélanges Beyer*,
Subartu 36, Turnhout 2016, pp. 87-97.

78. "מצאנו מים", (בראשית כו, 32-33)

מצאנו מים

מכתב מן הארכיון של ממלכת מארי שנכתב במאה ה-18 לפני הספירה מזכיר
פרשייה מחיי יצחק אבינו
משה ענבר
פורסם ב-19.08.19
לזכרו של האלוף יצחק פונדק

מכיוון שבארץ ישראל שרדו מספר מועט יחסית של תעודות כתובות מתקופת
המקרא אפשר ללמוד על אורחות החיים בתקופה זו בעיקר על סמך תעודות
חיצוניות מהמזרח הקדמון. אחד המקורות הראשונים במעלה הוא ארכיון העיר
מארי. מארי שכנה על הגדה הימנית של הפרת התיכון, כ-80 ק"מ מדרום
לשפך הַחֲבּוֹר לַפֶּרֶת, במקום הנקרא היום תל חרירי. העיר נתגלתה בסוריה
בשנת 1933, בימי המנדט הצרפתי. בתל נערכו עונות חפירה רבות ובמהלכן
נחשפו ארמונות, מקדשים, רובעי מגורים וקטעים מחומת העיר. כמו כן נתגלו
ממצאים רבים, וביניהם כ-25 אלף תעודות ומכתבים הכתובים בכתב היתדות,
בשפה האכדית, שהיא שפה שמית מזרחית בניב של הבבלית העתיקה.
המכתבים והתעודות למיניהן בענייני כלכלה ומנהל היו כתובים על לוחות טין.
את הטין היו מלחלים ובחרט־קנה שראשו משולש היו מטביעים את סימני
כתב היתדות משמאל לימין. יש שהיו חותמים על התעודות בגלגול חותמות
גליל אישיות ואז מייבשים את הלוחות בחום השמש.

בתעודות מארי בנות המאה ה-18 לפנה"ס נפרשת לעינינו תמונה היסטורית
רחבת יריעה. המרחב הגיאוגרפי המואר בתעודות אלו משתרע מהאי תלמון
(בחרין) שבמפרץ הפרסי ועד איי כפתור (כרתים) ואֵלִישָׁה (קפריסין) שבים
התיכון. מאנשן בירת עילם ומשושן שבפרס עד כניש (כילטפה) וחתושה
(בוע'אזכויי) שבאסיה הקטנה (טורקיה) ועד חצור שבארץ ישראל.

התקופה המתוארת בתעודות אלה היתה תקופה עשירת אירועים ורבת
תהפוכות מדיניות שנטלו בהם חלק עשרות מלכים גדולים וקטנים, מלכי

ממלכות אדירות ומלכי ערי ממלכה זעירות. בתעודות משתקפים הן אירועים מדיניים חובקי עולם והן חיי היום-יום של השכבה השלטת ואף של פשוטי העם.

נושאים רבים משותפים למכתבי מארי והמקרא, והמפורסם בהם הוא נושא הנבואה. לאחרונה התפרסם בכתב העת "סמיטיקה" מכתב מתקופתו של מלך מארי יסמח־אדו (שמלך סביב 1792 לפנה"ס), מי שהיה בנו הצעיר של "המלך הגדול" סמסי־אדו, שהקים ממלכה שהשתרעה מהפרת עד החידקל (צפון וצפון־מזרח סוריה וצפון עיראק היום). המכתב הזה, שפוענח על ידי החוקרים ז"מ דוראן וג' שמברון, מזכיר פרשייה מחיי יצחק.

אנו קוראים בבראשית כ"ו ל"ב-ל"ג: "ויהי ביום ההוא ויבואו עבדי יצחק ויגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים. ויקרא אותה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה". לסיפור המקראי יש מקבילה יפה במכתב ממארי: המוען הוא יְרִיש־אַסְרָם והנמען יסמח־אדו.

יְרִיש־אַסְרָם היה כנראה מפקד חיל המצב בשני יישובים במורד נהר הפרת, בגבול הדרומי של הממלכה, סמוך לעיר חַנַת היא ענה המודרנית. במזרח היישובים האלה זרם נהר הפרת וממערב להן השתרע המדבר הסורי. יש לשער ששני היישובים היו מרוחקים במידת מה מנהר פרת ולכן נאלצו לחפור בארות מים באדמת המדבר. וזה נוסח המכתב:

"אמור אל אדוני: כה אמר יְרִיש־אַסְרָם עבדך:

'העליתי מים מהבאר שחפרתי. עומק הבאר חמישה וחצי מטר. יש מים בשפע. ישמח אדוני. הבאר נחפרה. עתה אדוני צריך לראותה. למחוז שלום'".

*J.-M. Durand and G. Chambron, *Semitica* 2018, pp. 5-10
(פורסם במדור הספרותי ב"הארץ" ב-23.8.2019)

